

Arctic Story House

Íslenskar þjóðsögur

Retold by Katrín Holm — Icelandic original text.
No illustrations — text only.

Contents

1. Búkolla
2. Álfarnir í klettinum
3. Grettir og Glámur
4. Gilitrutt
5. Nykurinn
6. Sæmundur fróði og selurinn
7. Konan sem hjálpaði huldufólki
8. Djákninn á Myrká
9. Strákurinn sem plataði trölilið
10. Selshamurinn
11. Egill sem barn
12. Álfkonan og ljósmóðirin
13. Trölilið sem varð að steini
14. Móðir mín í kví, kví
15. Marbendillinn
16. Hrafnkell Freysgoði
17. Huldufólksbrúðkaupið
18. Tröllskessan sem stal kúnum
19. Fylgjan sem varaði við hættu
20. Eiríkur rauði
21. Gullbrá og Skeggi
22. Hesturinn sem neitaði að fara yfir ána
23. Galdra-Loftur
24. Álfasteinninn sem mátti ekki færa
25. Gísli Súrsson
26. Stúlkan sem slapp frá skessunni
27. Sækýrnar

28. Presturinn og afturgangan
29. Mjaðveig Mánadóttir
30. Álfarnir sem lánuðu mat
31. Gunnar á Hlíðarenda
32. Kötturinn sem sá drauga
33. Kölski byggir brú
34. Barnið sem hvarf til huldufólks
35. Grímseyjarmaðurinn og björninn
36. Tröllið undir brúnni
37. Guðrún Ósvífursdóttir
38. Draugaskipið
39. Huldufólkið sem refsaði hroka
40. Tilberi
41. Fjalla-Eyvindur og Halla
42. Hafmeyjan við skerið
43. Bóndasonurinn og tröllið
44. Álfadrottningin
45. Grettir í Drangey
46. Draugurinn í fjósinu
47. Fuglinn sem varaði við hættu
48. Rauðskinna
49. Álfaborgin
50. Skessan í hellinum
51. Guðríður Þorbjarnardóttir
52. Móri
53. Huldufólkið í túninu
54. Maðurinn sem stal selshamnum
55. Sagan af Hringi
56. Nátttröllin
57. Þórgunna og fyrirboðarnir

58. Álfarnir og bóndinn
59. Hundurinn sem sá fylgjuna
60. Kölski og kirkjan
61. Bárður Snæfellsás
62. Skotta
63. Álfar bjarga barni
64. Trölfið sem kastaði steini
65. Sagan af Mærþöll
66. Hafmaðurinn
67. Njáll og Gunnar
68. Nábrók
69. Álfarnir í kirkjunni
70. Kerlingin í fjallinu
71. Sagan af Brjámi
72. Sjóráningjadraugurinn
73. Huldufólkið sem gaf gjöf
74. Refurinn og bóndinn
75. Kormákur skáld
76. Tröll og kirkjuklukkur
77. Sagan af Hlini kóngssyni
78. Afturgangan í kirkjugarðinum
79. Huldufólkið sem flutti búferlum
80. Útilegumenn í Ódáðahrauni
81. Sagan af Sigurði pokahristi
82. Myrkrið í fjallinu
83. Hrafninn sem vissi meira en menn
84. Helgi í Vopnafirði
85. Álfkona gefur gull
86. Draugurinn sem vildi komast heim
87. Tröllabúið í fjallinu

88. Fóstbræðurnir
89. Sagan af mjöltunnunni
90. Síðasta nóttin á heiðinni

1. Búkolla

Einu sinni voru karl og kerling í koti sínu uppi undir fjalli. Þau voru fátæk, svo fátæk að þau áttu lítið annað en reyk í strompi, torf yfir höfði og eina kú í fjósi.

Kýrin hét Búkolla.

Hún var þeim meira virði en silfur og gull, því hún gaf þeim mjólk þegar veturinn var dimmur, þegar snjórinn lá yfir túninu og vindurinn lamdi veggina eins og ósýnileg hönd. Þau áttu líka dóttur, unga stúlku, stillta og góða, en ekki alltaf jafn forsjála og foreldrar hennar hefðu viljað.

Einn morguninn fór kerlingin út í fjós með mjólkurfötu í hendi. En þegar hún opnaði dyrnar, stóð básinn auður.

Búkolla var horfin.

Kerlingin kallaði á karlinn, og karlinn kallaði á dóttur sína. Þau leituðu í kringum bæinn, niður að læknum, upp með garðinum og út á túnið. En hvergi sást skepnan. Aðeins mátti greina óljósa slóð í döggvotu grasinu, eins og eitthvað hefði farið af stað í átt til fjallsins meðan fólkið svaf.

„Nú er illt í efni," sagði karlinn. „Ef Búkolla finnst ekki, eigum við lítið eftir að lifa á."

Kerlingin horfði á dóttur sína. Hún var föl í andliti, en röddin var föst.

„Farðu, stúlka mín," sagði hún. „Leitaðu hennar. Og þegar þú ert kominn langt frá bænum, kallaðu þá hátt: Baulaðu

nú, Búkolla mín, ef þú ert nokkurs staðar á lífi."

Stúlkan kinkaði kolli, tók staf sinn og lagði af stað.

Hún gekk fyrst yfir túnið, svo yfir móana, þar sem frostið lá enn í lautunum þótt sólin væri komin á loft. Hún gekk fram hjá gráum steinum, svörtum hraunröndum og lækjum sem suðuðu undir ísnum. Fjöllin risu fyrir framan hana, dökk og hljóð, eins og þau hefðu vakað alla nóttina og vissu meira en þau vildu segja.

Þegar hún var komin nokkuð langt frá bænum, nam hún staðar, lagði hendur fyrir munn sér og kallaði:

„Baulaðu nú, Búkolla mín, ef þú ert nokkurs staðar á lífi!"

Hún hlustaði.

Ekkert heyrðist nema vindurinn í grasinu.

Hún gekk lengra.

Aftur kallaði hún:

„Baulaðu nú, Búkolla mín, ef þú ert nokkurs staðar á lífi!"

Þá fannst henni hún heyra eitthvað. Mjög lágt. Mjög langt í burtu. Eitt dapurlegt baul, eins og það kæmi innan úr steini.

Stúlkan hljóp í áttina að hljóðinu.

Hún klifraði upp bratta hlíð, skreið milli steina og kom loks að dimmum hellismunna undir svörtum hamri. Þar inni var loftið kalt og þungt. Það lyktaði af mold, reyk og gömlum beinum.

Stúlkan steig varlega inn.

„Búkolla?" hvíslaði hún.

Þá baulaði kýrin aftur.

Innst í hellinum sá hún hana. Búkolla stóð bundin við stóran stein, og hjá henni var kálfur lítill. Hún hreyfði eyrun þegar hún sá stúlkuna og horfði á hana með augum sem voru dýpri en nóttin úti fyrir.

„Búkolla mín," sagði stúlkan og hljóp til hennar.

Hún leysti hana eins fljótt og hún gat. En þegar bandið losnaði, heyrðist þungt hrot innan úr hellinum. Síðan annað. Og þá sá stúlkan að þar sváfu tvær skessur, ein stór og ein minni, með höfuðin á steinum og fætur út í myrkrið.

Búkolla ýtti varlega við henni með hausnum, eins og hún vildi segja: flýttu þér.

Stúlkan tók í bandið og leiddi hana út úr hellinum með kálfinn á eftir sér. Þau voru varla komin niður úr hamrinum þegar stór skessan vaknaði.

„Hver hefur tekið kúna mína?" öskraði hún svo fjallið tók undir.

Minni skessan reis upp líka, og saman þutu þær út úr hellinum. Þær sáu stúlkuna og Búkollu á hlaupunum niður hlíðina.

„Þarna fer hún!" öskraði sú stóra. „Náið henni!"

Stúlkan leit um öxl og sá skessurnar koma á eftir sér. Þær

tóku svo löng skref að hún vissi að þær myndu ná þeim á örskammri stund.

„Hvað eigum við nú að gera, Búkolla mín?" kallaði hún.

Þá sneri Búkolla höfðinu lítillega og sagði lágt, en skýrt:

„Taktu hár úr hala mínum og leggðu það á jörðina."

Stúlkan gerði eins og hún sagði. Hún tók eitt hár úr hala hennar og lagði það á jörðina.

Þá mælti Búkolla yfir hárinu:

„Verð þú að svo stóru fljóti að enginn komist yfir nema fuglinn fljúgandi."

Í sömu svipan breyttist hárið í breitt og beljandi fljót. Vatnið reis á milli þeirra og skessanna, dimmt og djúpt, með hvítum öldum sem börðust við bakka sína.

Stóra skessan kom að fljótinu og urraði.

„Ekki skal þér þetta duga, stelpa!"

Hún sneri sér að þeirri minni.

„Hlauptu heim og sæktu stóra bolann hans föður míns!"

Minni skessan hljóp aftur inn í fjallið og kom skömmu síðar með ógurlegan bola, svartari en nóttin og stærri en nokkur skepna sem stúlkan hafði séð. Bolinn gekk að fljótinu og drakk. Hann drakk og drakk, þar til allt vatnið var horfið og farvegurinn stóð auður eftir.

Skessurnar lögðu aftur á eftir þeim.

Stúlkan heyrði fótatak þeirra nálgast.

„Hvað eigum við nú að gera, Búkolla mín?" kallaði hún.

„Taktu annað hár úr hala mínum og leggðu það á jörðina," sagði Búkolla.

Stúlkan tók annað hár og lagði það niður.

Búkolla mælti:

„Verð þú að svo miklu báli að enginn komist yfir nema fuglinn fljúgandi."

Þá spratt upp eldur. Hann reis hátt í loft, rauður og gylltur, og lýsti upp hlíðarnar eins og kvöldsól hefði fallið til jarðar. Hitinn sló á móti skessunum svo þær urðu að nema staðar.

En stóra skessan hló dimmum hlátri.

„Ekki skal þér þetta duga heldur."

Hún kallaði á bolann. Bolinn kom, þungur og blautur eftir fljótið, og lét allt vatnið sem hann hafði drukkið falla yfir eldinn. Bálið hvæsti, reykurinn steig til himins, og svo var eldurinn slokkaður.

Nú voru skessurnar nær en nokkru sinni fyrr.

Stúlkan fann hjartað hamast í brjósti sér.

„Búkolla mín," sagði hún, „nú ná þær okkur."

„Taktu enn eitt hár úr hala mínum," sagði Búkolla, „og leggðu það á jörðina."

Stúlkan tók þriðja hárið. Hendur hennar skulfu, en hún lagði það niður.

Búkolla mælti yfir því:

„Verð þú að svo háu fjalli að enginn komist yfir nema fuglinn fljúgandi.“

Þá reis fjall upp úr jörðinni.

Það óx og óx, hærra en bærinn, hærra en kirkjuturn, hærra en skýin. Stúlkan sá aðeins grátt berg teygja sig upp í himininn, og skessurnar hurfu hinum megin við fjallið.

Hún og Búkolla héldu áfram heim á leið.

En stóra skessan gafst ekki upp.

„Ekki skal þér þetta duga, stelpa!“ heyrðist rödd hennar bergmála yfir fjallið.

Hún sendi litlu skessuna heim eftir borjárnri föður síns. Þegar hún kom með það, tók sú stóra að bora gat í fjallið. Bergið skalf. Steinar féllu. Mold og ryk þyrlaðist upp.

Loks sá skessan ljós hinum megin.

Hún varð svo ákaf að hún beið ekki eftir að gatið yrði nógu vítt. Hún tróð sér inn í það með öllum sínum þunga, en gatið var of þröngt.

Þar sat hún föst.

Hún hristi fjallið og öskraði svo hátt að hrafnarnir flugu upp af klettunum. En því meira sem hún barðist, því fastari varð

hún. Og áður en langt um leið varð hún að steini í fjallinu.

Sumir segja að hún standi þar enn.

Stúlkan gekk nú heim með Búkollu og kálfinn. Þegar hún nálgadist bæinn, kom kerlingin út á hlað. Karlinn kom á eftir henni. Þau horfðu fyrst á stúlkuna, svo á kúna, og svo á kálfinn litla sem staulaðist á eftir.

Kerlingin grét af gleði.

Karlinn lagði hönd á bak dóttur sinnar og sagði ekkert, því stundum eru stærstu þakkirnar of þungar fyrir orð.

Búkolla gekk sjálf inn í fjósið, eins og hún hefði aðeins verið úti í stutta stund. Hún sneri höfðinu að stúlkunni og baulaði lágt.

Það var ekki venjulegt baul.

Það var eins og gamalt loforð.

Frá þeim degi gleymdi stúlkan aldrei að loka fjósdýrunum. Og þegar vindurinn lá yfir túninu á kvöldin, eins og mjúk ull yfir dimmu landi, fannst fólkinu stundum að fjallið svaraði langt í burtu.

Ekki með mannsrödd.

Ekki með skessuöskri.

Heldur með lágu, djúpu bauli.

Og þá sögðu menn í sveitinni:

„Það er Búkolla. Hún man enn leiðina heim.“

ENDIR

2. Álfarnir í klettinum

Einu sinni var lítill bær við fjallsrætur, þar sem grasið var mjúkt á sumrin og snjórinn lá lengi í skuggunum á vorin. Fyrir ofan bæinn stóð stór klettur, grár og mosavaxinn, og enginn maður lagði hönd á hann. Börnin máttu leika sér í kringum hann, en þau máttu ekki klifra upp á hann, höggva í hann eða kasta steinum að honum.

„Þessi klettur á sér eigendur," sagði gamla konan á bænum jafnan. „Þeir sjást ekki alltaf, en þeir heyra meira en menn halda."

Á bænum bjó stúlka sem hét Rúna. Hún var ekki hrædd að eðlisfari, en hún var ekki óvarkár heldur. Hún hafði oft setið hjá klettinum og heyrt undarlegan nið innan úr honum, eins og fjarlæga söngva eða lítil skref á gólfi þar sem ekkert hús var.

Einn vetur varð harður í sveitinni. Féð varð horað, mjölið í kistunum minnkaði, og eldiviðurinn kláraðist fyrr en menn höfðu ætlað. Faðir Rúnu ákvað að brjóta grjót úr klettinum til að hlaða nýjan vegg við fjárhúsið.

Gamla konan reis þá upp úr sæti sínu.

„Það skaltu ekki gera," sagði hún. „Ekki við þann klett."

„Ég get ekki fóðrað börnin á sögum," svaraði faðirinn. „Veggurinn fellur ef ég geri ekkert."

Morguninn eftir fór hann með járnkarl upp að klettinum. Rúna fylgdi honum, því henni leið illa með þetta. Vindurinn

stóð kyrr í brekkunni, eins og allt hefði hætt að anda.

Faðirinn lyfti járnkarlinum og sló í klettinn.

Í sömu svipan heyrðist grátur.

Ekki mikill og hávær, heldur lítill, skelfdur grátur, eins og barn hefði vaknað inni í steini.

Faðirinn stirðnaði. Rúna greip í ermina hans.

„Pabbi," hvíslaði hún. „Hættu."

Hann horfði á sprunguna sem hafði myndast. Þar glitraði ljóst ryk í myrkrinu, og innan úr klettinum barst veik rödd:

„Ekki brjóta húsið okkar."

Faðirinn bakkaði. Hann sagði ekkert, tók járnkarlinn og gekk heim, fögur sem snjór.

Um kvöldið sat heimilisfólkið þögult við eldinn. Enginn vildi tala um röddina. En þegar allir voru sofnaðir, heyrði Rúna bankað varlega á gluggann.

Hún reis upp og sá litla birtu úti í myrkrinu. Við gluggann stóð kona, ekki hærri en barn, klædd í grænan kyrtil sem virtist ofinn úr mosa og næturskugga. Augu hennar voru björt eins og dökk á steini.

„Rúna," sagði konan. „Þú heyrðir barnið okkar gráta."

Rúna kinkaði kolli.

„Faðir þinn vildi ekki gera illt," sagði álfkonan. „En menn gleyma stundum að hús geta verið þar sem þeir sjá aðeins

stein."

„Við þurfum grjót," sagði Rúna. „Og við eigum lítið eftir."

Álfkonan horfði lengi á hana.

„Komdu þá með mér."

Rúna fór í ullarsokkana sína og feldinn og gekk út. Álfkonan lagði lófa á klettinn, og þar sem áður hafði verið grátt berg opnaðist lítill gangur, mjúkur af ljósi.

Rúna steig inn.

Inni í klettinum var ekki kalt og dimmt, heldur hlýtt og gullið. Þar voru litlar stofur með veggjum úr glitrandi steini, rúm með mosasængum, ljós sem loguðu án elds og börn sem horfðu feimin á hana úr dyragættum. Hún sá litla vaggu þar sem barnið sem hafði grátið svaf nú rólegt.

Álfkonan leiddi hana að stórum sal. Þar sátu álfar við borð. Þeir voru hvorki eins og menn né alveg ólíkir mönnum. Þeir voru hljóðlátari, og það var eins og skuggarnir hlýddu þeim.

„Mennirnir fyrir neðan klettinn eru svangir," sagði álfkonan við sitt fólk. „En þeir hættu þegar þeir heyrðu okkur."

Gamall álfur reis á fætur. Skeggið hans var hvítt eins og frost á glugga.

„Þá skulu þeir ekki gjalda fyrir miskunn sína," sagði hann.

Hann rétti Rúnu lítinn poka.

„Opnið hann ekki fyrr en sól kemur upp."

Rúna þakkaði fyrir sig og sneri heim. Þegar hún leit um öxl, var gangurinn horfinn og kletturinn aftur aðeins klettur.

Um morguninn opnaði gamla konan pokann. Í honum var ekki gull, ekki silfur, heldur fræ. Smá, dökk, ósköp venjuleg fræ.

Faðir Rúnu andvarpaði.

„Fræ fæða okkur ekki í dag.“

En gamla konan brosti.

„Ekki í dag. En kannski lengur en gull.“

Þau sáðu fræjunum í litla skika neðan við klettinn. Það sumar spratt þar bygg svo þétt og hátt að enginn hafði séð annað eins. Hver kornögn varð þung og full, og þegar haustið kom fylltust kisturnar. Þau höfðu nóg handa sér, nóg handa skepnunum og nóg til að gefa nágrönnum sem áttu bág.

Faðir Rúnu hlóð nýja vegginn úr grjóti sem hann fann langt niðri við ána. Hann snerti aldrei klettinn aftur.

Frá þeim degi setti Rúna stundum litla skál með mjólk við klettinn á kvöldin. Morguninn eftir var skálin tóm, og í staðinn lá stundum lítið blóm, ómögulegt að finna annars staðar í dalnum.

Þegar Rúna varð gömul og börn spurðu hana hvort álfar væru raunverulegir, svaraði hún ekki strax. Hún leit þá upp til klettsins, þar sem mosinn lá mjúkur yfir gráu berginu.

„Það eru til hús sem menn sjá ekki," sagði hún. „Og það er best að ganga varlega þar sem heimurinn er hljóður."

ENDIR

3. Grettir og Glámur

Einu sinni var maður að nafni Grettir. Hann var sterkur, sterkari en flestir menn, en hann var ekki alltaf gæfumaður. Hann hafði dökk augu, þungt skap og hjarta sem gat verið bæði hart og gott eftir því hvað dagurinn bar með sér. Fáir menn vildu eiga hann að óvini, en ekki allir kunnu að eiga hann að vini.

Á þeim tíma var bær einn norður í landi þar sem fólk hafði ekki sofið rótt lengi. Þar var fjós, og í fjósinu var myrkur sem virtist ekki hverfa þó kveikt væri ljós. Skepnur urðu ókyrrar á næturnar. Hestar svitnuðu í básum. Hundar lögðust niður og vildu ekki gelta.

Á bænum hafði maður dáið. Hann hét Glámur.

Hann hafði verið stór og ófrýnilegur í lifanda lífi, þver og harður, og menn sögðu að hann hefði ekki borið mikla virðingu fyrir helgum dögum né góðum ráðum. Eftir að hann dó var hann ekki kyrr.

Fyrst heyrðu menn fótatak úti á hlaði þegar enginn var þar. Síðan var hurðum hrundið upp. Þá fannst fé dautt, eins og eitthvað hefði hrætt það til bana. Að lokum þorði enginn að vaka einn, og enginn vildi fara út eftir myrkur.

Þegar sagan barst til Grettis, hlógu sumir og sögðu:

„Þarna er verk fyrir þig, ef þú ert jafn hugrakkur og þú lætur.“

Grettir sagði lítið. Hann fór samt.

Hann kom að bænum seint um dag, þegar sólin var lág og skuggarnir orðnir langir. Bóndinn tók á móti honum með þreytu í andliti.

„Ég vil ekki blekkja þig," sagði bóndinn. „Sá sem vakir hér á nóttunni vakir ekki lengi."

„Þá verður nóttin að flýta sér," svaraði Grettir.

Hann bað um mat, borðaði vel og gekk svo um bæinn. Hann skoðaði dyr, glugga, fjós og skemmu. Í hverju horni fann hann óþægilega kulda, en verst var fjósið. Þar inni stóðu kýrnar þétt saman, og þegar Grettir gekk inn, sneru þær allar höfðinu að sama tóma horninu.

Um kvöldið settist Grettir í baðstofunni með vopn sín hjá sér. Heimilisfólkið reyndi að vaka, en óttinn og þreytan lögðust yfir þau eins og þung sæng. Einn af öðrum sofnuðu þau.

Grettir sat einn eftir.

Vindurinn úti hvein ekki. Það var verst. Ef vindur hefði verið, hefðu menn getað sagt að hljóðin væru frá honum. En nóttin var kyrr.

Löngu eftir miðnætti heyrði Grettir fótatak.

Fyrst langt í burtu.

Síðan nær.

Síðan á hlaðinu.

Hvert skref var þungt, eins og steinn félli á frosna jörð.
Hundurinn undir bekknum kveinaði lágt og faldi trýnið í loppunum.

Dyrnar skulfu.

Einu sinni.

Tvisvar.

Svo rifnaði hurðin upp.

Í dyrunum stóð Glámur.

Hann var stærri en lifandi maður ætti að vera. Andlitið var blátt og bólgið, augun opin og köld, og það var eins og myrkrið fylgdi honum inn í herbergið. Hann laut höfði undir dyrastafinn og horfði á Gretti.

Grettir reis hægt á fætur.

„Þú kemur seint," sagði hann.

Glámur svaraði engu. Hann rétti fram hendur sínar og greip til Grettis.

Þeir rákust saman eins og tveir klettar.

Bekkir brotnuðu, borðið valt, og fólkið vaknaði við dyninn en þorði ekki að hreyfa sig. Grettir náði taki á Glámi, en fann strax að þetta var ekki mannlegur styrkur sem hann barðist við. Glámur var kaldur, þungur og óbugandi. Hann ýtti Gretti aftur á bak, að dyrunum og út í nóttina.

Þar glímdu þeir á hlaðinu.

Tunglið hafði komið undan skýi, og snjórinn lýsti dauft. Grettir fann fæturna renna í frosti. Glámur þrýsti á hann, og í augunum á honum var tómmt myrkur, eins og allt sem lifði væri honum andstyggilegt.

Grettir beit saman tönnum.

Hann hafði barist við menn, dýr og sjó, en aldrei við slíkt.

Þeir hringsnerust um hlaðið, rákust á vegginn og féllu svo báðir niður. Grettir lenti undir, og Glámur beygði sig yfir hann. Þá sá Grettir andlit hans svo nærri að kaldur andardrátturinn lagðist yfir hann eins og gröf.

Í þeirri svipan fann Grettir ótta.

Ekki venjulegan ótta, heldur djúpan, gamlan ótta sem fór inn fyrir beinin.

Hann öskraði, tók á öllu sem hann átti og velti Glámi af sér. Síðan greip hann vopn sitt og hjó.

Glámur féll.

Nóttin varð skyndilega hljóð.

En áður en líkið varð kyrrt, opnuðust augun enn einu sinni. Glámur horfði á Gretti og mælti með rödd sem var ekki lengur mannsrödd:

„Sterkur ert þú, Grettir. En frá þessari nótt muntu bera myrkrið með þér. Þú munt sjá það sem aðrir sjá ekki, og þú munt aldrei aftur vera óhræddur einn í myrkri.”

Svo þagnaði hann.

Morguninn eftir brenndu menn lík Gláms þar sem sólin náði til. Bærinn varð aftur rólegur. Skepnurnar hættu að skjálfa, og börn gátu sofið án þess að móðir þeirra sæti vakandi við rúmstokkinn.

Fólkið þakkaði Gretti. Það sagði að hann hefði bjargað bænum.

Grettir tók við þakklætinu, en hann brosti ekki.

Þegar hann fór þaðan, leit hann einu sinni til baka. Bærinn stóð í morgunljósi, friðsæll og smár undir fjallinu. En bak við birtuna, í jaðri augans, fannst honum alltaf eitthvað hreyfast.

Frá þeirri nótt var Grettir enn sterkur.

En þegar myrkrið kom og menn aðrir sáu aðeins skugga, sá Grettir stundum augu Gláms.

Og þá skildi hann að ekki eru allir sigrar léttir að bera.

ENDIR

4. Gilitrutt

Einu sinni bjuggu hjón á bæ nokkrum í dal þar sem sauðféð var margt og vinnan aldrei búin. Bóndinn var duglegur maður og vildi hafa allt í röð og reglu. Kona hans var ung og lagleg, en ekki mjög iðin við ullarvinnu. Hún kunni margt, og hún hafði gott hjarta, en þegar kom að rokknium og snældunni, varð hún þreytt áður en hún byrjaði.

Einn daginn kom bóndinn inn með stóran ullarpoka.

„Nú þarf að kemba, spinna og vinna," sagði hann. „Veturinn kemur fyrr en varir."

Konan horfði á ullina og fannst hún vaxa fyrir augunum.

„Já," sagði hún. „Ég byrja á morgun."

En morgundagurinn kom, og þá þurfti að sækja vatn. Næsta dag þurfti að laga eldinn. Síðan þurfti að finna nál. Svo var hún þreytt. Og ullin lá kyrr í horninu, hvít og þögul, eins og hún vissi að enginn myndi snerta hana.

Bóndinn spurði á hverju kvöldi:

„Hvernig gengur með ullina?"

Og konan svaraði:

„Hún kemur, hún kemur."

En ekkert kom.

Einn daginn þegar bóndinn var farinn að heiman, sat konan ein í baðstofunni og horfði á ullina. Hún var orðin hrædd við

að segja sannleikann. Þá heyrði hún bankað á dyrnar.

Inn kom kona lítil og undarleg. Hún var ekki gömul og ekki ung, ekki falleg og ekki ljót, en augu hennar voru hvöss eins og hún sæi í gegnum vegg. Hún var með litla snældu í hendi.

„Þú átt verk sem þú nennir ekki að vinna," sagði hún.

Konan roðnaði.

„Kannski."

„Ég get unnið það fyrir þig," sagði sú litla. „Ég kembi, spinn og klára allt áður en bóndi þinn kemur heim."

Konan trúði henni varla.

„Og hvað viltu fyrir það?"

Litla konan brosti. Tennurnar voru smáar og hvítar.

„Ef þú getur sagt mér nafn mitt áður en ég kem aftur, færðu verkið ókeypis. Ef þú getur það ekki, þá á ég barnið sem þú munt einhvern dag eignast."

Konan varð köld í brjósti. En hún átti ekkert barn, og ullin var svo mikil, og óttinn við bónda hennar var svo nálægur.

„Já," sagði hún loks. „Ég geng að því."

Litla konan settist við rokkinn. Þá fór allt að snúast. Ullin flaug í gegnum fingur hennar, þráðurinn varð jafn og mjúkur, snældan söng, rokkurinn raulaði, og áður en kvöldaði lá allt verkið tilbúið, fallett og vel unnið.

„Mundu samninginn," sagði sú litla og hvarf út um dyrnar.

Bóndinn kom heim og varð glaður.

„Þetta er vel unnið," sagði hann. „Ég vissi að þú gætir þetta."

Konan brosti, en brosið náði ekki augunum.

Tíminn leið. Hún eignaðist barn, lítinn dreng með mjúkar hendur og björt augu. Þá mundi hún samninginn. Gleðin varð blönduð ótta, og á kvöldin sat hún við vögguna og reyndi að hugsa um öll nöfn sem til væru.

Sigríður.

Guðrún.

Þórunn.

Katrín.

Engin nöfn virtust rétt.

Dagurinn nálgadist þegar sú litla átti að koma.

Konan varð fól og veik af áhyggjum. Bóndinn tók eftir því.

„Hvað amar að þér?" spurði hann.

Loks sagði hún honum allt.

Bóndinn varð þungur á svip, en hann skammaði hana ekki. Hann tók feld sinn og gekk út í nóttina.

„Ég skal leita," sagði hann.

Hann gekk lengi um hlíðar og gil, fram hjá klettum og hrísi. Tunglið var hálf, og snjórinn glitraði í lautunum. Þá heyrði hann skyndilega hljóð úr djúpum gilskorningi.

Það var söngur.

Hann læddist nær og leit niður.

Þar sat litla konan við eld, sneri snældu sinni og dansaði í kringum hana. Hún söng með skrækri rödd:

„Hæ, hæ og trallala, á morgun kem ég á bæinn. Enginn veit hvað ég heiti, Gilitrutt er nafnið mitt.“

Bóndinn lagði nafnið á minnið. Síðan sneri hann heim, hljóðlega, svo hún sæi hann ekki.

Morguninn eftir kom litla konan.

Hún gekk beint að vöggunni og brosti.

„Nú, góða kona," sagði hún. „Veistu hvað ég heiti?"

Konan lést hugsa.

„Ertu kannski Sigríður?"

„Nei."

„Ertu Þórdís?"

„Nei."

„Ertu þá... Gilitrutt?"

Við það varð litla konan eins og hún hefði verið slegin. Andlitið afmyndaðist af reiði. Hún stappaði niður fæti svo

gólfborðin nötruðu.

„Hver sagði þér það?“ hvæsti hún.

Konan svaraði engu.

Gilitrutt rak upp öskur, þreif snælduna sína og þaut út. Sumir segja að hún hafi hlaupið inn í fjallið og aldrei þolað að heyra sitt eigið nafn aftur.

Eftir þetta sat konan oft sjálf við rokkinn. Hún varð aldrei fljótust allra, en hún vann sitt verk með eigin höndum. Og þegar barnið hennar grét í vöggunni, minntist hún þess að sumt sem virðist auðvelt á einum degi getur orðið dýrara en maður skilur.

En í gílinu fyrir ofan bæinn heyrðist stundum, á dimmum kvöldum, lítið snælduhljóð í steinunum.

Þá lokuðu menn dyrunum vel og nefndu ekki nafnið hennar of hátt.

ENDIR

5. Nykurinn

Einu sinni var bær við vatn, langt inni í sveit, þar sem kvöldþokan lagðist yfir bakkana áður en sól var alveg sest. Vatnið var djúpt og dökkt. Á góðum dögum speglaði það himininn, en á slæmum dögum var það svart eins og það hefði engan botn.

Á bænum bjuggu systkini, drengur og stúlka. Hann hét Ari og hún hét Una. Þau höfðu oft verið vöruð við vatninu.

„Farið ekki of nærri bakkanum þegar þokan kemur," sagði móðir þeirra. „Og ef þið sjáið fallegan gráan hest við vatnið, þá snertið hann ekki."

„Af hverju?" spurði Ari.

„Af því að sumir hestar eru ekki hestar," svaraði móðirin.

Una mundi þessi orð. Ari mundi þau líka, en hann var þeirrar gerðar að hann vildi alltaf sjá sjálfur það sem aðrir sögðu honum að forðast.

Eitt síðsumarskvöld fóru systkinin að sækja lömb sem höfðu villst niður að vatninu. Sólin var rauð bak við fjallið, og loftið var svo kyrrt að þau heyrðu eigin spor í grasinu. Þau fundu lömbin fljótt, en þegar þau ætluðu heim, sáu þau hest á bakkanum.

Hann var ljósgrár, með fax sem féll niður hálsinn eins og silfurþráður. Hann stóð kyrr og horfði á þau. Enginn beisli var á honum, engin járn undir hófum. Hann var svo fallegur að Ari gleymdi strax varnaðarorðunum.

„Sjáðu," hvíslaði hann. „Hann er eins og úr draumi."

Una greip í ermi hans.

„Mamma sagði að við ættum ekki að snerta gráan hest við vatnið."

„Þetta er bara hestur," sagði Ari. „Kannski hefur hann villst frá bæ."

Hesturinn tók eitt skref nær. Hann leit niður, eins og hann byði þeim á bak.

Ari gekk að honum.

„Ekki," sagði Una.

Ari rétti fram höndina og snerti fakið.

Í sömu svipan límdist hönd hans föst.

Hann reyndi að draga hana til baka, en gat það ekki.

„Una," sagði hann, og nú var röddin ekki lengur hugrökk.
„Ég kemst ekki laus."

Hesturinn sneri höfðinu hægt. Augun voru ekki augun í hesti. Þau voru blaut og köld, og í þeim var djúp vatnsnótt.

Una skildi þá.

Þetta var nykurinn.

Hún greip utan um bróður sinn og togaði, en þegar hún snerti hann, festist hún líka við hann. Nykurinn tók þá af stað, fyrst hægt, svo hraðar, niður að vatninu.

Lömbin jörmuðu og hlupu í burtu. Þókan reis úr vatninu eins og hvítar hendur.

Ari reyndi að sparka í jörðina. Una grét ekki. Hún horfði í kringum sig, leitaði að einhverju, hverju sem var. Þá sá hún lítinn járnhníf í belti Ara. Faðir þeirra hafði gefið honum hann til að skera snæri.

„Hnífurinn!" kallaði hún.

Ari reyndi að ná til hans með lausu hendinni, en hesturinn hristi sig og þau köstuðust til. Vatnið var nú aðeins fáein skref fram undan.

Una teygði sig niður. Fingur hennar snertu skaftið. Hún dró hnífinn upp, og með allri þeirri ró sem hún átti eftir, skar hún í ermina sína þar sem hún hafði festst við Ara.

Hún losnaði.

En Ari var enn fastur við nykurinn.

Una datt í grasið. Nykurinn stökk fram. Vatnið skvettist við hófa hans.

„Ari!" hrópaði hún.

Þá mundi hún orð gömlu konunnar sem hafði búið áður á bænum: Allt sem úr vatni kemur þolir illa sitt rétta nafn, ef það er nefnt með trú.

Una reis á fætur, tók andann djúpt og kallaði eins hátt og hún gat:

„Nykur! Nykur! Nykur!"

Hesturinn hneggjaði, en hneggið varð að óhugnanlegu öskri. Hann kipptist til eins og orðið hefði brennt hann. Ari féll af baki hans og skall í grunnu vatninu við bakkann.

Una hljóp til hans, greip í kragann og dró hann upp á land.

Nykurinn hörfaði út í vatnið. Hann var ekki lengur fallegur. Faxið varð að vatnagróðri, hófarnir að svörtum klettum, og augun hurfu undir yfirborðið. Aðeins hringir á vatninu sýndu hvar hann hafði verið.

Systkinin hlupu heim með lömbin á eftir sér, blaut, skjálfandi og þögul.

Móðir þeirra sagði ekkert fyrst. Hún tók þau inn, vafði þau í ullarteppi og lét þau drekka heita mjólk. Síðan settist hún hjá þeim.

„Nú vitið þið," sagði hún lágt, „að ekki eru öll falleg boð góð boð."

Eftir þetta fór Ari aldrei aftur einn að vatninu. Una varð sú sem allir spurðu þegar börn vildu vita hvort nykurinn væri raunverulegur.

Hún svaraði aldrei beint. Hún leit aðeins til vatnsins, þar sem þokan reis stundum á kvöldin.

„Ef þið sjáið gráan hest þar sem enginn hestur á að vera," sagði hún, „gangið þá heim án þess að snerta hann."

Og stundum, þegar vindurinn var enginn og vatnið slétt eins og gler, heyrðist langt úti á djúpinu hnegg sem var ekki alveg hnegg.

ENDIR

6. Sæmundur fróði og selurinn

Einu sinni var maður sem hét Sæmundur. Hann var kallaður fróði, því hann kunni meira en flestir menn og hafði lesið bækur sem fáir þorðu að opna. Sumir sögðu að hann hefði lært langt suður í löndum. Sumir sögðu að hann hefði setið í skóla þar sem myrkrið sjálft kenndi mönnum ráð. Og sumir sögðu að Kölski hefði haft auga á honum frá því hann var ungur.

Sæmundur var ekki maður sem hræddist auðveldlega. En hann vissi að sá sem gerir samning við myrkrið verður að lesa smáa letrið betur en aðrir.

Þegar Sæmundur hafði lokið námi sínu úti í heimi, vildi hann heim til Íslands. En Kölski, sem taldi sig eiga rétt á honum, kom til hans á dimmum degi og sagði:

„Þú hefur lært nóg af mér. Nú kemur þú með mér.“

Sæmundur leit á hann rólega.

„Ég kem heim fyrst," sagði hann.

„Heim?" sagði Kölski og hló. „Hafið er langt og kalt. Enginn bátur bíður þín.“

„Þá finnur þú far fyrir mig," sagði Sæmundur. „Þú ert þó ekki ráðalaus.“

Kölski mjókkaði augun. Hann var vanur að menn bæðu, grétu eða hlupu. Hann var ekki vanur að þeir töluðu við hann eins og kaupmaður á markaði.

„Ég skal bera þig yfir hafið," sagði hann að lokum. „En þegar við komum að landi, verður þú minn."

„Ef þú nærð mér áður en ég stíg á land," sagði Sæmundur.

Kölski hugsaði sig um. Honum þótti þetta auðvelt. Hver gæti hlaupið frá honum á sjó?

„Samþykkt," sagði hann.

Þá breytti Kölski sér í stóran sel, svartan og glansandi, með augu sem voru of skynsöm fyrir skepnu. Sæmundur settist á bak honum, hélt bók sinni þurrri undir kyrtlinum og lagði af stað yfir hafið.

Sjórinn var grár. Öldurnar risu og féllu eins og fjöll sem vildu gleypa þá. Selurinn fór hratt, hraðar en skip í byr, og froðan þaut undan honum. Sæmundur sat kyrr, en í hugarum taldi hann hvert augnablik.

Kölski talaði við hann á leiðinni.

„Þú ert þögull, Sæmundur."

„Maður eyðir ekki orðum í mótvindi," svaraði Sæmundur.

„Þú heldur kannski að þú getir platað mig."

„Ég held margt," sagði Sæmundur. „Ekki allt er rétt."

Þeir fóru dag og nótt, eða það sem virtist dagur og nótt, því á hafinu rann tíminn öðruvísi. Stundum sá Sæmundur ljós undir öldunum, eins og bæir væru niðri í sjónum. Stundum heyrði hann raddir kalla nafn sitt úr þokunni. Hann svaraði engu.

Loks reis land fram undan.

Ísland.

Svartar fjörur, hvít brim, fjöll með snjó í skorningum.

Kölski fann sigurinn nálgast og synti enn hraðar.

„Nú, Sæmundur," sagði hann. „Þegar ég ber þig að landi, muntu ekki sleppa."

Sæmundur svaraði ekki. Hann dró bókina varlega undan kyrtlinum. Þetta var ekki stór bók, en blöðin voru þung af orðum. Hann hafði lesið í henni margt sem betra væri að gleyma, og nú ætlaði hann að nota hana í síðasta sinn á þessari ferð.

Selurinn nálgaðist fjöruna. Brimið reis. Svartur sandurinn var örskammt undan.

Rétt áður en selurinn renndi sér upp í fjöruna, sló Sæmundur bókinni í höfuð hans af öllu afli og stökk fram af baki hans.

Hann flaug í gegnum froðuna og lenti á sandinum.

Fyrst annar fóturinn.

Svo hinn.

Á landi.

Í sömu svipan reis selurinn upp í hálfa mannsmynd, froðufellandi af reiði. Augun glóðu, og sjórinn sauð í kringum hann.

„Þú sveikst mig!" öskraði Kölski.

Sæmundur stóð í fjörunni, blautur upp fyrir hné, en rólegur.

„Nei," sagði hann. „Þú sagðir að ef þú næðir mér áður en ég stigi á land, yrði ég þinn. Nú stend ég á landi."

Kölski hvæsti svo brimöldurnar hrukku til baka.

„Ég mun ná þér síðar."

„Það reyna margir síðar," sagði Sæmundur.

Kölski hvarf í sjóinn með svörtum skvampi. Eftir stóð aðeins selshúð sem leystist upp í froðu og varð að engu.

Sæmundur tók bókina upp úr sandinum. Hún var blaut og rifin eftir höggið. Hann leit á hana lengi. Síðan gekk hann upp fjöruna, fann stein og lagði bókina undir hann.

„Sumt þarf ekki að fara lengra," sagði hann.

Svo hélt hann heim, þar sem menn sögðu síðar að Sæmundur fróði hefði komið yfir hafið á sel og platað sjálfan Kölska með einu stökki.

En Sæmundur talaði sjaldan um ferðina. Þegar menn spurðu hvort sagan væri sönn, brosti hann aðeins og horfði til hafs.

„Sjórinn man margt," sagði hann. „Og hann segir það ekki alltaf rétt."

ENDIR

7. Konan sem hjálpaði huldufólki

Einu sinni bjó kona á litlum bæ í sveit þar sem túnin voru mjó og brekkurnar brattar. Hún hét Þóra. Hún var hvorki rík né hátt sett, en hún var þekkt fyrir að neita engum um hjálp, jafnvel þegar hún átti lítið sjálf.

Á vetrarkvöldum, þegar norðanvindurinn gekk yfir dalinn og snjórinn fyllti spor manna jafnóðum, sat Þóra við eldinn og spann ull. Hún átti einn son, ungan og veikburða, og eina gamla ær sem gaf þeim mjólk þegar vel áraði. Það var ekki mikið, en þau komust af.

Eina nótt, þegar allir bæir í sveitinni voru lokaðir og enginn maður hefði farið út að ástæðulausu, var bankað á dyrnar.

Þóra lagði snælduna frá sér og hlustaði.

Bankað var aftur, varlega, ekki eins og sá sem krefst inngöngu, heldur eins og sá sem biður um miskunn.

Hún opnaði.

Úti stóð maður í gráum feldi. Hann var fögur, með dökk augu og snjó í hárinu, en ekki virtist snjórinn bráðna á honum. Hann laut höfði.

„Góða kona," sagði hann. „Kona mín liggur veik. Barnið okkar kemur í nótt, og engin hjálp er nærri. Viltu fylgja mér?"

Þóra leit út í myrkrið. Veðrið var slæmt, og vegurinn óviss.

„Hvar býrðu?" spurði hún.

Maðurinn benti upp í hlíðina, þar sem aðeins voru klettar og snjóskaflar.

Þóra skildi þá að þetta var ekki venjulegur maður.

Sonur hennar vaknaði og kallaði veikri röddu:

„Mamma, farðu ekki."

Þóra gekk til hans, breiddi yfir hann og kyssti hann á ennið.

„Stundum kemur hjálpin aftur heim með þeim sem gefur hana," sagði hún.

Hún tók yfir sig sjal, setti brauðbita í vasa sinn og fylgdi manninum út í nóttina.

Þau gengu upp hlíðina. Snjórinn náði Þóru upp á kálfa, en maðurinn gekk létt, eins og hann snerti varla jörðina. Loks komu þau að stórum steini sem Þóra hafði oft séð úr túninu. Maðurinn lagði hönd á hann, og steinninn opnaðist eins og dyr.

Inni var ekki dimmur hellir, heldur hlýtt hús. Veggirnir glitruðu eins og ljós væri falið í berginu. Þar lá kona á beði, fól og þreytt, og í kringum hana stóðu huldufólkskonur með áhyggju í augum.

„Hún er komin," sagði maðurinn.

Þóra fór strax að verki. Hún bað um vatn, hreina dúka og ljós. Hún talaði mildilega við konuna, hélt í hönd hennar og lét engum hræðast. Nóttin varð löng, en áður en hún var öll fæddist barn, lítið og lifandi, með hár mjúkt eins og fífan í mýrinni.

Huldufólkið andaði léttar.

Móðirin brosti veikburða.

„Þú hefur gert okkur mikið gott," sagði hún.

Maðurinn kom til Þóru með litla öskju.

„Taktu þetta fyrir hjálpina."

Þóra opnaði öskjuna. Í henni var gullhringur, skínandi og fínn.

Hún lokaði henni aftur og hristi höfuðið.

„Ég kom ekki vegna gulls," sagði hún. „Gefðu barninu þínu þetta síðar."

Huldufólkið horfði hvert á annað, undrandi. Þá tók móðirin litla flösku undan koddanum.

„Þá skaltu taka þetta," sagði hún. „Ekki sem borgun, heldur sem blessun. Strjúktu einum dropa á enni sonar þíns þegar þú kemur heim."

Þóra tók flöskuna og þakkaði.

Áður en hún fór, var henni boðið að borða. Á borðinu var brauð, smjör, fiskur og mjólk. Hún var svöng eftir nóttina, en hún mundi gamlar sögur. Sá sem borðar of mikið í híbýlum huldufólks gæti gleymt leiðinni heim.

Hún tók aðeins einn bita af brauði og drakk sopa af mjólk.

„Ég á barn heima," sagði hún.

Maðurinn fylgdi henni aftur að dyrunum í steininum. Þegar hún steig út, var morgunn kominn. Snjórinn hafði hætt, og himinninn var fölbleikur yfir fjöllum.

Þóra hljóp heim eins hratt og hún gat.

Sonur hennar lá í rúminu, heitur og fögur. Hún tók flöskuna, lét einn dropa á finger sinn og strauk honum yfir enni hans.

Drengurinn andaði djúpt.

Síðan sofnaði hann.

Þegar hann vaknaði um kvöldið, var hitinn horfinn úr honum. Næstu daga styrktist hann. Um vorið hljóp hann úti á túni eins og önnur börn, og Þóra grét hljóðlega þegar enginn sá.

Á bænum hennar vantaði heldur aldrei alveg mat eftir þetta. Stundum fann hún poka af mjöli við dyrnar. Stundum lá nýr fiskur á steini við lækinn. Stundum gaf gamla ærin meira en nokkur skildi.

Þóra sagði fáum frá því sem gerðist. En þegar fólk spurði hvers vegna hún setti alltaf litla skál af mjólk út við stóra steininn í hlíðinni, svaraði hún:

„Það er gott að muna þá sem muna þig.“

Og í mörg ár eftir þetta sáu menn stundum ljós í steininum á vetrarnóttum, mjúkt og gyllt, eins og lítið barn væri enn að sofa þar inni í friði.

ENDIR

8. Djákninn á Myrká

Einu sinni var ung kona sem bjó á bæ einum í Eyjafirði. Hún hét Guðrún, og hún var unnusta djákna sem þjónaði að Myrká. Hann var góður við hana, glaður í tali og vanur að koma ríðandi yfir árnar og heiðarnar þegar hann átti frí frá störfum sínum.

Þau höfðu ákveðið að hittast á jólunum. Djákninn hafði lofað að sækja hana og ríða með hana að Myrká, þar sem gleði og ljós skyldu taka á móti þeim í miðjum vetri.

En veturinn var harður það ár. Árnar voru bólgnar af krapa, vegirnir huldir snjó, og myrkrið kom snemma yfir landið. Dag einn lagði djákninn af stað yfir ána, en hesturinn rann á ísnum. Menn fundu hann síðar, kaldan og lífvana, og jarðsettu hann í kirkjugarðinum að Myrká.

Guðrún fékk ekki strax að vita þetta. Vegir voru þungir, og fréttir fóru hægt milli bæja.

Á aðfangadagskvöld sat hún í baðstofunni, klædd og tilbúin, með skikkju sína yfir hnjánnum. Úti var dimmt, og snjórinn barði gluggann í litlum hvítum hnefum. Hún hlustaði eftir hófataki.

Loks heyrði hún það.

Hægt fyrst.

Svo nær.

Svo stöðvaðist það fyrir utan bæinn.

Bankað var á dyrnar.

Guðrún brosti og reis upp.

„Hann er kominn," sagði hún.

Þegar hún opnaði, stóð djákninn úti í myrkrinu. Hann var í skikkju sinni, með hattinn dreginn lágt yfir ennið. Hesturinn hans stóð hjá honum, dökkur og móður, en Guðrúnu fannst undarlegt að engin gufa steig frá honum þrátt fyrir kuldann.

„Ertu tilbúin?" spurði djákninn.

Rödd hans var lág og þung, eins og hún kæmi langt að.

„Já," sagði Guðrún, þó eitthvað í henni stirðnaði.

Hún kvaddi heimilisfólkið og steig á bak fyrir aftan hann. Djákninn tók í tauminn, og hesturinn fór af stað út í nóttina.

Í fyrstu töluðu þau lítið. Snjórinn lá yfir öllu. Engin stjarna sást. Hesturinn fór hratt, en Guðrún fann engan venjulegan hestahit undir sér. Allt var kalt: hnakkurinn, skikkjan, maðurinn fyrir framan hana.

Þegar þau komu að ánni, var vatnið svart undir ísnum. Hesturinn stökk yfir, en í stökkinu lyftist hattur djáknans lítillga.

Guðrún sá andlit hans í tunglglampa sem kom undan skýi.

Það var ekki andlit lifandi manns.

Húðin var fölblá, augun djúp og tóm, og mold sat í hárinu við gagnaugun.

Hjarta Guðrúnar sló svo fast að henni fannst hann hlyti að heyra það.

Þá mælti hann:

„Máninn líður,\ dauðinn ríður.\ Sérðu ekki hvítan blett\ í hnakka mínum, Garún, Garún?"

Hún vissi þá að sá sem reið með hana var ekki unnusti hennar, heldur það sem hafði komið úr gröfnni með minningu hans á vörunum.

Guðrún varð ekki máttlaus. Hún hugsaði.

Hún hélt fast í skikkju sína og beið. Hesturinn bar þau áfram að Myrká. Þegar þau nálgðuðust kirkjugarðinn, sá hún opna gröf við vegginn. Þar var myrkur dýpra en nóttin sjálf.

Djákninn steig af baki og sneri sér að henni.

„Komdu," sagði hann.

Hann rétti fram höndina.

Guðrún gekk hægt að honum, en í sömu svipan greip hún í klukkustrenginn við kirkjudyrnar og hringdi af öllu afli.

Klukkurnar tóku undir í nóttinni.

Djákninn kipptist við. Hann greip í skikkju hennar, en hún losaði sig og skikkjan rifnaði í höndum hans. Hann féll aftur á bak, niður í opna gröfina, með svarta skikkjubútinn enn í greipinni.

Kirkjuklukkurnar hringdu áfram.

Fólk vaknaði að Myrká og hljóp út með ljós. Þau fundu Guðrúnu skjálfandi við kirkjudyrnar. Við gröfina sáu þau för í snjónum, og í gröfinni lá skikkjubúturinn hennar.

Þá fyrst fékk hún að vita að djákninn hafði dáið áður en hann kom að sækja hana.

Eftir þessa nótt varð Guðrún aldrei söm. Hún lifði þó lengi, og menn sögðu að hún hefði verið bæði sterk og hljóðlát, eins og fólk verður stundum þegar það hefur horft inn í eitthvað sem ekki átti að opnast.

Á Myrká lokuðu menn kirkjugarðshliðinu vandlega eftir það. Og á vetrarkvöldum, þegar snjórinn þakti götur og hófatak heyrðist úr myrkrinu án þess að hestur sæist, litu menn ekki strax út.

Þeir biðu.

Og ef bankað var seint, spurðu þeir fyrst:

„Hver er þar?“

Því ekki allir sem koma aftur koma lifandi.

ENDIR

9. Strákurinn sem plataði trölilið

Einu sinni var strákur sem átti heima á litlum bæ við jaðar heiðar. Hann var ekki stór, ekki sterkur og ekki sérlega hlýðinn, en hann var snöggur að hugsa. Hann hét Kári, og móðir hans sagði oft að munnurinn á honum hlypi hraðar en fæturnir.

Einn haustdag sendi hún hann upp í brekkur að leita að týndum hrút. Veðrið var bjart þegar hann fór, en á heiðinni getur dagur breyst í nótt áður en maður nær að snúa við. Þoka kom niður úr fjallinu, grá og þykk, og brátt sá Kári varla stafinn sinn fyrir framan sig.

Hann kallaði á hrútinn, en fékk ekkert svar nema bergmál.

Svo heyrði hann annað hljóð.

Ekki jarm.

Andardrátt.

Þungan andardrátt, eins og einhver væri að blása í gegnum hellismunna.

Kári sneri sér hægt við. Fyrir aftan hann stóð tröll. Það var stórt, loðið og með nef svo langt að skugginn af því lá yfir bringuna. Augun voru gulbrún og svöng.

„Hvað ert þú að gera á minni heiði?" spurði trölilið.

Kári kyngdi.

„Ég er að leita að hrút."

„Ég fann strák," sagði trölilið. „Það er betra."

Það greip Kára milli tveggja fingra og bar hann eins og lítinn poka að helli sínum. Inni í hellinum var stór pottur yfir eldi, og lyktin sagði Kára að ekki væri verið að sjóða berjasúpu.

„Ég ætla að borða þig í kvöld," sagði trölilið.

„Það væri synd," sagði Kári.

Trölilið stöðvaðist.

„Af hverju?"

„Ég er svo lítill," sagði Kári. „Þú verður svangara eftir mig en áður. En ef þú leyfir mér að finna hrútinn fyrst, þá færðu bæði mig og hrútinn."

Trölilið klóraði sér í höfðinu. Það hafði ekki hugsað út í þetta.

„Hrútur er góður," muldraði það.

„Mjög góður," sagði Kári. „En ég get ekki fundið hann bundinn hér."

Trölilið tók snæri og batt um mitti hans.

„Þú ferð ekki langt."

Kári gekk út úr hellinum með trölilið á eftir sér. Þókan var enn þykk. Hann sá stóran stein, og þá fékk hann fyrstu hugmyndina.

„Hrúturinn minn er sterkur," sagði hann. „Ef þú ætlar að ná honum, þarftu að sýna mér að þú sért sterkari."

Tröllyð hló.

„Ég er sterkast á heiðinni.“

„Geturðu þá kreist vatn úr þessum steini?“ spurði Kári og tók upp lítinn hvítan ostbita sem móðir hans hafði sett í vasa hans. Hann faldi hann í lófanum ásamt steininum.

Tröllyð tók stóran stein og kreisti. Ekkert gerðist nema að fingur þess urðu gráir af ryki.

Kári tók sinn „stein“, kreisti ostinn, og mysan lak milli fingra hans.

Tröllyð starði.

„Þú ert sterkur fyrir smáan mann.“

„Ég sagði þér það,“ sagði Kári. „En styrkur er ekki nóg. Hrúturinn minn er líka snjall. Geturðu kastað steini svo hátt að hann komi ekki niður aftur?“

Tröllyð tók hnúllung og kastaði. Hann flaug hátt, hvarf í þokuna og kom svo niður með dynki sem hristi jörðina.

Kári tók lítinn fugl úr runna þar sem hann hafði falið sig, því fuglinn hafði flækt fót í lyngi. Kári hafði losað hann fyrr um daginn. Nú hleypti hann honum lausan úr lófanum.

„Sjáðu,“ sagði hann.

Fuglinn flaug upp og hvarf í þokuna.

Tröllyð beið.

Ekkert kom niður.

„Þetta er ekki sanngjarnt," muldraði það.

„Nei," sagði Kári. „Heiðin er sjaldan sanngjörn."

Tröllið var nú orðið dálítið óöruggt. Samt var það enn svangt.

„Nú heim í pottinn," sagði það.

„Bíddu," sagði Kári. „Ef þú borðar mig án þess að þvo mér fyrst, færðu mold og þoku með. Það er vont á bragðið."

Tröllið þefaði af honum og kinkaði kolli.

„Moldarstrákur."

Þeir gengu að læk. Þar var vatnið kalt og straumurinn sterkur. Kári sá að snærið um mitti hans lá laust í hendi tröllsins.

„Þú þarft að þvo mig vel," sagði Kári. „Mamma segir að ég sé ótrúlega skítugur."

Tröllið beygði sig yfir lækinn. Kári lét sem hann ætlaði að þvo sér, en batt snærið í flýti um stóran stein í bakkanum.

„Nú máttu toga mig upp," sagði hann og stökk sjálfur á bak við annan stein.

Tröllið togaði. Steinninn haggast ekki.

„Þú ert þyngri en þú lítur út fyrir!" öskraði það.

„Ég sagði þér að ég væri ekki venjulegur strákur," kallaði Kári.

Trölilið togaði aftur, af öllu afli. Þá losnaði steinninn skyndilega úr bakkanum og valt ofan í lækinn. Trölilið missti jafnvægið, datt fram fyrir sig og skall í vatnið með slíkum hávaða að þokan rifnaði í sundur.

Kári hljóp.

Hann hljóp niður heiðina, yfir móa og steina, þar til hann sá ljósin á bænum sínum. Hrúturinn stóð þá rólegur við túngarðinn, eins og hann hefði aldrei týnst.

Móðir Kára tók á móti honum með reiði í augum og létti í andliti.

„Hvar hefur þú verið?“

„Að kenna trölili að hugsa,“ sagði Kári.

Hún ætlaði að skamma hann, en þá heyrðist langt uppi á heiði reiðilegt öskur og skvamp í læk.

Eftir það fór Kári sjaldnar einn á heiðina. En þegar hann gerði það, hafði hann alltaf ostbita í vasanum.

Því maður veit aldrei hvenær þarf að kreista vatn úr steini.

ENDIR

10. Selshamurinn

Einu sinni bjó ungur bóndi við sjóinn, á bæ þar sem túnin enduðu í svörtum fjörusandi og brimið var stöðugt í eyrum manna. Hann var einmana maður. Hann átti kindur, bát og hús, en enginn beið hans inni þegar hann kom heim úr róðri.

Nálægt bænum var sker sem sást aðeins vel þegar fjara var. Menn sögðu að selir kæmu þangað á nóttunni, ekki aðeins venjulegir selir heldur selkonur og selmenn sem legðu af sér hamina sína og dönsuðu í tungsljósinu sem fólk af sjónum.

Bóndinn hafði heyrt þessar sögur frá barnæsku. Hann hafði ekki trúað þeim, en hann hafði heldur aldrei gengið að skerinu á réttri nótt.

Eina Jónsmessunótt, þegar sjórinn var sléttur og tunglið stórt, vaknaði hann við söng. Hann reis úr rúmi, gekk út og niður að fjöru. Þar sá hann ljós yfir skerinu, ekki eld og ekki sól, heldur silfurglampa sem lá yfir öllu.

Á skerinu dönsuðu konur.

Við fætur þeirra lágu selshamir, dökkir og glansandi eins og blautt skinn. Konurnar hlógu lágt, sungu og snerust berfættar á köldu grjótinu. Ein þeirra var fegurst. Hún hafði hár sem féll niður yfir herðar og augu sem horfðu stundum til hafs, jafnvel meðan hún dansaði.

Bóndinn stóð lengi í skugga klettsins.

Svo sá hann ham hennar liggja næst fjörunni.

Hann vissi að hann ætti að snúa við.

En einmanaleikinn í honum var gamall og þungur. Hann læddist fram, tók haminn og faldi hann undir skikkju sinni.

Þegar morgunroði kom á himininn, hlupu konurnar að hömum sínum, klæddu sig í þá og urðu að selum sem renndu sér út í sjóinn. En sú fegursta leitaði og leitaði, og fann ekki sinn ham.

Hún stóð ein eftir á skerinu þegar sjórinn tók að hækka.

Bóndinn gekk þá fram.

„Komdu með mér," sagði hann. „Þú getur ekki verið hér."

Hún horfði á hann og vissi strax hvað hann hafði gert.

„Gefðu mér haminn minn," sagði hún.

Hann svaraði ekki.

Hún bað ekki aftur. Hún gekk með honum í land, hljóð og fól, og varð kona hans.

Árin liðu.

Hún var góð kona. Hún vann á bænum, spann ull, bakaði brauð og eignaðist börn. Börnin elskuðu hana, því hún söng þeim undarlegar vísur sem enginn annar kunni, vísur sem hljómuðu eins og brim í svefni.

En hún var aldrei alveg heima.

Á kvöldin, þegar hinir sváfu, sat hún stundum við gluggann og horfði til hafs. Þegar selir komu upp úr sjónum fyrir neðan bæinn, lagði hún hönd á rúðuna og tárin runnu hljóðlega niður kinnar hennar.

Bóndinn geymdi selshaminn í kistu. Kistan var læst, og lykilinn bar hann alltaf á sér. Hann sagði sjálfum sér að hann gerði þetta af ást. En ástin sem þarf læstan lykil er ekki friður.

Einn daginn fór hann til kirkju með fólki sínu. Konan varð eftir heima, því yngsta barnið var veikt. Þegar bóndinn var kominn hálfa leið, þreifaði hann að beltinu.

Lykillinn var ekki þar.

Hann varð náfölnur.

Hann sneri heim eins hratt og hann gat, en þegar hann kom að bænum, stóð kistan opin.

Konan var í fjörunni.

Hún hélt á hamnum sínum.

Börnin stóðu hjá henni og grétu.

„Mamma, farðu ekki," sagði elsta barnið.

Selkonan kraup niður og faðmaði þau öll. Hún kyssti þau á enni, eitt af öðru.

„Ég elska ykkur," sagði hún. „En hafið kallaði á mig áður en ég lærði nöfn ykkar, og það hefur aldrei hætt."

Bóndinn kom hlaupandi niður að fjörunni.

„Vertu," sagði hann. „Ég bið þig."

Hún horfði á hann lengi. Í augum hennar var sorg, en ekki reiði.

„Þú hefur átt að biðja mig áður en þú tókst haminn," sagði hún.

Svo klæddi hún sig í selshaminn. Líkami hennar breyttist mjúklega, eins og vatn færi yfir stein. Þar sem konan hafði staðið, lá nú selur, dökkur og fagur. Hann leit einu sinni til barnanna, einu sinni til bóndans, og rann síðan út í sjóinn.

Börnin ólust upp við bæinn. Þau sáu móður sína stundum í briminu. Þegar þau gengu að sjónum ein, kom selur nálægt landi og fylgdi þeim eftir, eins og hann gætti þeirra. Þegar stormar komu og bátar voru í hættu, sögðu menn að selur hefði synt fyrir stefni og vísað þeim rétta leið.

Bóndinn varð aldrei sami maður. Hann giftist ekki aftur. Hann gekk oft niður í fjöru og horfði á skerið þar sem tunglið lá á grjótinu.

Sumir segja að hann hafi grátið þar. Sumir segja að hann hafi beðið afsökunar í hvert sinn sem sjórinn féll að fótum hans.

En selkonan kom aldrei aftur upp á land.

Og enn í dag, þegar tunglið er fullt og sjórinn sléttur, segja menn að heyra megi söng úti við skerið. Hann er fallegur, en ekki glaður.

Það er söngur þeirra sem elska tvö heimili og geta aðeins lifað í öðru.

ENDIR

11. Egill sem barn

Einu sinni var drengur á Borg á Mýrum sem hét Egill. Hann var sonur Skalla-Gríms, stór í beinum eftir aldri, dökkur yfirlitum og svo snemma málsnjall að fullorðnir menn litu stundum hver á annan þegar hann talaði. Það var eins og orð hans kæmu ekki öll úr barnsmunni, heldur úr einhverju gömlu og djúpu sem hafði fylgt ættinni lengi.

Egill var ekki glaðvær eins og mörg börn. Hann brosti sjaldan, en horfði fast. Hann lagði snemma eyra við orð manna, mundi það sem sagt var og það sem ekki var sagt. Þegar aðrir börn hlupu um hlaðið, sat hann stundum á steini og horfði yfir mýrarnar, þar sem þokan lá eins og ljós ull milli þúfna.

Einn dag var leikur haldinn á túninu. Börn og ungir sveinar komu saman, og meðal þeirra var drengur sem var eldri en Egill og þótti sér mikill. Þeir léku knattleik, eins og siður var, með tréspaða og harðan knött. Fyrst gekk allt vel. Hlátur barst yfir túnið, og konur sem gengu um bæjarstörf stöldruðu við til að horfa.

En leikur getur orðið að keppni, og keppni getur kveikt eld í brjósti þeirra sem kunna illa að tapa. Eldri drengurinn ýtti við Agli, tók knöttinn frá honum og hló hátt svo hinir heyrðu. Egill féll í grasið. Hann reis hægt á fætur og sagði ekkert. En andlit hans breyttist.

Hann gekk heim að bænum, svo hljóðlega að enginn tók eftir því í fyrstu. Amma hans, sem sat inni við vinnu sína, sá hann koma inn og spurði hvað bæri að. Egill svaraði stutt,

en hún sá á augum hans að þar var kominn stormur sem enginn hafði kennt honum að stilla.

„Þú ert enn barn," sagði hún. „Láttu ekki reiðina leiða þig lengra en fæturnir ráða við."

Egill leit á hana og sagði: „Sumir læra ekki af orðum."

Síðan fór hann út aftur.

Á túninu hélt leikurinn áfram. Eldri drengurinn hló enn, en þegar Egill kom til baka þagnaði hann. Þeir horfðust í augu. Það var ekki lengur leikur milli þeirra, heldur eitthvað dekkra og þyngra. Egill lét reiðina ráða sér of mikið þann dag, og það sem gerðist varð lengi sagt í sveitinni með hálfum hljóði og þungum svip.

Þegar allt var um garð gengið stóð Egill einn eftir á túninu. Vindurinn gekk yfir grasið. Hláturinn var horfinn. Fullorðnir komu hlaupandi, og brátt var Skalla-Grímur sjálfur kominn út.

Hann var maður mikill og þungur í skapi, og margir óttuðust hann meir en vopn annarra manna. Hann horfði á son sinn lengi. Egill leit ekki undan.

„Þú ert ungur," sagði Skalla-Grímur loks, „en í þér býr afl sem getur annaðhvort varið þig eða eytt þér. Mundu það, Egill. Ekki er hver styrkur gæfa."

Egill sagði ekkert. En um kvöldið, þegar húsið varð hljótt og aðeins eldurinn í skálanum andaði rauðu ljósi yfir veggina, settist hann í skugga og mælti vísu. Hún var hrá, undarleg og ójöfn eins og steinn úr fjöru, en þar var samt kveikja að

skáldi. Fólkið þagnaði þegar hann fór með hana.

Þá sáu menn að drengurinn var ekki eins og aðrir. Í honum bjó bæði eldur og orð. Hann gat meitt með höndunum, en líka með tungu sinni; hann gat varðveitt minningu með kvæði og gert hana sterkari en járn.

Árin liðu, og sögur fóru af Agli víða. Sumir sögðu að hann hefði verið harður frá fyrstu bernsku. Aðrir sögðu að heimurinn hefði sjálfur verið harður við hann og kennt honum að verða enn harðari. En þeir sem mundu hann sem barn sögðu að í augum hans hefði alltaf verið meira en reiði.

Þar var einmanaleiki líka. Og skynsemi sem kom stundum of seint. Og ótti við að enginn skildi það sem bjó fyrir innan.

Þegar vindurinn fór um Borg á kvöldin og skall á torfveggjunum eins og fingur ósýnilegs manns, mátti stundum sjá Egil sitja úti við bæjardyr. Hann horfði yfir mýrarnar, þar sem nóttin safnaðist í lautirnar, og hélt á orðum í huganum eins og aðrir halda á steinum.

Því þannig var Egill sem barn: ekki góður drengur í einfaldri sögu, ekki illur heldur, heldur eldur í litlum líkama. Og allir sem sáu hann vissu að slíkur eldur þurfti annaðhvort að verða ljós í myrkri eða brenna allt sem nálægt honum kom.

ENDIR

12. Álfkonan og ljósmóðirin

Í litlum bæ undir grárri hlíð bjó kona sem hafði tekið á móti mörgum börnum. Hún var ekki rík, og hún var ekki mikil fyrir sér, en fólk í sveitinni treysti henni. Þegar barn var á leiðinni í heiminn, var sendur maður til hennar, hvort sem nótt var dimm eða veður vont.

Hún hét Guðrún, og hendurnar hennar voru hlýjar, jafnvel um hávetur.

Eina nótt, þegar snjór lá yfir jörðinni og himinninn var svartur eins og reykur, var barið á dyrnar hjá henni. Höggið var ekki hátt, en það var ákveðið. Guðrún vaknaði þegar í stað, eins og hún hefði beðið eftir því í svefni.

Fyrir utan stóð maður í dökkri skikkju. Hann var hár og föllur, og hárið á honum var bjart eins og þurrt gras í tungsljósi. Hestur stóð við hlið hans, svartur og hljóður.

„Komdu með mér," sagði maðurinn. „Kona mín þarf á hjálp að halda."

Guðrún spurði ekki margra spurninga. Hún tók skjóðu sína, batt klút um höfuð sér og steig á hestinn fyrir aftan manninn. Hesturinn lagði af stað, en hann fór ekki eftir veginum. Hann fór yfir tún, yfir læk og beint að klettinum sem stóð fyrir ofan bæinn.

Guðrún ætlaði að kalla að þar væri engin leið, en áður en hún kom upp orði opnaðist kletturinn.

Ekki með hávaða, heldur hljóðlega, eins og dyr sem hefðu alltaf verið þar og aðeins beðið eftir rétttri hendi.

Innan við klettinn var ekki myrkur. Þar var bær, stærri og fegurri en nokkur mannabær í sveitinni, með veggi sem glitruðu eins og döggr á grasi. Ljós brunnu í gluggum, en logarnir voru bláir og mjúkir. Hún heyrði söng langt í burtu, svo lágan að hann var næstum eins og vindur.

Maðurinn leiddi hana inn í herbergi þar sem kona lá á rúmi. Hún var föl og þreytt, en svo fögur að Guðrún horfði niður til að stara ekki. Við rúmið stóðu aðrar konur, hljóðar og alvarlegar.

Guðrún gleymdi óttanum. Þar var barn að fæðast, og slíkt er eins í öllum heimum. Hún bretti upp ermar, talaði lágt og blíðlega, og vann sitt verk eins og hún hafði alltaf gert.

Fyrir morguninn var barnið komið í heiminn. Það grét fyrst örlítið, en þagnaði síðan og opnaði augun. Þau voru dökk og djúp, eins og tjörn undir stjörnuþjörtum himni.

Álfkonan brosti þreytt og hvíslaði: „Þú hefur gert okkur mikið gagn.“

Álfmaðurinn rétti Guðrúnu litla öskju með smyrslu í. „Berðu þetta á augu barnsins," sagði hann, „en ekki á þín eigin.“

Guðrún gerði eins og hann bað. En þegar hún hafði lokið því, klæjaði hana á augnlokinu. Hún gleymdi sér augnablik og strauk fingri yfir annað augað.

Þá breyttist allt.

Hún sá ekki aðeins fallega stofu og hljótt fólk. Hún sá að sumt sem hafði virst úr silfri var úr grjóti, og sum klæði sem höfðu glitrað voru úr mosa og laufum. Hún sá börn hlaupa milli veggja sem voru hálfir klettur og hálfir bær. Hún sá að heimurinn þeirra var bæði fátækari og ríkari en hann hafði fyrst virst.

Og hún sá sorg í augum álfkonunnar.

Álfmaðurinn tók eftir því. Hann leit fast á hana og spurði: „Með hvoru auganu sérðu þetta?"

Guðrún vissi að lygi myndi ekki duga þar. „Með þessu," sagði hún og benti á hægra augað.

Hann andvarpaði. „Þá sérðu meira en mönnum er ætlað."

Hann snerti augnlok hennar með köldum fingri. Ekki af reiði, heldur af nauðsyn. Í sömu svipan hvarf sýnin. Hún sá aftur aðeins stofuna, bláa loga og fölu konuna með nýfætt barn í faðmi.

Þegar morgunroði kom yfir fjöllin, var Guðrún komin heim að bæ sínum. Hún hélt að allt hefði kannski verið draumur, en á borðinu lá lítil askja úr dökkum viði. Í henni var gullpeningur, silfurprjónn og mjúkt barnsklæði, svo fínt að engin kona í sveitinni hafði séð annað eins.

Frá þeim degi lifði Guðrún aldrei í skorti. En hún talaði sjaldan um nóttina í klettinum. Þegar börn spurðu hana hvort huldufólk væri til, brosti hún aðeins og sagði:

„Það eru fleiri bæir í þessu landi en þeir sem við sjáum í dagsbirtu."

Og þegar hún gekk fram hjá klettinum að kvöldi til, hneigði hún höfuðið lítið eitt. Ekki af ótta, heldur virðingu. Því hún vissi að bak við stein og mosa, bak við hljóð og þögn, lifði fólk sem elskaði börn sín alveg eins og mennirnir gera.

ENDIR

13. Trölilið sem varð að steini

Langt uppi á heiði, þar sem menn fóru aðeins þegar þeir þurftu og enginn stanzaði eftir sólsetur, stóð stór steinn. Hann var ekki eins og aðrir steinar. Hann var hærri en hús, breiður um sig og með sprungur sem lágu niður eftir honum eins og hrukkur í gömlu andliti.

Fólk í sveitinni kallaði hann Tröllkerlingu.

Sumir sögðu að hann hefði alltaf staðið þar. En þeir elstu sögðu að einu sinni hefði steinninn gengið.

Í þá daga bjó bóndi neðar í dalnum með konu sinni og börnum. Hann átti fáar kindur, en hugsaði vel um þær. Ein haustnótt, þegar réttir voru nýafstaðnar og myrkrið lagðist snemma yfir landið, heyrði hann jarm fyrir utan bæinn. Það var ekki venjulegt jarm. Það var hrætt, slitið og fjarlægt, eins og kind væri borin burt.

Bóndinn tók lukt, staf og ullarkápu og fór út.

Tunglið var falið. Aðeins norðurljósinn lágu veik yfir himninum eins og græn bönd. Í snjónum, sem hafði fallið fyrr um kvöldið, sá hann stór spor. Þau voru ekki eftir mann. Þau voru of stór, of djúp, og á milli þeirra var langt bil.

Þar sem sporin lágu upp í heiðina, sá hann slóð eftir kindur.

„Tröll," hvíslaði konan hans þegar hann kom aftur inn að sækja reipi. „Farðu ekki."

„Ef hún tekur eina í nótt," sagði bóndinn, „kemur hún aftur á morgun."

Hann kyssti börnin á ennið og lagði af stað.

Hann fylgdi sporunum upp hlíðina. Vindurinn jókst eftir því sem hann fór hærra. Luktin flökti í hendi hans, og stundum heyrði hann eitthvað hreyfast framundan. Ekki fótatak, heldur drátt, eins og þungur poki væri dreginn yfir grjót.

Loks sá hann hana.

Tröllkonan var stór og hlykkjótt í vexti, með hár eins og þurrar rætur og skinnfeld yfir herðum. Í annarri hendi hélt hún á kind, og í hinni á tveimur öðrum bundnum saman á fótunum. Hún gekk hratt, en ekki svo hratt að bóndinn missti hana úr augsyn.

Hann vissi að hann gat ekki barist við hana. Enginn maður gat það. En hann þekkti heiðina betur en hún hélt.

Hann tók stein og kastaði honum í klett við hlið hennar. Hljóðið bergmálaði.

Tröllkonan sneri sér við.

„Hver er þar?“ urraði hún.

Bóndinn faldi sig bak við þúfu og kastaði öðrum steini, nú lengra til vinstri. Tröllkonan sneri þangað. Kindurnar jörmuðu lágt.

„Komdu fram, litli maður," kallaði hún. „Ég finn lyktina af þér."

Bóndinn svaraði ekki. Hann kastaði þriðja steininum, enn lengra frá leiðinni að hellinum hennar. Tröllkonan varð reið og fór á eftir hljóðinu. Þannig leiddi hann hana út af

stígnum, dýpra í grýtta urð þar sem hver fótur seig milli steina.

Nóttin leið. Bóndinn var kaldur og þreyttur, en hann hélt áfram. Hann vissi að tröll þoldu ekki sól. Ef hann gæti tafið hana nógu lengi, myndi morguninn vinna fyrir hann.

Tröllkonan áttaði sig loks á bragðinu.

Hún sneri sér að honum með öskri svo hátt að snjór hrundi úr klettum. „Þú ert að tefja mig!"

Hún fleygði kindunum frá sér og þaut á eftir honum.

Bóndinn hljóp. Hann hljóp yfir mosa, yfir ís, milli steina og niður í lægð þar sem hann vissi að þröng sprunga lá milli tveggja kletta. Hann smaug inn í sprunguna. Tröllkonan náði ekki að koma höndinni inn nema upp að úlnlið.

„Ég bíð," hvæsti hún. „Þú kemur út að lokum."

Bóndinn stóð inni í sprungunni og heyrði hjarta sitt slá. Hann vissi að hún hafði rétt fyrir sér. Hann gat ekki staðið þar að eilífu.

En þá sá hann ljós.

Fyrst aðeins gráan blæ á himninum. Síðan gullna rönd yfir fjallinu handan við heiðina.

Tröllkonan sá það líka.

Hún öskraði, sneri sér við og reyndi að hlaupa heim til fjallsins. En hún hafði misst of mikinn tíma. Fyrsti sólargeislinn náði fótum hennar. Þeir stirðnuðu. Síðan

hendur hennar. Síðan hálsinn. Hún reyndi að rífa sig lausa úr birtunni, en sólin fór hærra og hærra.

Áður en hún náði að stíga síðasta skrefið varð hún að steini.

Bóndinn stóð lengi kyrr áður en hann þorði að koma út. Kindurnar lágu skammt frá, hræddar en lifandi. Hann leysti þær og rak þær niður af heiðinni.

Þegar hann kom heim, reis reykur úr strompinum og börnin hans komu hlaupandi út á hlað. Hann sagði ekki mikið. Hann settist aðeins niður, tók utan um heita skál með súpu og horfði út um gluggann í átt að heiðinni.

Frá þeim degi tók enginn kindur úr þeirri sveit um nótt. Og steinninn stóð áfram uppi á heiði, með sprungur eins og andlit sem hafði öskrað of lengi.

Þegar börn gengu þar fram hjá á sumrin, sögðu fullorðnir þeim að vera kurteis við steininn, en ekki of nálægt honum þegar myrkrið félli.

Því sól getur sigrað margt. En enginn veit hvað gamalt tröll man inni í steini.

ENDIR

14. Móðir mín í kví, kví

Einu sinni var stúlka á bæ einum sem varð móðir áður en hún hafði kraft til að bera alla þá skömm sem fólk lagði á hana. Í þá daga voru orð manna stundum harðari en vetrarvindur, og enginn vissi hve þungt þau gátu lagst á brjóst ungrar manneskju.

Stúlkan átti lítið barn, svo lítið að það kunni ekki enn að tala. Enginn í sveitinni spurði nógu blíðlega hvernig henni liði. Enginn settist hjá henni á kvöldin og sagði að hún væri ekki ein. Hún brosti þegar fólk sá til, en þegar hún var ein með barninu grét hún hljóðlega ofan í sængina.

Svo kom að því að barnið hvarf.

Fólk leitaði um bæinn, í hlöðu, við lækinn, út með garðinum og í kringum kvíarnar þar sem kindurnar voru hafðar á kvöldin. En ekkert fannst. Stúlkan sagði lítið. Hún varð fól og hljóð, eins og eitthvað hefði farið úr henni sem aldrei kæmi aftur.

Ekki leið á löngu þar til undarlegir hlutir fóru að gerast.

Á kvöldin, þegar mjaltir voru búnar og fólk gekk frá kvíunum, heyrðist stundum veik rödd úr myrkrinu. Hún kom ekki frá fullorðnum og ekki frá kind. Hún var mjó og blíð, en svo köld að hver sem heyrði hana fékk hroll niður eftir baki.

Röddin sagði:

„Móðir mín í kví, kví, kvíddu ekki því, því. Ég skal lána þér duluna mína að dansa í og dansa í.“

Fyrst hélt fólk að það hefði misheyrt. Svo heyrðist vísan aftur annað kvöld. Og aftur. Alltaf við kvíarnar. Alltaf þegar myrkrið var nýfallið.

Stúlkan heyrði þetta líka.

Í fyrstu lagði hún hendur fyrir eyrun og vildi ekki hlusta. En röddin kom aftur og aftur, og í hvert sinn varð hún veikbyggðari og sorglegri. Það var ekki reiði í henni. Það var ekki hefnd. Það var aðeins barn sem kallaði á móður sína úr kulda og einsemd.

Eina nótt fór gömul kona á bænum út að kvíunum. Hún var sú eina sem hafði horft á stúlkuna með meiri sorg en dóm. Hún tók lukt og gekk hægt, því fæturnir voru orðnir stirðir.

„Ef þú ert þar," sagði gamla konan út í myrkrið, „þá skaltu ekki óttast mig."

Þá heyrðist vísan aftur, nær en áður:

„Móðir mín í kví, kví, kvíddu ekki því, því..."

Gamla konan fylgdi röddinni að litlum hól við kvíarnar. Þar var moldin öðruvísi en í kring, lausari og dekkri. Hún stóð lengi þögul. Svo fór hún inn og vakti húsbóndann.

Morguninn eftir var grafið við kvíarnar, og þar fannst barnið.

Enginn hló þann dag. Enginn hvíslaði ill orð. Fólk stóð hljótt undir gráum himni og skildi loksins að það sem hafði verið kallað skömm var í raun sorg sem enginn hafði hjálpað til við að bera.

Barnið var lagt í vígða mold með bæn og hlýju orði. Stúlkan stóð við gröfina, hvít í framan, og gamla konan hélt um hönd hennar allan tímann.

Um kvöldið fóru menn að kvíunum og hlustuðu.

Ekkert heyrðist.

Aðeins vindurinn í grasinu og mjúkt jarm frá kindunum.

Stúlkan lifði lengi eftir þetta, en hún varð aldrei alveg sú sama. Sumir sögðu að hún hefði greitt fyrir það sem gerst hafði með tárum sínum alla ævi. Aðrir sögðu að sorgin hefði opnað augu fólksins í sveitinni, svo þau urðu mildari við þá sem stóðu einir.

Gamla konan sagði eitt sinn við barn sem spurði hvers vegna sagan væri sögð:

„Af því að lítil rödd má ekki þurfa að kalla úr myrkri áður en við hlustum.“

Og eftir það, þegar börn í sveitinni grétu, var sjaldnar sagt að þau skyldu þegja. Þeim var lyft upp. Þeim var haldið nærri. Og mæður sem voru hræddar fengu ekki aðeins dóm, heldur hjálp.

En enn í dag segja sumir að ef gengið er fram hjá gömlum kvíum í þoku, megi stundum heyra vísu bera með vindinum. Ekki til að hræða þá sem ganga fram hjá, heldur til að minna þá á að ekkert barn á að gleymast.

ENDIR

15. Marbendillinn

Við sjóinn bjó maður sem reri einn út á litlum báti. Hann var ekki ríkur, en hann þekkti sjóinn vel. Hann vissi hvar fiskurinn gekk í köldum straumum, hvenær skýin lofuðu veðri og hvenær þau lugu, og hann kunni að hlusta þegar öldurnar töluðu lágt við steinana í fjörunni.

Maðurinn hét Þorsteinn. Hann átti konu og tvö börn, og allt sem þau höfðu kom úr sjónum. Þegar vel fiskaðist, var ljós í bænum. Þegar illa gekk, var súpan þunn og þögnin löng.

Einn morgun reri hann lengra en venjulega. Þókan lá þung yfir sjónum, og landið hvarf fljótt bak við hann. Hann lagði línu sína í djúpinu og beið. Lengi kom ekkert. Svo kipptist báturinn skyndilega við svo hann hélt að hann hefði fest í kletti.

Hann tók í línuna.

Eitthvað tók á móti.

Ekki eins og fiskur. Ekki eins og selur. Það var þyngra, en lifandi. Hann togaði með báðum höndum, hnykktil og náði loks að draga afla sinn upp að borðstokknum.

Þar kom upp maður.

Eða eitthvað sem líktist manni.

Hann var lítill vexti, með húð fölgúra eins og blautan stein og hár sem lá í löngum þráðum niður á axlirnar. Augun voru dökk og glansandi, og milli fingranna var himna eins og á sundfugli. Í stað fata bar hann eitthvað sem minnti á þang

og silfurhreistur.

Þorsteinn greip um árina, en veran lyfti hendinni.

„Sláðu mig ekki," sagði hún. „Ég er marbendill, og ekki kom ég hingað til að gera þér mein."

„Þú komst í línuna mína," sagði Þorsteinn.

„Svo fór," sagði marbendillinn. „En ef þú sleppir mér aftur í sjóinn, skal ég segja þér þrjú atriði sem munu gagnast þér meira en fiskur í dag."

Þorsteinn var tortrygginn. „Og ef ég fer með þig í land?"

Marbendillinn horfði á hann með augum sem virtust hafa séð botn djúpsins og dauða margra manna. „Þá færðu undur til að sýna fólki. En engin undur fæða börnin þín lengi."

Þorsteinn þagði. Hann hugsaði um konu sína heima og börnin sem biðu við gluggann þegar bátar komu að landi.

„Segðu þá," sagði hann.

Marbendillinn brosti lítið eitt. „Fyrst: farðu ekki yfir grynninguna fyrir austan skerið í dag. Þar liggur straumur undir sléttum sjó, og hann dregur bát niður áður en maður nær að biðja."

Þorsteinn kinkaði kolli.

„Annað," sagði marbendillinn. „Þegar þú kemur heim, skaltu grafa undir stóra steininum við hlöðudyrnar. Þar finnur þú það sem týndist áður en þú fæddist."

„Hvað týndist?" spurði Þorsteinn.

„Það munt þú sjá."

„Og hið þriðja?"

Marbendillinn varð alvarlegur. „Hlæðu ekki að því sem þú skilur ekki. Í þeim hlátri missa menn oft gæfu sína."

Þorsteinn gretti sig. „Er það ráð?"

„Það er stærra ráð en þú heldur," sagði marbendillinn.

Þorsteinn hugsaði sig um. Svo losaði hann línuna varlega úr fötum og fingrum verunnar og hallaði henni að sjónum. Marbendillinn rann niður í ölduna, en áður en hann hvarf, leit hann upp.

„Mundu," sagði hann. „Sjórinn gefur. En hann man líka."

Þorsteinn reri heim aðra leið en venjulega og fór ekki yfir grynninguna. Þegar hann kom nær landi, sá hann að þar sem hann hefði annars farið hafði sjórinn tekið að sjóða og veltast, þótt vindur væri lítill. Hann varð kaldur í baki.

Heima gróf hann undir stóra steininum við hlöðudyrnar. Þar fann hann litla kistu, járnslagna og fúna af aldri. Í henni voru silfurhnappar, gömul næla og nokkrir peningar sem afi hans hafði falið í harðindum og dáið áður en hann sagði frá þeim.

Þorsteinn sagði konu sinni frá marbendlinum, en hún sagði honum að fara varlega með slíkar sögur. Menn hlæju oft að því sem þeir öfunduðu.

Veturinn leið betur en þau höfðu þorað að vona. Silfrið var ekki nóg til að gera þau rík, en það keypti mjöl, nýtt net og

skó á börnin.

En Þorsteinn mundi mest eftir þriðja ráðinu.

Eftir það hló hann sjaldan að gömlum sögum, draumum eða fyrirboðum. Þegar barn sagði að það hefði séð ljós undir sjónum, hlustaði hann. Þegar kona sagði að hana hefði dreymt brotna ár, frestaði hann róðri. Og oftast en einu sinni bjargaði slík varkárni lífi hans.

Á gamals aldri var hann spurður hvort marbendillinn hefði raunverulega verið til.

Þorsteinn horfði þá út á fjörðinn, þar sem kvöldsólin lagðist yfir öldurnar eins og bráðið gull.

„Það skiptir minna máli hvort þið trúðið mér," sagði hann.
„En ef þið róðið á sjó, skuluð þið trúa því að það er meira undir bátnum en fiskur."

Og síðan þagnaði hann, því sumt á að segja aðeins einu sinni.

ENDIR

16. Hrafnkell Freysgoði

Í dal einum austur á landi bjó höfðingi sem hét Hrafnkell. Hann var ríkur, sterkur og vanur því að menn hlýddu honum. Bær hans stóð í fögrum dal, þar sem fjöllin risu blá og græn yfir grasinu, og hestar gengu frjálssir í hliðunum.

Hrafnkell átti hest sem hét Freyfaxi. Hann var ljós að lit, fallegur og stoltur, með fax sem flæddi niður um hálsinn eins og sólskin í vindi. Hrafnkell unni hestinum mjög og hafði heitið því að enginn maður skyldi ríða honum nema hann sjálfur.

Þetta vissu allir.

Einn dag kom ungur maður að nafni Einar til Hrafnkells og bað um vist. Hann var fátækur, en duglegur og vildi vinna fyrir sér. Hrafnkell tók við honum og sagði honum reglurnar á bænum.

„Þú mátt gæta sauðanna," sagði hann. „Þú mátt nota hesta mína ef þörf er á, alla nema einn. Freyfaxa skaltu aldrei ríða."

Einar lofaði því.

Sumarið leið. Einar vann vel og kvartaði ekki. En einn dag týndust sauðir langt uppi í fjalli. Veður var þungt, og hann leitaði lengi fótgangandi. Allir hestar sem hann náði í voru tregir eða ófærir, nema Freyfaxi, sem stóð þar nálægt, hjartur í þokunni og horfði á hann eins og hann skildi vandræði hans.

Einar vissi hvað honum hafði verið sagt.

Hann stóð lengi með tauminn í hendi. Svo sagði hann lágt: „Ég geri þetta ekki af stolti, heldur nauðsyn."

Hann steig á bak Freyfaxa og reið upp í fjallið. Hesturinn bar hann hratt yfir grjót og mýrar, og fyrir kvöldið hafði Einar fundið sauðina.

En Freyfaxi fór heim á undan honum.

Hesturinn kom til bæjar, sveittur og móður. Hrafnkell sá það strax. Hann gekk út, lagði hönd á háls hestsins og skildi hvað hafði gerst.

Þegar Einar kom heim með sauðina, stóð Hrafnkell á hlaðinu.

„Reiðstu Freyfaxa?" spurði hann.

Einar laut höfði. „Já. Ég braut boð þitt. En sauðirnir voru týndir, og enginn annar hestur dugði."

Hrafnkell þagði lengi. Í honum börðust tvær raddir. Önnur sagði að Einar hefði aðeins reynt að bjarga fé hans. Hin minnti hann á heitið, stoltið og orð hans frammi fyrir mönnum.

Það er hættulegt þegar maður elskar orð sín meira en réttlæti.

Hrafnkell lét reiðina og eiðinn ráða. Einar fékk ekki að lifa við það brot. Og þegar fréttin barst föður Einars, Þorbirni, lagðist sorg yfir bæ hans eins og svartur vetur.

Þorbjörn var ekki mikill maður fyrir sér, en sorg getur gert hinn hljóðláta þungan í spori. Hann fór til frænda síns, Sáms, og bað hann að leita réttar. Sámur vissi að það var erfitt að rísa gegn Hrafnkeli, því valdsmenn eiga marga vini meðan gæfan fylgir þeim.

En Sámur fór samt.

Hann leitaði hjálpar, safnaði mönnum og kom máli sínu fram á þingi. Þar stóð hann ekki með vopn, heldur orð. Og orð geta stundum felld þann sem heldur að aðeins styrkur ráði.

Hrafnkell var dæmdur sekur, og Sámur og menn hans tóku völdin af honum. Hrafnkell missti bæ sinn, stöðu sína og allt sem hafði gert hann mikinn í augum annarra.

Freyfaxi var einnig tekinn, og þar lauk sögu þess hests með sorglegum hætti. Því þegar menn binda of mikla heiður við lifandi skepnu, lendir skepnan stundum í skugga mannanna.

Hrafnkell fór burt og settist að á öðrum stað. Þar hefði margur maður brotnað. En Hrafnkell var ekki þannig. Hann vann, byggði upp nýjan bæ og varð aftur sterkur. En nú var hann breyttur. Hann talaði minna um heit, minna um goð og minna um það sem hann hafði áður talið heilagt.

Árin liðu, og Hrafnkell náði aftur völdum. Hann mætti Sámi síðar og gat hefnt sín. Hann tók aftur það sem hann hafði misst, en hann var ekki lengur sami maður og áður.

Fólk sagði að Hrafnkell hefði lært af falli sínu. Aðrir sögðu að hann hefði aðeins lært að vera þolinmóðari í hefnd. En sagan man bæði: stoltið sem felldi hann og kraftinn sem

reisti hann aftur.

Í dalnum þar sem Freyfaxi hafði hlaupið, hljómar enn vindur yfir grasinu. Og ef hlustað er vel má heyra spurningu í honum:

Hvað er maður án orða sinna?

En líka aðra:

Hvað verður úr manni sem lætur orð sín verða harðari en hjarta sitt?

ENDIR

17. Huldufólksbrúðkaupið

Á bæ einum við fjallsrætur bjó stúlka sem hét Sigríður. Hún var hljóðlát og forvitin, og henni þótti best að vera úti þegar kvöldið var að falla og heimurinn var hvorki dagur né nótt. Þá fannst henni steinar verða stærri, lækir tala skýrar og fjöllin færast nær.

Fyrir ofan bæinn var grænn hóll sem enginn sló. Faðir hennar sagði alltaf að hólinn skyldi láta í friði. Þegar hún spurði hvers vegna, svaraði hann aðeins: „Sumt land á sér fleiri eigendur en við sjáum.“

Eitt sumarkvöld, þegar loftið var kyrrt og sauðkindur lágu eins og hvítir hnoðrar í hlíðinni, heyrði Sigríður tónlist.

Hún stóð í bæjardyrnum og hlustaði. Þetta var ekki fiðla úr mannabæ, ekki langspil og ekki söngur fólks sem hún þekkti. Þetta var mjúkt og bjart, eins og vatn yfir steinum og silfurþráður í vindi.

Tónlistin kom frá hólnum.

Sigríður gekk hljóðlega upp túnið. Hún vissi að hún átti ekki að fara þangað, en fætur hennar fóru næstum af sjálfu sér. Þegar hún nálgast hólinn, sá hún ljós glitra milli grasstráa. Ekki eitt ljós, heldur mörg, eins og heill bær væri þar inni.

Þá opnaðist hlið á hólnum.

Það var ekki hurð úr tré. Það var eins og grasið sjálft drægi sig til hliðar og sýndi gang inn í mjúka, gyllta birtu. Sigríður hélt niðri í sér andanum.

Inni í hólnum var salur. Hann var ekki stór eins og kirkja, en hann virtist samt rúma heilan heim. Veggirnir voru úr grjóti og rótum, en á milli þeirra héngu dúkar ljósir sem morgunþoka. Á borðum stóðu skálar með berjum, brauði, hunangi og mjólk. Litlar luktir loguðu bláu ljósi.

Og þar var brúðkaup.

Huldufólk sat við langborð. Sumir voru litlir, sumir háir, allir hjartir og hljóðlátir í hreyfingum. Brúðurin var í kjól sem virtist ofinn úr döggi, og brúðguminn bar dökka kápu með silfurspennu. Þegar þau sneru sér hvort að öðru, varð tónlistin enn mýkri.

Sigríður ætlaði að hörfa, en gömul kona við dyrnar sá hana.

„Komdu inn, barn," sagði hún. „Þú hefur þegar heyrt það sem ekki allir heyra."

Sigríður steig inn. Enginn virtist undrandi. Henni var vísað til sætis við enda borðsins og gefið lítið brauð með smjöri sem bráðnaði eins og sól á tungu. Hún borðaði aðeins einn bita, því hún mundi að í sögum var ekki alltaf gott að borða mikið í öðrum heimum.

Brúðurin kom til hennar og brosti.

„Þú ert dóttir bóndans sem lætur hólinn í friði," sagði hún. „Þess vegna er þér velkomið að sjá gleði okkar."

„Má ég segja frá?" spurði Sigríður.

Allir í salnum þögnuðu.

Gamla konan lagði hönd á öxl hennar. „Sumt má geyma í hjarta, en ekki bera á torg. Segðu að tónlist hafi borist með vindi. Það er nóg.“

Sigríður kinkaði kolli.

Þá hófst dans. Huldufólkið dansaði ekki eins og menn. Það sveiflaðist varla, en rann um gólfið eins og skuggar af fuglum yfir vatni. Tónlistin fór í gegnum Sigríði svo hún gleymdi næstum að hún væri gestur. Hún mundi aðeins eftir sér þegar hún heyrði móður sína kalla langt í burtu.

„Ég verð að fara," sagði hún.

Brúðurin rétti henni litla hvíta steinvölu. „Hafðu þetta. Ekki sem sönnun. Sem minningu.“

Sigríður tók við steininum. Hann var hlýr, þótt hann væri úr bergi.

Hún gekk út um hliðið. Um leið og hún steig á grasið fyrir utan, lokaðist hóllinn aftur. Tónlistin fjarlægðist, eins og hún færi niður í jörðina.

Þegar hún kom heim, spurði móðir hennar hvar hún hefði verið.

Sigríður hugsaði um loforðið.

„Ég heyrði tónlist í vindinum," sagði hún.

Faðir hennar leit upp frá vinnu sinni og horfði á hana lengi. Svo kinkaði hann kolli, eins og hann skildi meira en hann sagði.

Árin liðu. Sigríður varð fullorðin og flutti síðar á annan bæ. En hún bar hvítu steinvöluna alltaf með sér í litlum poka. Þegar henni leið illa, hélt hún á henni og mundi ljósin í hólnum, bláu logana og brúðina sem hafði talað við hana eins og jafningja.

Og hólinn fyrir ofan gamla bæinn sló enginn eftir það. Ekki börn hennar. Ekki barnabörn. Því í þeirri fjölskyldu var alltaf sagt:

„Látið hólinn standa. Þar dansar gleði sem okkur var einu sinni treyst fyrir að trufla ekki.“

ENDIR

18. Tröllskessan sem stal kúnum

Í dal einum, þar sem fjöllin stóðu þétt og skuggarnir urðu langir snemma dags, bjó bóndi með konu sinni og börnum. Þau áttu ekki mikinn auð, en þau áttu nokkrar kýr, og úr mjólkinni lifði heimilið þegar vetur var harður.

Á hverju kvöldi rak yngsti sonurinn kýrnar heim af beit. Hann hét Ari og var ekki stór, en hann var glöggur. Hann tók eftir sporum í mold, brotnum stráum og fuglum sem þögnuðu of snögglega.

Eitt haust tók kúnum að fækka.

Fyrst hvarf ein. Þá hélt fólk að hún hefði farið niður að læk og villst. Svo hvarf önnur. Þá var leitað í mýrum og lautum. Þegar sú þriðja hvarf, varð þögn við kvöldverðarborðið.

„Refur tekur ekki kú," sagði bóndinn.

„Útilegumaður gæti það varla án þess að spor sjáist," sagði konan.

Ari sagði ekkert. En næsta kvöld, þegar hann rak kýrnar heim, sá hann spor í mjúkum jarðvegi við fjallsrótina. Þau voru stór, miklu stærri en mannsspor, og við hlið þeirra var dregin slóð, eins og eitthvað þungt hefði verið leitt burt.

Hann fylgdi slóðinni þangað til hann kom að steini sem virtist ekki hafa verið þar áður. Hann lagði eyrað að honum.

Innan úr fjallinu heyrði hann lágt baul.

Ari hljóp heim og sagði frá. Faðir hans vildi safna mönnum strax, en gamla amma hans, sem hafði séð margt áður en hinir fæddust, hristi höfuðið.

„Ef þetta er skessa," sagði hún, „duga margir menn ekki endilega betur en einn sem hugsar. Tröll elska afl, en skilja seint ráð."

Ari svaf lítið þá nótt. Fyrir dögum tók hann með sér ullarreipi, litla bjöllu og poka með þurrkuðum fiski. Amma hans gaf honum auk þess járnspýtu og hvíslaði: „Tröll þola illa járn þegar því er beitt með hugrekki."

Ari fór að steininum við fjallsrótina. Í morgunskímunni sá hann að steinninn var ekki steinn, heldur hurð, svo vel felld inn í bergið að enginn hefði séð hana nema sá sem vissi hvar ætti að leita. Hann fann sprungu, stakk járnspýtunni inn og lyfti.

Hurðin opnaðist með djúpu andvarpi.

Inni var hellir, dimmur og kaldur. Þar stóðu kýrnar bundnar við steina. Þær voru hræddar en lifandi. Lengra inni logaði eldur, og við hann sat tröllskessa og svaf með höfuðið á hnjánum. Hún var stór sem hlaða, með nef eins og boginn klett og hár eins og flækt lyng.

Ari gekk hljóðlega til kúnna. Hann gaf þeim þurrkaðan fisk til að þær héldu ró sinni, leysti böndin og batt ullarreipið í hálsinn á fremstu kúnni. En þegar síðasta bandið féll, hringdi litla bjallan óvart í vasa hans.

Skessan opnaði augun.

„Hver stelur frá mér?" urraði hún.

„Sá sem tekur aftur það sem þú stalst," svaraði Ari, og röddin hans var smærri en hann hefði viljað, en hún brotnaði ekki.

Skessan reis upp og hellirinn virtist minnka í kringum hana. Ari vissi að hann gat ekki hlaupið hraðar en hún með allar kýrnar á eftir sér. Hann þurfti að fá hana til að gera mistök.

„Þú ert sterk," sagði hann. „En þú kemst ekki út um dyrnar án þess að beygja þig eins og gömul kerling."

Skessan hvæsti. „Ég beygi mig fyrir engum."

Hún þaut að dyrunum til að sýna honum að hún kæmist út bein. En hellisdyrnar voru lágar. Hún rak höfuðið í bergið svo hátt að steinar hrundu niður. Í reiðinni reyndi hún aftur, enn fastar, og festi hornbein sem hún bar í hárinu í sprungunni yfir dyrunum.

Ari notaði augnablikið. Hann rak kýrnar út, eina af annarri, og lokaði bergdyrunum að hálfu. Skessan öskraði inni, togaði og reif, en hornbeinið hélt henni fastri.

Þegar Ari kom niður í dalinn með kýrnar, var sólin komin upp. Fólkið hljóp á móti honum. Bóndinn faðmaði son sinn, og móðirin grét ofan í feldinn á bestu kúnni sinni.

Seinna um daginn fóru menn upp að fjallinu. Hellisdyrnar voru lokaðar, og engin rödd heyrðist innan úr berginu. Aðeins mátti sjá djúpar rispur þar sem tröllskessan hafði barist við að losna.

Eftir þetta hvarf engin kýr úr dalnum.

Ari varð ekki stærstur manna þegar hann óx upp, en hann varð ráðagóður. Og þegar börn sögðu að þau væru of lítil til að hjálpa, sagði hann þeim:

„Smæð er engin skömm. Hún kennir manni bara að nota höfuðið áður en hendurnar bregðast.“

En gamla amma hans sagði alltaf annað:

„Það var ekki stærðin sem bjargaði kúnum. Það var að drengurinn hlustaði þegar jörðin sagði honum hvert þær höfðu farið.“

ENDIR

19. Fylgjan sem varaði við hættu

Á bæ einum við sjóinn bjó fjölskylda sem hafði lengi átt sér sama drauminn. Ekki öll í einu, og ekki oft, en þegar mikil hætta var nærri, dreymdi einhvern á bænum hvíta konu ganga yfir túnið.

Hún var ekki lifandi kona, en hún var ekki ill. Hún gekk alltaf frá fjallinu niður að bænum, með ljósan dúk yfir höfði og svip sem var hvorki glaður né reiður. Þegar hún sneri sér að dyrunum, vissi fólkið að eitthvað yrði að varast.

Amma á bænum kallaði hana fylgjuna.

„Hún hefur fylgt ættinni lengur en nokkur man," sagði hún.
„Ekki hræðast hana. Hlustið."

Yngsti drengurinn, Jón, trúði þessu ekki mikið. Hann var tólf vetra og þótti gamlar sögur oft gerðar stærri í frásögn en þær voru í raun. Hann hafði aldrei séð hvítu konuna og sagði stundum að fylgjur væru bara skuggar í hugum gamals fólks.

Amma hans svaraði ekki alltaf. Hún horfði aðeins á hann yfir þrjónana og sagði: „Það er gott að vera hugrakkur, Jón minn. En það er ekki sama og að vera heyrnarlaus."

Eitt haustkvöld var faðir Jóns að búa sig undir róður. Veðrið hafði verið gott um daginn, og sjórinn lá sléttur út fjörðinn. Nokkrir menn úr sveitinni ætluðu að róa fyrir dögum, því fiskur hafði gengið nær landi.

Um nóttina vaknaði Jón við að hundurinn á bænum ýlfraði lágt.

Hann opnaði augun. Tunglsljós lá yfir gólfið. Allir sváfu. En hundurinn stóð við dyrnar, með feldinn úfinn og augun föst á glugganum.

Jón settist upp.

Úti á túninu stóð kona.

Hún var hvítklædd og hreyfðist ekki. Samt virtist dúkurinn yfir höfði hennar blakta þótt enginn vindur væri. Hún sneri sér hægt að bænum og lyfti hendinni, ekki til kveðju, heldur eins og hún vildi stöðva einhvern.

Jón varð ískaldur.

Hann hljóp að rúmi föður síns og hristi hann vakandi.

„Þú mátt ekki róa," sagði hann.

Faðir hans reis upp, syfjaður og þungur. „Hvað ertu að tala um?"

„Ég sá hana. Fylgjuna. Hún stóð á túninu."

Við þessi orð vaknaði amma. Hún kom fram, gömul og bogin, en augun hennar voru skýr.

„Hvernig stóð hún?" spurði hún.

Jón sýndi henni, með hendina lyfta eins og varnað væri.

Amma sneri sér að syni sínum. „Þú ferð ekki á sjó í dag."

Faðir Jóns þagði. Hann vildi ekki bregðast félögum sínum. Hann vildi ekki missa róður. En hann hafði alist upp við sögurnar, og hann hafði séð móður sína hafa rétt fyrir sér oftár en honum líkaði að viðurkenna.

„Ég fer niður að vör og segi þeim að ég sitji hjá," sagði hann loks.

Mennirnir hlógu þegar hann sagði frá. Einn kallaði að hann væri orðinn hræddur við kvenmann úr þoku. Annar sagði að ef menn færu að hlýða draumum barna, yrði lítið fiskað á Íslandi.

Þeir reru samt.

Faðir Jóns stóð í fjörunni og horfði á bátinn hverfa út í gráa morgunbirtuna. Sjórinn var enn sléttur.

En um hádegi breyttist himinninn.

Ský komu yfir fjallið eins og svört ull sem rifnaði í stormi. Vindurinn skall á svo snögggt að dyr fuku upp á bæjum. Sjórinn, sem hafði verið rólegur, reis í hvítum hryggjum. Konur stóðu við glugga og horfðu út fjörðinn með hendur krepptar í svuntunum.

Báturinn kom ekki heim fyrr en seint um kvöldið.

Þegar hann loks birtist, var hann laskaður, árin brotin og mennirnir föllir af kulda og ótta. Þeir höfðu nærri farist á grynningunum. Einn maður hafði fallið útbyrðis, en náðst aftur á síðustu stundu. Enginn hló þegar þeir komu í land.

Maðurinn sem hafði gert mest grín að föður Jóns gekk upp að honum og tók af sér húfuna.

„Þú átt drengnum líf þitt að þakka," sagði hann lágt. „Ef þú hefur verið með okkur, hefðum við verið einum of margir í bátnum þegar verst lét."

Eftir þetta talaði Jón aldrei léttúðlega um fylgjur. Hann spurði ömmu sína mikið um þær, en hún sagði að ekki væri allt hægt að útskýra.

„Sumt fylgir blóði," sagði hún. „Sumt fylgir ást. Og sumt kemur aðeins þegar við erum nógu nálægt hættu til að heyra það."

Mörgum árum síðar, þegar Jón var orðinn fullorðinn og börn hans hlógu að gömlum sögum, sagði hann þeim frá nóttinni þegar hvíta konan stóð á túninu.

Hann sagði þeim ekki að trúa öllu.

Hann sagði þeim aðeins að hlusta betur en hann hafði gert.

Og á bænum við sjóinn var það lengi síður, að ef hundur ýlfraði að nóttu og einhver dreymdi hvíta konu á túninu, var ekkert ferðalag hafið daginn eftir. Ekki af hræðslu, sögðu þau.

Af virðingu.

ENDIR

20. Eiríkur rauði

Eiríkur hét maður, rauður á hár og skegg, og þess vegna kölluðu menn hann Eirík rauða. Hann var sterkur, skapmikill og ekki sá maður sem auðvelt var að beygja. Þar sem hann kom, fylgdi honum kraftur, en líka ófriður.

Hann bjó á Íslandi á þeim tíma þegar landið var ungt í minni manna, og menn voru enn að finna sér dali, fjörur og hlíðar til að kalla sínar. En land sem er nýbyggt er ekki endilega friðsælt. Þar sem menn setja niður merki, rísa deilur. Þar sem stolt er mikið, verður orð stundum að vopni.

Eiríkur lenti í deilum við nágranna sína. Fyrst voru það orð, síðan skammir, síðan verk sem ekki var hægt að taka til baka. Menn féllu, og þingmenn dæmdu. Eiríkur var gerður útlægur um tíma.

Margir hefðu brotnað við slíkt. En Eiríkur horfði vestur.

Hann hafði heyrt sögur af landi langt úti í hafi, séðu af mönnum sem höfðu hrakist af leið. Sumir töldu það aðeins þoku og óskhyggju. Aðrir sögðu að þar væru fjöll, firðir og jöklar sem enginn hefði numið.

Eiríkur ákvað að leita þess.

Hann bjó skip sitt, safnaði mönnum og kvaddi þá sem vildu kveðja hann. Kona hans horfði á hann með augum sem þekktu bæði styrk hans og bresti.

„Þú ferð ekki aðeins frá óvinum þínum," sagði hún. „Þú ferð líka frá því sem þú hefur gert."

Eiríkur svaraði ekki strax. Svo sagði hann: „Kannski finnur maður nýtt land áður en hann finnur nýjan frið.“

Þeir sigldu vestur.

Sjórinn tók við þeim eins og hann tekur við öllum mönnum: án loforða. Stundum var hann sléttur og blár, stundum grár og reiður. Þoka kom yfir skipið svo menn sáu varla fram á stafn. Vindur reif seglið, kuldi settist í finger, og nóttin á hafinu var stærri en nokkur nótt á landi.

En Eiríkur gafst ekki upp.

Loks sáu þeir land.

Fyrst risu hvítir jöklar úr þokunni, svo svört fjöll, svo firðir sem gengu djúpt inn í ströndina. Þetta var ekki grænt land við fyrstu sýn. Það var hart og kalt, með ís í augum og stein í beinum. En Eiríkur sá meira en það sem blasti við fyrst.

Hann sá skjól í fjörðum. Hann sá beitoland á sumrum. Hann sá seli, fugla, fisk og möguleika. Þar sem annar maður hefði séð enda heimsins, sá hann upphaf.

Þeir könnuðu ströndina, sigldu inn firði, gengu á land og reistu búðir. Þeir fundu staði sem mátti lifa á, þó ekki væri það auðvelt. Veturinn var langur, en sumarið kom samt, og þegar það kom, varð grasið grænt í lautum milli steina.

Eiríkur dvaldi þar þann tíma sem útleigðin stóð. Hann lærði landið, nöfnlausar vikur og firði, hættuleg sker og staði þar sem gott var að setja niður bæ. Þegar tími hans var liðinn, sneri hann aftur til Íslands.

Menn komu til að heyra hvað hann hefði fundið.

„Land," sagði hann.

„Hvernig land?" spurðu þeir.

Eiríkur vissi að menn fylgja ekki köldum orðum út á kalt haf. Hann vissi að nafn getur verið brú milli ótta og vonar.

„Ég kalla það Grænland," sagði hann, „því menn munu fúsari að fara þangað ef landið hefur gott nafn."

Sumir brostu. Sumir sögðu að þar talaði maður sem kynni að selja draum. En margir hlustuðu.

Eiríkur safnaði fólki til ferðar. Bændur, konur, börn, þrælar, lausamenn, draumóramenn og þeir sem höfðu lítið að missa. Skip lögðu úr höfn með búfé, verkfæri, við, mat og von. Ekki komust öll skipin alla leið. Hafði tók sitt. En þau sem náðu landi hófu byggð.

Þar risu bæir í skjóli fjarða. Þar fæddust börn sem þekktu ekki annað heimili en landið sem faðir þeirra eða móðir hafði þorað að sigla til. Þar var hlegið, grátið, unnið, beðið og barist við vetur eins og alls staðar þar sem fólk reynir að lifa.

Eiríkur varð höfðingi þar. Hann var ekki fullkominn maður, og sagan gerir hann ekki að heilögum. Hann var harður, stoltur og stundum hættulegur. En hann hafði líka það sem fáir hafa: auga fyrir landi sem aðrir óttuðust, og vilja til að stíga út fyrir enda kortsins.

Á kvöldum, þegar börn í Grænlandi spurðu hvernig fólkið hefði komið þangað, var þeim sagt frá rauðhærðum manni sem hafði verið rekinn burt, en fann í útlegð sinni nýjan heim.

Og kannski er það þess vegna sem sagan um Eirík lifir enn.

Ekki vegna þess að hann var alltaf réttlátur.

Ekki vegna þess að hann var alltaf góður.

Heldur vegna þess að hann minnir á að stundum, þegar maður er rekinn út í myrkrið, getur hann samt fundið land handan við þökuna.

ENDIR

21. Gullbrá og Skeggi

Flokkur: Ævintýri / Þjóðsaga

Einu sinni var kóngur í landi einu langt handan heiða og hafs. Hann átti dóttur sem hét Gullbrá, því hár hennar skein í sól eins og nýslegið gull og augun voru björt eins og lyngblóm eftir regn. Hún var ekki aðeins fögur heldur einnig ráðsnjöll, og margir sögðu að hún sæi meira en aðrir menn þegar þokan lá yfir landinu.

Skammt frá höllinni bjó bóndasonur sem kallaður var Skeggi. Hann var ekki ríkur og ekki stórættaður, en hann var hugrakkur og orðheldinn. Hann gekk oft með sauði föður síns upp til fjalla og þekkti stígana sem enginn annar þorði að fara. Þegar aðrir sáu aðeins svarta kletta, sá Skeggi leiðir á milli þeirra.

Einn haustdag hvarf Gullbrá úr höll föður síns. Enginn vissi hvernig það hafði gerst. Herbergisglugginn stóð opinn, en hvorki sáust spor í garðinum né reiðför á veginum. Aðeins fannst lítil gullnæla á gluggakistunni og eitt hár, svart og gróft, eins og úr feldinum á einhverju sem ekki átti heima meðal manna.

Kóngurinn lét blása í horn um allt ríkið. Sá sem fundi dóttur hans skyldi fá gull, land og þá virðingu sem honum sæmdi. Margir riddarar lögðu af stað á gljáandi hestum, en þeir komu fljótt aftur. Sumir höfðu villst í þoku, aðrir heyrt hlátur í fjöllum og þorað ekki lengra.

Þá kom Skeggi í höllina með ullarhettu á höfði og staf í hendi.

„Ég fer," sagði hann.

Hirðmennirnir hlógu. „Þú, með kindastaf og skó úr selskinni?"

En kóngurinn hló ekki. Hann sá í augum Skeggja að þar var ekki stærilæti heldur festa.

„Farðu þá," sagði kóngurinn. „Og ef þú finnur dóttur mína, gleymir húsið mitt ekki nafni þínu."

Skeggi fylgdi ekki þjóðveginum. Hann fór upp að gömlu vörðunum á heiðinni, þar sem vindurinn syngur í holum steinum. Þar fann hann annað svart hár fast við mosann. Hann gekk áfram þar til hann kom að hamri sem menn kölluðu Næturbúr, því sólin náði aldrei að lýsa hann til fulls.

Í hamrinum var sprunga. Úr henni barst söngur, svo fagur og sorglegur að hjarta Skeggja varð þungt.

Hann lagðist á hnén og smaug inn.

Inni í fjallinu var salur úr blágrýti. Þar sat Gullbrá á steinstól, fól en óbrotin. Við hlið hennar svaf tröll, svart á hár og loðið um hendur, með járnlykil hangandi í bandi um hálsinn.

Gullbrá sá Skeggja, en hún hrópaði ekki. Hún lagði fingur á varir sér og benti á lykilinn.

Skeggi gekk hljótt að tröllinu. Gólfíð var kalt undir fótum hans og hver steinn virtist bíða eftir að bergmála. Hann náði um lykilinn, en þá opnaði tröllið annað augað.

„Hver andar í mínum sal?" urraði það.

„Enginn nema vindurinn," hvíslaði Gullbrá og hóf aftur söng sinn.

Tröllið lokaði auganu. Skeggi skar bandið með litlum hníf og fékk lykilinn lausan. Gullbrá tók hann og opnaði járnhlið sem hafði staðið hljótt í skugganum.

Þau læddust út um göng sem lágu niður í myrka laut. Þegar þau komu í opið loft, vaknaði tröllið og öskraði svo að fuglar risu upp af öllum fjöllum.

„Þið sleppið ekki!"

Tröllið kom á eftir þeim með stökkum sem hristu jörðina. Gullbrá tók gullnæluna sem hún hafði falið í ermi sinni og kastaði henni aftur fyrir sig. Þar sem nælan féll, spratt upp skógur úr birki og víði, þéttur og flókinn. Tröllið braust í gegn, en það tók tíma.

Þau hlupu yfir mela og mýrar. Þá tók Skeggi staf sinn og rak hann í jörðina. „Vertu brú," sagði hann, þó hann vissi ekki hvaðan orðin komu.

Stafurinn lengdist og varð að mjórri trébrú yfir djúpt gil. Gullbrá fór fyrst, Skeggi á eftir. Þegar tröllið steig á brúna, brast hún undir þunga þess, og tröllið féll í gilið með miklum dynk.

En tröll eru ekki auðunnin. Það klifraði upp á hinni hliðinni, blóðugt og ævareitt.

Nú sáu þau höllina í fjarska. Sólin var að koma upp. Gullbrá sneri sér við og sagði: „Það má ekki sjá dagsljós.“

Þau námu staðar rétt áður en trölíð náði þeim. Skeggi tók ullarhettuna af höfði sér og kastaði henni í andlit trölísins. Trölíð reif hana frá sér --- og í sama bili rann sólin yfir fjallseggina.

Ljós sló á trölíð.

Það stífnaði, hreyfði sig ekki meira og varð að svörtum steini á hæðinni fyrir ofan höllina. Sumir segja að ef gengið er þar hjá í þoku, megi enn sjá loðnar hendur í berginu.

Kóngurinn tók dóttur sinni fagnandi, en Gullbrá gekk fyrst til Skeggja og lagði hendur sínar í hans.

„Hann fann leiðina þegar aðrir sáu enga," sagði hún.

Skeggi fékk ekki aðeins gull og land. Hann fékk sæti við borð kónsins og vináttu Gullbrár, sem var meira virði en allt annað. Og lengi eftir það sögðu menn að ekki skyldi dæma mann eftir skóm hans eða kápu, því sá sem gengur hljótt getur stundum farið lengst.

ENDIR

22. Hesturinn sem neitaði að fara yfir ána

Flokkur: Dýrasaga / fyrirboði

Á litlum bæ við jaðar heiðarinnar bjó maður sem hét Þorvaldur. Hann átti hest gráan að lit, stóran og stilltan, sem allir kölluðu Mós kjóna. Hesturinn hafði borið Þorvald yfir fjöll, ár og illviðri í mörg ár og aldrei brugðist honum. Enginn hestur í sveitinni var jafn öruggur í spori.

Eitt haustkvöld þurfti Þorvaldur að ríða yfir ána að næsta bæ. Veður var kyrrt, en loftið hafði þennan þunga hljóm sem kemur stundum áður en nóttin verður óvenju dimm. Skýin lágu lágt yfir fjöllum og tunglið sást ekki.

Kerling hans bað hann að bíða til morguns.

„Áin er ekki vinur manna í myrkri," sagði hún.

„Ég þekki hana," svaraði Þorvaldur. „Og Mós kjóni þekkir hana betur en ég."

Hann lagði hnakkinn á hestinn, kvaddi heimilisfólkið og reið af stað. Fyrst gekk allt vel. Hófar Mós kjóna slógu mjúklega í votan veginn, og vindurinn bar með sér lykt af mosa og haustgrasi. Þegar þeir komu niður að ánni, heyrði Þorvaldur vatnið renna yfir grjótið, lágt og jafnt.

En þegar hann ætlaði að ríða út í vaðið, nam Mós kjóni staðar.

Þorvaldur þrýsti hælunum létt að síðum hans.

„Áfram nú, gamli vinur."

Hesturinn hreyfði sig ekki.

Þorvaldur reyndi aftur. Móskjóni lagði eyrun aftur og bakkaði eitt skref. Þetta hafði hann aldrei gert áður.

„Hvað gengur að þér?" muldraði Þorvaldur.

Hann steig af baki og leiddi hestinn að bakkanum. Vatnið virtist ekki djúpt. Vaðið lá þar sem það hafði alltaf legið. Steinar sáust í straumnum. Engin ísbrún, ekkert flóð, ekkert sem maður gat séð.

En Móskjóni blés í nös og stóð fastur eins og rótgróinn steinn.

Þorvaldur varð óþolinmóður. Honum þótti heimskulegt að standa þarna í myrkri og láta hest ráða för. Hann tók í tauminn og ætlaði að draga hann áfram.

Þá heyrði hann eitthvað.

Ekki í vatninu, heldur undir því.

Það var eins og einhver drægi langt andann niðri í hylnum.

Þorvaldur sleppti taumunum.

Hann starði á ána. Í fyrstu sá hann ekkert. Svo tók dökkur blettur að hreyfast milli steinanna, þar sem straumurinn var dýpstur. Hann rann ekki með vatninu heldur á móti því.

Móskjóni steig aftur á bak og hristi faxið.

Þorvaldur fann kulda fara eftir hryggnum. Hann hafði heyrt sögur um nykur í ánni, eða eitthvað annað sem tældi menn og hesta út í strauminn þegar dimmt var. Hann hafði alltaf hlegið að þeim sögum.

Nú hló hann ekki.

Úr vatninu reis höfuð. Það líktist hesti, en var þó ekki hestur. Augun voru svört og gljáandi, og vatnið rann ekki af faxinu heldur virtist hanga í því eins og þang. Munnurinn opnaðist og lokaðist án þess að hljóð kæmi fyrst.

Síðan heyrðist rödd.

„Komdu yfir, Þorvaldur. Vaðið er gott.“

Röddin var eins og rödd manns sem hann þekkti. Hún líktist nágranna hans hinum megin við ána.

Þorvaldur tók óvart skref fram.

Móskjóni kastaði höfði og sló hófnum svo hart í jörðina að steinar hrukku undan. Þorvaldur vaknaði eins og af draumi.

„Nei," hvíslaði hann.

Vatnshesturinn í ánni breytti þá svip. Augun urðu þrengri, og úr munni hans kom hljóð sem var ekki mannamál lengur heldur lágt hvæs.

Þorvaldur steig aftur á bak að hestinum sínum.

„Heim," sagði hann. „Við förum heim.“

Móskjóni sneri sér samstundis við og gekk hratt upp frá ánni. Þorvaldur leit ekki um öxl fyrr en þeir voru komnir upp

á hæðina. Þá sá hann að yfir vaðið lá hvít þoka, þétt og skríðandi. Úr henni heyrðist einu sinni lágt hneggj, en það hneggj var ekki úr lifandi hesti.

Um nóttina gerði skyndiflóð. Áin óx og braut bakka sína. Morguninn eftir voru steinarnir í vaðinu horfnir, og þar sem Þorvaldur hafði ætlað að ríða yfir var djúpur hylur, svartur og hringlaga.

Þorvaldur sagði fáum frá því sem hann hafði séð. Menn hefðu kannski hlegið, eins og hann hafði sjálfur hlegið áður. En frá þeim degi þvingaði hann aldrei Mós kjóna út í á, yfir brú eða fram hjá stað sem hesturinn neitaði að fara.

„Sum augu sjá meira en mannsaugu," sagði hann jafnan.

Og þegar börnin á bænum spurðu hvort vatnshesturinn hefði verið raunverulegur, strauk Þorvaldur um fakið á gamla gráa hestinum og svaraði:

„Ef Mós kjóni segir nei, þá er það nóg fyrir mig."

ENDIR

23. Galdra-Loftur

Flokkur: Galdrasaga / dökk þjóðsaga

Á Hólum í Hjaltadal stóðu menn lengi við bækur og lærdóm. Þar lærðu ungir menn latínu, sálma, fræði og margt það sem prestar þurftu að kunna. En sumir vildu vita meira en gott var fyrir þá.

Einn þeirra hét Loftur.

Hann var skarpur að viti, fljótur að læra og óhræddur við að spyrja spurninga sem aðrir þorðu ekki að nefna. Kennarar hans sögðu að hann gæti orðið mikill maður ef hann beindi hug sínum rétt. En Loftur hafði þann galla að honum þótti ekkert nóg. Ef hann lærði eina bók, vildi hann tvær. Ef hann heyrði um eina leynd, vildi hann hina sem var dýpri.

Í skólanum var talað lágt um gamla galdrabók, Rauðskinnu, sem hefði verið grafin með biskupi löngu áður. Sumir sögðu að í henni væru orð sem gætu opnað læstar dyr, þaggað niður í veðri og kallað fram þá sem ekki áttu að koma. Aðrir sögðu að enginn mætti eiga þá bók nema sá sem væri tilbúinn að týna sjálfum sér.

Loftur hlustaði.

Og það var honum nóg.

Hann fékk með sér annan skólapilt, yngri og hræddari, og sagði honum að þeir skyldu fara í kirkjuna um nótt. Pilturinn vildi ekki, en Loftur talaði svo fast og lengi að hann lét undan.

„Þú þarft aðeins að halda ljósinu," sagði Loftur. „Og sama hvað þú sérð, þá máttu ekki sleppa því."

Nóttin var kyrr og köld. Kirkjan stóð dimm undir stjörnum, og þegar þeir opnuðu dyrnar, virtist hljóðið úr hjörunum ganga alla leið niður í grafirnar. Þeir gengu inn. Ljósloginn skalf í hendi piltsins.

Loftur gekk að kórnum, opnaði bók sem hann hafði falið undir kápu sinni og tók að lesa.

Fyrst gerðist ekkert.

Svo varð loftið þungt.

Kirkjubekkirnir virtust lengjast í myrkrinu. Skuggar féllu á veggina eins og menn sem stæðu þar án þess að anda. Pilturinn hélt ljósinu fast, en fingurnir urðu kaldir.

Loftur las hærra.

Þá heyrðist hljóð undir gólfinu.

Eins og einhver ýtti loki frá sér.

Fyrsti dauði maðurinn reis úr gróf sinni, fögur og votur af mold. Síðan annar. Síðan fleiri. Þeir stóðu í kirkjunni og horfðu á Loft. Sumir voru í prestsklæðum, aðrir í gömlum skikkjum. Enginn talaði.

Yngri pilturinn skalf svo að ljósið nær slokknaði.

„Haltu því!" hvæsti Loftur.

Hann hélt áfram að lesa.

Dauðir biskupar risu hver af öðrum, en sá sem hann leitaði að kom ekki. Loftur varð föllur af reiði, ekki hræðslu.

„Upp," sagði hann. „Upp, sá sem geymir Rauðskinnu."

Þá skalf kirkjan.

Langt niðri úr jörðinni kom hljóð eins og steinn væri dreginn eftir steini. Í miðjum kórnum opnaðist moldin, og úr henni reis maður í biskupsskrúða, með andlit grátt eins og aska og augu sem lýstu ekki af lífi heldur af einhverju eldra.

Í höndum hans var bók með rauðum spjöldum.

Loftur steig fram.

„Gef mér bókina," sagði hann.

Biskupinn svaraði engu. Hann hélt bókinni fast að brjósti sér.

Loftur las orð sem pilturinn skildi ekki. Þá lyfti biskupinn bókinni hægt og rétti hana fram. En um leið breyttist ljósið í kirkjunni. Það varð blátt, síðan svart við jaðrana. Úr hornum hússins heyrðist hvíslað, ekki frá einum munni heldur mörgum.

Yngri pilturinn sá þá að þeir sem risnir voru úr gröfunum horfðu ekki lengur á Loft. Þeir horfðu á hann.

Og hann skildi að ef hann héldi ljósinu lengur, myndi eitthvað fylgja þeim út sem aldrei ætti að komast úr kirkjunni.

„Loftur," hvíslaði hann. „Hættu."

Loftur heyrði hann ekki. Hann teygði sig eftir Rauðskinnu.

Ljósloginn flökti.

Eitt andartak sá pilturinn andlit Lofts eins og hann hafði aldrei séð það fyrr --- ekki sem andlit manns, heldur sem andlit hungurs.

Þá missti hann ljósið.

Það slokkaði áður en það snerti gólfið.

Myrkur féll yfir kirkjuna eins og ullarteppi hefði verið kastað yfir heiminn. Öskur heyrðist. Bæn. Hljóð sem enginn maður gat gert.

Þegar menn komu að kirkjunni um morguninn, fundu þeir yngri piltinn liggjandi við dyrnar, hvíthærðan af skelfingu. Hann lifði, en talaði lítið eftir það.

Loftur fannst ekki í kirkjunni.

Sumir sögðu að hann hefði verið tekinn niður í jörðina. Sumir sögðu að hann hefði náð bókinni, en bókin náð honum. Aðrir sögðu að í verstu vetrarstormum mætti enn heyra fótatak í kirkjunni á Hólum, eins og einhver gengi milli bekkja með bók undir kápu og leitaði að ljósi sem slokkaði of snemma.

En gamlir menn sögðu þetta aðeins:

„Sá sem vill eiga alla leyndardóma heimsins verður fyrst að kunna að missa ekki sjálfan sig.“

ENDIR

24. Álfasteinninn sem mátti ekki færa

Flokkur: Huldufólk / álfasteinn

Í dal einum stóð stór steinn í miðju túni. Hann var grár og mosavaxinn, ekki sérlega fallegur að sjá, en hann hafði staðið þar frá því elstu menn mundu. Bærinn hafði verið byggður kringum hann, túnin slegin kringum hann og kindur gengið fram hjá honum ár eftir ár.

Fólkið á bænum kallaði hann Álfastein.

Ekki af því að allir hefðu séð huldufólk þar, heldur af því að enginn sem hafði reynt að hreyfa hann hafði haft gott af því.

Gamli bóndinn sagði börnunum að heilsa steininum þegar þau gengju hjá. Kerlingin lagði stundum mjólkursopa á flatan blett við rætur hans á nýársnótt. Enginn gerði mikið úr þessu. Þetta var bara siður, eins og að loka hliðinu eða krossa yfir börnin í vondum veðrum.

En svo tók ungi sonurinn við bænum.

Hann hafði verið suður í kaupstað og lært að menn skyldu ekki trúa á allt sem gamlar konur sögðu. Hann vildi slétta túnið, stækka akurinn og gera beinan veg heim að bænum. Steinninn var í miðjunni og honum þótti hann fyrir.

„Þetta er bara grjót," sagði hann.

Faðir hans, orðinn gamall og boginn, hristi höfuðið.

„Sumt grjót er ekki bara grjót."

„Þá kemur það í ljós," svaraði sonurinn.

Daginn eftir kom hann með tvo menn, járnkeðjur og hesta. Þeir bundu keðjurnar um steininn og tóku að draga. Fyrst hreyfðist hann ekki. Síðan heyrðist lágt hljóð, eins og einhver hefði andvarpað niðri í jörðinni.

Hestarnir kipptu við sér.

„Áfram!" kallaði ungi bóndinn.

Steinninn losnaði lítillega úr moldinni.

Í sama bili brast himinninn í grátt regn. Vindur kom niður dalinn þótt dagurinn hefði verið kyrr. Hestarnir urðu óstýrilátir og annar þeirra féll á hnén. Mennirnir slepptu keðjunum.

„Við höldum áfram á morgun," sagði bóndinn, en hann sagði það lægra en áður.

Um nóttina dreymdi hann konu. Hún stóð við rúmið hans, há og föl, klædd dökkgrænum kyrtli. Hárið var silfrað eins og birta á vatni. Hún sagði ekki margt.

„Þú hefur hreyft þak húss míns," sagði hún.

Bóndinn vaknaði sveittur. Hann sagði engum frá draumnum.

Næsta dag reyndi hann aftur.

Þegar keðjurnar voru settar á steininn, brotnuðu þær eins og þær væru úr þurrum stráum. Annar maðurinn skar sig í hendi. Hinn sagðist heyra barn gráta inni í steininum og vildi fara heim. Bóndinn reiddist og tók sjálfur um járnstöng

til að losa moldina.

Þá kom þokan.

Hún kom ekki ofan úr fjöllunum heldur virtist rísa úr jörðinni kringum steininn. Bærinn hvarf. Mennirnir hurfu. Bóndinn stóð einn í gráu tómi.

Þá heyrði hann söng.

Hann var mjór og fjarlægur, eins og sungið væri bak við vegg. Hann gekk að steininum, lagði eyrað að honum og heyrði mörg raddir innan úr berginu. Þar var barn sem hló, kona sem söng, hamarslag, suðandi spuni og lág rödd gamals manns.

Hann stökk frá steininum.

Þokan rofnaði jafn skyndilega og hún hafði komið. Mennirnir stóðu þar enn, föllir og þögulir. Bóndinn leit á hendur sínar og sá að moldin undir nöglunum var ekki brún heldur fölgræn, eins og mosi sem aldrei hafði séð sól.

Hann fór heim án þess að segja orð.

Um kvöldið sat gamli faðir hans við eldinn.

„Sástu eitthvað?“ spurði hann.

Ungi bóndinn svaraði ekki strax.

„Ég heyrði hús," sagði hann loksins.

Gamli maðurinn kinkaði kolli. „Þá skaltu ekki rífa það."

Morguninn eftir tók bóndinn skóflu sína og mokaði moldinni aftur að rótum steinsins. Hann fjarlægði keðjurnar, lagði ferskt gras á sárin í túninu og setti litla skál með mjólk við steininn þegar kvöldaði.

Um nóttina dreymdi hann aftur konuna í græna kyrtlinum. Hún stóð ekki lengur við rúmið hans heldur úti á túni, við steininn. Barn hélt í hönd hennar.

„Nú stendur húsið," sagði hún.

Þegar bóndinn vaknaði, var morgunsólin komin yfir fjallið. Úti í túni var grasið kringum steininn grænna en annars staðar, þó frost hefði legið yfir öllu um nóttina.

Frá þeim degi var steinninn aldrei hreyfður. Vegurinn var lagður í sveig fram hjá honum, og börnin lærðu aftur að heilsa þegar þau gengu hjá.

Og ef einhver gestur spurði hvers vegna vegurinn væri ekki beinn, svaraði bóndinn:

„Það er ekki allt sem þarf að vera beint. Sumt þarf bara að fá að standa."

ENDIR

25. Gísli Súrsson

Flokkur: Íslendingasaga / útlagi

Gísli Súrsson bjó í Dýrafirði á þeim tíma þegar menn töldu heiður sinn í sverðum, vináttu í eiðum og sorgir sínar í þögn. Hann var sterkur maður, skáldmæltur og tryggur þeim sem hann unni. En tryggð getur orðið þung byrði þegar heimurinn klofnar í tvær áttir.

Gísli átti konu sem hét Auður. Hún var vitur og staðföst, og í henni átti hann þann vin sem hvorki myrkur né ógn gat beygt. Þau bjuggu saman í litlum heimi milli fjalls og sjávar, þar sem nóttin gat verið löng og veturinn harður.

Á milli manna í sveitinni lágu gömul bönd. Sumir voru tengdir með blóði, aðrir með fóstbræðralagi og eiðum. En undir yfirborðinu óx tortryggni. Orð voru sögð sem ekki urðu tekin aftur. Grunsemdir kviknuðu. Menn tóku að líta hver á annan eins og vinir geta aðeins gert þegar þeir óttast að verða óvinir.

Loks kom að því að maður var veginn í myrkri.

Enginn sá hver hjó, en margir þóttust vita. Gísli vissi að heimurinn myndi ekki verða eins aftur. Það sem hafði verið ósagt milli manna var nú orðið að blóði.

Nætur eftir það svaf hann lítið. Hann gekk út í myrkrið og hlustaði á sjóinn berja fjöruna. Í öldunum heyrði hann stundum nöfn. Í vindinum heyrði hann stundum það sem enginn maður sagði upphátt.

Hann vissi að hefnd myndi kalla á hefnd.

Og þó reyndi hann að standa þar sem hann hafði lofað að standa.

Þegar grunur féll loks á Gísla, voru menn sendir að taka hann. Hann varð útlagi, maður sem mátti ekki lengur eiga frið undir lögum manna. Frá þeim degi átti hann ekki heimili nema það sem nóttin leyfði honum og ekki öryggi nema það sem Auður gat falið í hendi sér.

Hún gafst ekki upp á honum.

Þegar aðrir töldu betra að snúa baki við manni í ógæfu, hélt hún dyrum opnum, mat tilbúnum og von lifandi. Hún faldi hann í holtum, í skúrum, undir hæðum og í fylgsnum sem aðeins þeir þekktu sem elskuðu landið nógu vel til að muna hverja laut.

En draumar tóku að vitja Gísla.

Í sumum draumum kom til hans kona björt og góðleg. Hún sýndi honum ljós, frið og staði þar sem enginn bar vopn. Í öðrum kom kona dökk, blóðug og hörð. Hún reið yfir hann með ógn og spáði illu. Gísli vaknaði oft með ljóð á vörum og kulda í brjósti.

Hann var maður milli tveggja heima: þess sem vildi lifa og þess sem vissi að dauðinn gekk á eftir honum.

Árin liðu. Menn leituðu hans aftur og aftur. Sumir vildu verðlaun. Sumir vildu hefnd. Sumir vildu bara sjá útlagann falla, því slíkt þótti mönnum ljúka sögum.

En Gísli slapp lengi.

Hann var snöggur, sterkur og kunni fjöllin. Hann hvarf í þoku, gekk þar sem aðrir töldu ófært og kom heim til Auðar þegar enginn bjóst við. Þau töluðu þá lágt saman, ekki um sigur heldur um morgundaginn, um mat, um börn, um hvort veðrið myndi halda.

Það er þannig sem fólk lifir, jafnvel þegar sagan er orðin stærri en það sjálft.

Að lokum komu menn að honum þar sem hann gat ekki lengur horfið. Þeir voru margir, en hann einn. Auður hafði gert allt sem hún gat, en engin tryggð stöðvar alla örlög.

Gísli gekk út með vopn í hendi.

Hann vissi að hann myndi ekki lifa daginn. Samt stóð hann beinn. Menn sem komu að drepa hann sáu ekki mann sem bað um miskunn. Þeir sáu mann sem hafði lifað lengur en þeir óttuðust og bar enn í sér eitthvað sem ekki varð tekið með járni.

Hann barðist þar til kraftarnir þraut.

Þegar hann féll, varð kyrrð um stund. Vindurinn fór yfir grasið. Sjórinn hélt áfram að slá við landið eins og hann hafði gert áður en mennirnir fæddust og myndi gera eftir að þeir væru allir gleymdir.

Auður lifði eftir.

Og þó menn segðu söguna oft sem sögu um hefnd og útleð, mundu aðrir hana sem sögu um konu sem sveik ekki, um mann sem orti í myrkri, og um það hvernig gömul loforð geta borið menn langt --- stundum svo langt að þeir komast

aldrei til baka.

En á Vestfjörðum, þegar kvöldljósið liggur yfir fjöllunum og firðirnir verða bláir og þungir, er auðvelt að skilja hvers vegna Gísli faldi sig þar svo lengi.

Því jafnvel útlagi getur elskað landið sem dæmir hann.

ENDIR

26. Stúlkan sem slapp frá skessunni

Flokkur: Tröllasaga / ævintýri

Einu sinni bjó stúlka í litlum bæ undir háu fjalli. Hún var ung að árum en snör í hugsun, og það var sagt um hana að hún fyndi alltaf leið út úr vandræðum, jafnvel áður en aðrir sæju að vandræði væru komin.

Einn dag var hún send upp í hlíð að sækja lömb sem höfðu villst frá ánum. Hún gekk með band og staf, söng lágt fyrir sjálfa sig og fylgdi kindaslóðum milli steina. Veðrið var hjart, en yfir fjallstindinum lá þunn þoka eins og hvítur trefill.

Þegar hún kom að litlu gili, heyrði hún jarm. Hún fylgdi hljóðinu og fann lamb fast á syllu. Hún klifraði niður að því, tók það í fangið og ætlaði upp aftur. Þá féll skuggi yfir hana.

Fyrir ofan gilið stóð skessa.

Hún var stór og breið, með hendur sem gætu mulið klett og nef langt niður fyrir munn. Hárið var flækt af mosa og fuglafjöðrum. Hún horfði á stúlkuna eins og maður horfir á brauð sem nýkomið er úr ofni.

„Hvað ertu að gera í mínu gili?“ spurði skessan.

Stúlkan vissi að það var ekki gott að sýna hræðslu, svo hún svaraði: „Ég er að sækja lambið mitt.“

„Þá sæki ég þig,“ sagði skessan og hló.

Hún greip stúlkuna og lambið í einu taki og bar þau inn í helli sinn. Þar var dimmt og kalt. Eldur logaði á miðju gólfi og stór pottur hékk yfir honum. Í horninu lágu bein, en stúlkan lét sem hún sæi þau ekki.

„Nú skaltu hjálpa mér að elda," sagði skessan. „Síðan skaltu sofa, og á morgun sé ég hvað ég geri við þig."

Stúlkan kinkaði kolli eins og hún væri hlýðin.

Skessan lét hana hræra í pottinum, sækja vatn og raða viði. Lambið faldi stúlkan bak við stóran stein. Allan tímann hugsaði hún, en hún hugsaði hljóðlega.

Þegar kvöldaði, geispaði skessan svo mikið að logarnir í eldinum blöktu.

„Syngdu fyrir mig," sagði hún. „Ég sef betur þegar menn syngja."

Stúlkan söng. Hún söng gamla vísu sem amma hennar hafði kennt henni, um vindinn í torfinu og fuglinn á þekjunni. Rödd hennar var mjúk og jöfn. Skessan lokaði öðru auga, svo hinu. Brátt hrotuðu veggir hellisins með henni.

Stúlkan hætti ekki strax. Hún söng áfram þar til hún var viss um að skessan svæfi fast. Þá tók hún lambið, batt um trýnið á því svo það jarmaði ekki, og læddist að hellismunnum.

En skessan hafði lagt stóran stein fyrir dyrnar.

Stúlkan reyndi að ýta, en steinninn hreyfðist ekki. Hún leit í kringum sig. Við eldinn lá stór járnstöng. Hún var þung, en stúlkan tók hana með báðum höndum og renndi henni undir

steininn. Hún togaði. Steinninn hreyfðist örlítið.

Skessan hrotaði.

Stúlkan togaði aftur. Steinninn rann aðeins meira. Hún smaug út um rifuna með lambið í fanginu.

Úti var nóttin köld og blá. Hún hljóp niður hlíðina eins hratt og hún gat. En þegar hún var komin að gilinu, heyrðist öskur úr hellinum.

„Hver hefur stolið matnum mínum?“

Skessan kom á eftir henni.

Stúlkan sá að hún myndi ekki ná bænum áður en skessan næði henni. Þá mundi hún eftir bandinu sem hún hafði tekið með sér. Hún batt annan endann um stein og hinn um birkikjarr við stíginn. Svo lagðist hún flöt bak við þúfu.

Skessan kom hlaupandi, sá hana ekki í myrkrinu og rakst á bandið. Hún féll fram fyrir sig með svo miklum dynk að jörðin skalf. Nefið á henni festist djúpt í mýrinni.

Stúlkan stökk á fætur og hljóp áfram.

Skessan reis upp, öskrandi og með mold í augum. Hún tók aftur á rás, en nú var hún hægari. Þegar stúlkan kom að læknum fyrir neðan bæinn, kallaði hún á hundinn sinn.

Hundurinn kom geltandi niður túnið, og á eftir honum kom faðir hennar með ljós í hendi.

Skessan sá ljósið frá bænum. Hún sá mennina koma. Og í sama bili tók að birta yfir fjöllum.

Skessan þoldi ekki morgunljósið. Hún sneri við, en of seint. Fyrsti sólargeislinn snerti hæl hennar, annar bakið, þriðji höfuðið.

Þar varð hún að steini í hlíðinni, með annan fótinn á lofti eins og hún væri enn að hlaupa.

Stúlkan kom heim með lambið. Enginn sagði að hún hefði verið heppin. Þau vissu betur. Heppni syngur ekki skessu í svefn, færir ekki stein frá hellismunna og bindur ekki band yfir stíg í myrkri.

Frá þeim degi var börnum sagt að fara varlega í fjallinu. En líka var þeim sagt að hafa hugann með sér.

Því stundum er minnsti maðurinn sá eini sem sér réttu leiðina út.

ENDIR

27. Sækýrnar

Flokkur: Sjávarþjóðsaga / dýrasaga

Við fjörð einn norður í landi bjó fátækur bóndi sem átti lítið fé og fáar kýr. Túnið var grýtt, heyið rýrt og veturinn langur. En hann var þolinmóður maður og fór oft niður í fjöru þegar honum þótti hugurinn þungur. Þar hlustaði hann á öldurnar og fannst hafið stundum tala, þó hann skildi ekki orðin.

Eitt vormorgun, þegar mistur lá yfir sjónum og fuglar kölluðu út við sker, sá bóndinn eitthvað undarlegt við fjöruborðið.

Þar gengu kýr.

Ekki venjulegar kýr, heldur stórar og gljáandi, gráar og hvítar eins og brim. Hornin voru mjúklega bogin og augun dökk og róleg. Þær bitu þang og sjógras eins og það væri besta hey. Þegar öldurnar skullu að fótum þeirra, hopuðu þær ekki.

Bóndinn faldi sig bak við stein og horfði.

Sækýr, hugsaði hann. Hann hafði heyrt um slíkar skepnur frá gömlum mönnum, en aldrei trúað því að þær væru raunverulegar. Sagt var að þær kæmu stundum úr sjó á ákveðnum nóttum og að sá sem gæti náð einni þeirra fengi kú sem mjólkaði ríkulega. En það var líka sagt að þær tilheyrðu hafinu og að hafið gleymdi ekki því sem tekið væri frá því.

Bóndinn beið þangað til ein kýrin kom lengst upp á fjöruna. Þá gekk hann hljóðlega fram með reipi í hendi. Hann kastaði

Því um háls hennar og hélt fast.

Kýrin kippti við sér, en hún barðist ekki eins og villt skepna. Hún sneri höfðinu að sjónum og baulaði lágt. Hinar kýrnar lyftu höfði. Svo gengu þær allar aftur út í öldurnar og hurfu undir sjóinn, ein af annarri.

Aðeins sú sem bóndinn hélt eftir stóð á fjörunni.

Hann leiddi hana heim. Hún gekk treglega, en hlýddi. Heima setti hann hana í fjósið og gaf henni hey. Hún át lítið. En þegar kerling hans mjólkaði hana um kvöldið, fylltist fatan fljótt af mjólk, þykkri og hvítri, og önnur fata líka.

Frá þeim degi breyttist hagur bóndans.

Sækýrin mjólkaði meira en allar kýr sveitarinnar saman. Börnin fengu mat, kerlingin gat gert skyr og smjör, og bóndinn seldi það sem afgangs var. Menn undruðust hvernig fátækur bær gat allt í einu orðið svo bjargálma.

En kýrin var aldrei glöð.

Hún stóð oft með höfuðið í átt að sjónum. Þegar brim heyrðist í fjarska, hreyfði hún eyrun og baulaði lágt. Á nóttum, þegar tunglið lýsti fjörðinn, fann bóndinn hana stundum vakandi í básnum, með tár eins og saltvatn í augum.

Kerlingin sagði: „Hún þráir heim.“

Bóndinn sagði ekkert.

Árin liðu. Sækýrin eignaðist kálf, og sá kálfur varð stór og sterkur. Hann var ekki eins bundinn sjónum og móðir hans,

en hafði sömu dökku augun. Bærinn blómstraði. Þakið var lagað, túnið stækkað og fólkið átti loks nóg til vetrar.

Samt varð bóndinn ekki rólegur. Því oft, þegar hann gekk niður í fjöru, sá hann dökka hringi í sjónum, eins og eitthvað stórt hefði nýlega horfið undir yfirborðið.

Eitt kvöld kom hann að fjósinu og fann hurðina opna. Sækýrin stóð úti á hlaði. Reipið sem hafði haldið henni fyrstu dagana var gamalt og slitið, og enginn hafði bundið hana lengi. Hún horfði á hann.

Í fjarska heyrðist hafið.

Bóndinn gekk að henni. Hann lagði hönd á háls hennar. Hún var hlý, en það var eins og ölduhreyfing gengi undir feldinum.

„Ég tók þig," sagði hann lágt. „Og þú bjargaðir okkur."

Kýrin hreyfði sig ekki.

„En það sem bjargar manni er ekki alltaf manns eign."

Hann opnaði hliðið.

Sækýrin gekk hægt niður að fjöru. Bóndinn fylgdi henni. Við flæðarmálið nam hún staðar og leit einu sinni til baka. Síðan steig hún út í vatnið. Öldurnar risu kringum hana, ekki eins og þær vildu gleypa hana, heldur eins og þær væru að taka hana í fang.

Hún hvarf undir sjóinn.

Morguninn eftir var kálfurinn enn í fjósinu. Hann óx upp og varð besta kýrkyn í sveitinni, og lengi eftir það átti bærinn nóg.

Bóndinn fór oft niður í fjöru á kvöldin. Hann sá sækúna aldrei aftur, en stundum, þegar sjórinn var spegilsléttur, heyrði hann lágt baul langt úti við sker.

Þá tók hann ofan húfuna og hneigði höfuðið.

Því hann vissi að sumt fær maður að láni frá hafinu, en ekki til eignar.

ENDIR

28. Presturinn og afturgangan

Flokkur: Draugasaga / Þjóðsaga

Í sveit einni stóð lítil kirkja á hæð, með kirkjugarð kringum sig og gamla hlaðna veggi sem héldu vindinum aldrei alveg frá. Presturinn þar var maður rólegur og ekki margmáll. Hann trúði á Guð, en hann trúði líka því að margt væri til í heiminum sem menn sæju aðeins þegar nóttin væri orðin nógu djúp.

Eitt haust tók fólk að tala um ókyrrð í kirkjugarðinum.

Fyrst heyrði vinnumaður fótatak fyrir utan bæinn sinn löngu eftir miðnætti. Þegar hann leit út, sá hann engan, en í moldinni um morguninn voru spor sem lágu frá kirkjugarðinum og aftur þangað.

Svo sá kona gráa mannveru standa við túngarðinn. Hún hélt að það væri ferðamaður og kallaði til hans. En hann svaraði ekki. Þegar hún gekk nær, hvarf hann eins og reykur í roki.

Loks kom ungur drengur hlaupandi að prestsetrinu, fötur og skjálífi. Hann sagðist hafa séð dauðan mann ganga milli leiða, með mold á herðum og vatn drjúpa úr hári.

Presturinn spurði hvernig maðurinn hefði litið út.

Drengurinn lýsti honum.

Þá þagnaði presturinn.

Hann þekkti lýsinguna. Þetta var Jón, bóndi sem hafði látist fyrr um haustið. Jón hafði verið harður maður í lifanda lífi,

en ekki illur. Hann hafði átt landamerkjadeilu við nágretta sinn og aldrei viljað gefa eftir. Þegar hann dó, var sagt að hann hefði haft ósagt orð á vörum.

Presturinn fór að leiða Jóns um kvöldið. Hann stóð þar með biblíu í hendi og hlustaði. Fyrst heyrðist ekkert nema vindur í sinu. Svo kom lágt hljóð undir moldinni.

Bank.

Presturinn laut nær.

Bank.

EKKI hratt, ekki reiðilega, heldur eins og einhver sem ber að lokuðum dyrum og bíður.

„Jón," sagði presturinn. „Ef þú gengur hér vegna reiði, þá skaltu leggja hana frá þér. Ef þú gengur hér vegna óréttar, þá skaltu segja hvað þig vantar."

Moldin hreyfðist ekki. En vindurinn lægði.

Um nóttina vaknaði presturinn við að bankað var á kirkjudyrnar.

Hann klæddi sig, tók ljós og gekk út. Enginn lifandi maður stóð þar. En í dyrunum var blaut leirslóð, og hún lá inn kirkjugólfíð að altari.

Presturinn fylgdi slóðinni.

Þar stóð Jón.

EKKI eins og maður af holdi og blóði, heldur fögur og þunnur, með mold í hári og augu full af þreytu. Presturinn varð

hræddur, því enginn maður er svo vanur dauðanum að honum bregði ekki þegar dauðinn stendur í kirkju hans.

En hann vék ekki.

„Hvað viltu?" spurði presturinn.

Afturgangan lyfti hendinni og benti út um gluggann, í átt að gamla túngarðinum þar sem landamerkin lágu.

Presturinn skildi ekki strax.

Daginn eftir fór hann að hitta nágranna Jóns, þann sem deilan hafði verið við. Gamli maðurinn varð órólegur þegar presturinn nefndi Jón.

„Hann hafði rangt fyrir sér," sagði hann fljótt.

„Kannski," sagði presturinn. „En hann gengur enn."

Þá varð gamli maðurinn hvítur í framan. Loks játaði hann að hann hefði fært einn landamerkjastein örlítið til, mörgum árum áður. Hann hafði ætlað að færa hann til baka, en aldrei gert það. Jón hafði grunað það, en aldrei getað sannað.

Presturinn sagði ekki margt. Hann bað hann koma með sér.

Þeir fóru að garðinum. Þar lá steinninn, þungur og mosavaxinn. Gamli maðurinn setti hendur á hann, og presturinn líka. Saman færðu þeir hann aftur á sinn gamla stað.

Um leið og steinninn settist í moldina, heyrðist djúpt andvarp úr kirkjugarðinum.

Ekki frá manni. Ekki frá vindi.

Frá jörðinni sjálfri.

Um kvöldið fór presturinn aftur að leiði Jóns. Hann las bæn og stóð lengi þögull. Þá heyrðist fótatak bak við hann.

Jón stóð þar, en nú var moldin farin af herðum hans. Andlit hans var ekki glatt, en það var friðsamt.

Hann hneigði höfuðið.

Presturinn hneigði sig á móti.

Síðan hvarf afturgangan, ekki skyndilega, heldur eins og myrkur sem vísir fyrir morgni.

Eftir þetta heyrðist ekki meira fótatak í kirkjugarðinum. Engin leirslóð lá að altarinu. Enginn sá gráan mann við túngarðinn.

Presturinn sagði síðar að dauðir menn væru stundum minna hættulegir en ósögð sannindi.

Og í sveitinni lærðu menn það enn einu sinni að steinar muna, jörðin geymir og friður kemur ekki alltaf fyrr en rétt er leiðrétt.

ENDIR

29. Mjaðveig Mánadóttir

Flokkur: Ævintýri / töfrasaga

Í landi þar sem veturinn var langur og sumarnæturnar bjartar bjó einu sinni stúlka sem hét Mjaðveig. Hún var kölluð Mánadóttir, því hún hafði fæðst á nótt þegar tunglið var fullt og svo bjart að menn gátu lesið rúnir á steini úti á túni.

Mjaðveig var hljóðlátari en aðrar stúlkur. Hún hlustaði meira en hún talaði, og hún kunni að heyra þegar lækirnir urðu órólegir áður en rigning kom. Hún átti móður sem var dáin og föður sem unni henni, en í húsinu bjó líka stjúp móðir sem hafði lítið yndi af stúlkunni.

„Hún starir alltaf út í loftið," sagði stjúp móðirin. „Hún er meira hjá tunglinu en fólki."

Eitt kvöld sendi hún Mjaðveigu út að sækja vatn, þó myrkur væri fallið. Brunnurinn stóð ekki langt frá bænum, en leiðin lá fram hjá gömlum hól sem enginn settist á eftir sólsetur.

Mjaðveig tók fötu sína og fór.

Þegar hún kom að hólnum, heyrði hún söng innan úr honum. Hann var svo fínn að hann virtist ekki koma frá munni heldur frá silfri sem titraði. Hún nam staðar. Þá opnaðist hólinn eins og dyr væru dregnar til hliðar, og út steig kona í hvítum klæðum.

„Mjaðveig Mánadóttir," sagði konan. „Þú gengur hljótt og brýtur ekki gras að óþörfu. Viltu hjálpa mér?"

Mjaðveig var hrædd, en ekki svo hrædd að hún gleymdi kurteisi.

„Ef ég get," svaraði hún.

Konan leiddi hana inn í hólinn. Þar inni var salur bjartur af tunglskininu sem virtist koma úr sjálfum veggjunum. Í litlu rúmi lá barn og grét. Enginn söngur, engin vagga og engar hendur virtust geta róað það.

„Syngdu það sem móðir þín söng fyrir þig," sagði konan.

Mjaðveig settist hjá barninu og söng lágt. Hún mundi ekki öll orðin, en hún mundi rödd móður sinnar. Það var nóg. Barnið hætti að gráta, opnaði stór augu og sofnaði.

Konan í hvítu brosti.

„Fyrir þetta færðu gjöf. En þú mátt ekki hrósa henni sjálf, og þú mátt ekki nota hana af hroka."

Hún lagði litla silfurskel í lófa Mjaðveigar.

„Þegar þú heldur henni undir tunglskin, munt þú sjá það sem er satt."

Mjaðveig fór heim. Fatan var full af vatni, þó hún mundi ekki eftir að hafa fyllt hana. Stjúpmóðirin spurði hvar hún hefði verið, en Mjaðveig svaraði aðeins: „Við brunninn."

Eftir þetta varð Mjaðveig enn hljóðlátari. En þegar einhver laug, sá hún skugga falla yfir andlit hans. Þegar einhver bar falskt bros, sá hún tárin sem voru falin. Hún notaði gjöfina ekki til að skamma fólk, heldur til að vita hvenær hún ætti að vera varkár og hvenær hún ætti að vera góð.

Stjúpmóðirin tók eftir því að Mjaðveig vissi of mikið. Hún varð tortryggin. Eina nótt leitaði hún í fórum stúlkunnar og fann silfurskelina.

„Nú skal ég sjá það sem er satt," sagði hún og gekk út í tunglskinið.

En hjarta hennar var fullt af öfund. Hún hélt skelinni upp og skipaði henni að sýna sér hvar gull væri falið í landinu.

Skelin varð köld í hendi hennar.

Í stað gulls sá hún sjálfa sig eins og hún var: óttaslegna konu sem hafði eytt árum í að hata barn sem hafði aldrei gert henni mein. Hún öskraði og kastaði skelinni frá sér. Þar sem hún féll í gras, varð döggin kringum hana að litlum ljósum.

Mjaðveig fann skelina um morguninn, en hún var sprungin.

Hún grét ekki. Hún tók brotin, fór að gamla hólnum og lagði þau við dyrnar sem hún hafði einu sinni séð. Hóllinn opnaðist ekki, en úr honum barst sami fínlegi söngurinn og áður.

Þá heyrði hún rödd konunnar:

„Satt hjarta þarf ekki alltaf skel. Þú hefur séð nóg."

Frá þeim degi sá Mjaðveig ekki skugga yfir lygum eins skýrt og áður. En hún hafði lært að hlusta. Hún heyrði á röddum manna þegar þær brotnuðu, sá á augum þeirra þegar þau leyndu og fann í brjósti sér þegar eitthvað var rangt.

Stjúpmóðirin breyttist ekki á einni nóttu, en hún þagnaði meira og meiddi minna. Og þegar hún varð gömul, var það Mjaðveig sem færði henni vatn og lagði teppi yfir hana.

Menn sögðu að Mjaðveig hefði misst töfragjöf sína. En þeir sem þekktu hana vissu betur.

Sumar gjafir búa ekki í silfri.

Sumar búa í því að sjá skýrt og verða samt ekki hörð.

ENDIR

30. Álfarnir sem lánuðu mat

Flokkur: Huldufólk / góðverk

Einu sinni var vetur svo harður að jafnvel gamlir menn sögðu að þeir myndu ekki annan eins. Snjór lá yfir öllu landinu, vegir hurfu, lækir frusu og hey varð lítið á mörgum bæjum. Á litlum torfbæ undir klettabelti bjó fátæk kona með tvö börn sín. Maður hennar hafði farist á sjó árið áður, og nú var hún ein með veturinn.

Hún átti eina geit, fáeinar kindur og mjöl í litlum poka. En dagarnir voru margir og pokinn minnkaði. Hún reyndi að láta börnin borða fyrst og sagðist sjálf ekki vera svöng. Börnin trúðu henni ekki, en þau voru of lítil til að gera nokkuð annað en horfa á hana með stórum augum.

Fyrir ofan bæinn stóð klettur með grænum mosa í sprungunum. Fólk hafði lengi sagt að huldufólk byggi þar. Konan hafði aldrei séð það, en hún hafði heldur aldrei hlegið að sögunum. Þegar hún gekk hjá klettinum, sagði hún stundum lágt: „Gott kvöld, nágrannar," þó enginn svaraði.

Eina nótt þegar vindurinn hristi torfpakið og börnin sváfu undir sama teppi, heyrði konan bankað á dyrnar.

Hún opnaði.

Úti stóð lítil kona, fínlega vaxin, klædd dökkbláum kyrtli. Hún var ekki eins og betlikona og ekki eins og bóndakona. Augun voru björt, en þreytt.

„Fyrirgefðu ónáðið," sagði hún. „Við eigum barn veikt heima hjá okkur. Má ég fá örlítið mjöl að láni? Ég skila því

þegar betur stendur."

Konan í torfbænum fann hjartað síga. Hún vissi að mjölið hennar var næstum búið. Ef hún gæfi af því, yrði minna fyrir börnin hennar. En hún horfði á gestinn og sá að beiðnin var ekki lygi.

Hún fór inn, tók litla skál og fyllti hana af mjöli. Ekki öllu, en meira en hún hafði ætlað sér.

„Taktu þetta," sagði hún. „Og megi barnið þitt batna."

Litla konan tók skálina báðum höndum og hneigði sig djúpt.

„Þetta gleymist ekki," sagði hún.

Svo hvarf hún út í snjóinn.

Morguninn eftir var engin slóð við dyrnar.

Dagarnir liðu. Pokinn varð tómari. Konan sagði börnunum sögur til að láta þau hugsa minna um hungur. Hún sagði frá kind sem fann gras undir snjó, frá fugli sem fann vorið í draumi og frá steini sem geymdi ljós í hjarta sínu.

Þriðju nóttina var aftur bankað.

Konan opnaði og sá engan. En á þröskuldinum stóð poki.

Hún dró hann inn. Hann var þungur. Þegar hún opnaði hann, var hann fullur af mjöli, hvítu og fínu. Með honum var lítil smjöröskja og þurrkaður fiskur vafinn í hreinan dúk.

Börnin vöknudú við grát móður sinnar.

„Ertu hrygg?" spurði yngra barnið.

„Nei," sagði hún og hló í gegnum tárin. „Ég er bara svo fegin."

Frá þeim degi skorti þau ekki mat þann vetur. Þegar pokinn virtist ætla að tæmast, fannst eitthvað nýtt við dyrnar: mjólk í lítilli könnu, sauðamjólkurostur, harðfiskur eða korn. Aldrei sást hver kom með það.

Um vorið, þegar snjórinn fór og fyrstu grænu stráin komu undan honum, gekk konan upp að klettinum með bestu flatköku sem hún gat bakað. Hún lagði hana á flatan stein við sprunguna.

„Ég skulda ykkur meira en ég get skilað," sagði hún lágt.

Þá opnaðist sprungan örlítið. Hún sá ekki inn, en heyrði barn hlæja. Síðan heyrðist rödd litlu konunnar.

„Þú skuldaðir okkur ekkert. Þú gafst þegar þú áttir lítið. Það er stærri gjöf en að gefa þegar búr eru full."

Konan gekk heim með léttara hjarta.

Eftir þetta lagði hún alltaf smávegis út við klettinn á fyrstu vetrarnótt: mjólkursopa, brauðbita eða smjörklípu. Ekki af ótta, heldur af nágrannakærleika.

Börnin hennar uxu úr grasi og sögðu síðar sínum börnum að í klettinum fyrir ofan bæinn byggji fólk sem mætti ekki trufla, en mætti heilsa. Og þau sögðu líka að enginn væri svo fátækur að hann gæti aldrei hjálpað öðrum.

Því stundum kemur það sem maður gefur til baka á þann hátt sem enginn hefði getað séð fyrir.

ENDIR

31. Gunnar á Hlíðarenda

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Það var haust á Hlíðarenda, og hlíðarnar voru gulnar af grasi sem hafði staðið í sól allt sumarið. Vindurinn fór hægt um túnið, eins og hann vildi ekki trufla kyrrðina sem lá yfir bænum. Þar bjó Gunnar, mikill maður og vænn, hár og hjartur á brún, svo vel vopnfær að fáirildu mæta honum í reiði, en svo mildur í dagfari að börn hændust að honum og hundar lögðust við fætur hans.

Gunnar átti marga vini, en hann átti líka óvini. Það var svo á þeim tímum að orð gátu orðið að örvum, og stolt manna gat vaxið eins og illgresi milli bæja. Smádeilur urðu að stórmálum, og stórmál kölluðu á hefnd. Þeir sem elskuðu Gunnar vissu að hann var ekki maður sem leitaði að illdeilum, en þeir vissu líka að hann var ekki maður sem lét troða á sér eða sínum.

Njáll á Bergþórshvoli, vinur hans og vitur maður, hafði lengi séð í hvaða átt hlutirnir stefndu. Njáll talaði sjaldan án ástæðu, og þegar hann mælti, hlustuðu menn. Hann sagði Gunnari að gæta sín, því margirildu hann feigan. Gunnar brosti aðeins, eins og maður sem þekkir storminn en hræðist hann ekki.

„Ekki verður maður öllum að skapi," sagði hann.

„Nei," svaraði Njáll, „en stundum verður maður að víkja til að lifa."

Svo kom að því að Gunnar var dæmdur sekur og skyldi fara utan um stund. Það var gert til að forða honum frá meiri ófriði, og vinir hans hvöttu hann til að hlýða. Hann bjó ferð sína, safnaði því sem hann þurfti og gekk frá bænum eins og maður sem ætlar sér að snúa aftur, þótt enginn viti hvenær.

Morguninn sem hann lagði af stað var loftið tært og kalt. Hestar stóðu búnir á hlaðinu. Fólk kom út að kveðja hann. Hallgerður kona hans horfði á hann úr dyrunum, og enginn vissi með vissu hvað hún hugsaði. Gunnar steig á hest sinn og reið af stað með félögum sínum niður túnið.

Þeir höfðu ekki farið langt þegar hestur Gunnars hrasaði, og Gunnar stökk af baki. Þá sneri hann sér við og leit heim að Hlíðarenda.

Sólin lá yfir hlíðinni. Túnið var grænt neðan við bæinn, og fjöllin stóðu blá í fjarska. Reykur steig beint upp úr bænum, og allt var svo fagurt að það var eins og landið sjálft talaði við hann. Gunnar stóð lengi þögull.

Félagar hans kölluðu á hann.

„Komdu, Gunnar. Nú máttu ekki dvelja."

En Gunnar svaraði ekki strax. Hann horfði enn á hlíðina, á heimilið sitt, á landið sem hafði borið spor hans frá því hann var ungur.

Loks sagði hann lágt, en svo skýrt að allir heyrðu:

„Fögur er hlíðin, svo að mér hefur hún aldrei jafnfögur sýnst. Bleikir akrar og slegin tún, og mun ég ríða heim aftur og fara hvergi."

Félagar hans horfðu á hann með ótta í augum. Þeir vissu hvað það þýddi. Að snúa við var ekki aðeins að velja heimili. Það var að velja hættu. Það var að segja við örlögin: komdu þá.

„Þú veist hvað bíður þín," sagði einn þeirra.

Gunnar kinkaði kolli.

„Það veit ég."

Og hann reið heim.

Eftir það varð kyrrðin á Hlíðarenda ekki sú sama. Fuglarnir sungu enn á vorin, kýrnar gengu enn til fjalls, og menn unnu verk sín eins og áður. En undir öllu lá bið. Óvinir Gunnars fréttu að hann hefði ekki farið utan, og þeir tóku að ráðgast sín á milli.

Eitt kvöld, þegar skuggarnir voru farnir að lengjast á túni, komu menn að bænum. Þeir voru margir, og þeir komu ekki sem gestir. Gunnar sá þá og vissi hvers vegna þeir voru komnir. Hann fór inn í skálann, tók boga sinn og örvar og bjó sig til varnar.

Þeir réðust að bænum, en Gunnar var ekki auðunninn. Örvar hans flugu úr skálanum, ein af annarri, og engin fór til einskis. Menn féllu frá gluggum og dyrum, og þeir sem eftir stóðu hörfuðu undan krafti hans. Það var eins og einn maður héldi heilu liði frá heimili sínu með vilja sínum einum.

En svo brast bogastrengurinn.

Þá bað Gunnar Hallgerði um tvo lokka úr hári hennar til að vefja nýjan streng. Hún horfði á hann, og milli þeirra stóðu gömul orð, gömul særindi og stolt sem hafði lengi verið hljótt.

„Liggur þér nokkuð á?" spurði hún.

„Líf mitt liggur við," svaraði Gunnar.

En Hallgerður neitaði.

Þá vissi Gunnar að hann varð að mæta lokunum án bogans. Hann barðist samt, lengi og vel, með því sem eftir var. Hann stóð í skálanum sínum eins og tré í stormi, og þeir sem sóttu að honum fengu að finna að þó tréð falli að lokum, fellur það ekki hljóðlaust.

Um nóttina varð Hlíðarendi hljóður.

En sagan um Gunnar dó ekki með honum. Hún lifði í hlíðinni, í túnum, í orðum manna, í því augnabliki þegar maður snýr sér við og sér heimili sitt verða fegra en allt annað í heiminum.

Sumir segja að hann hafi átt að fara. Sumir segja að hann hafi valið rangt. En aðrir segja að enginn skilji mann til fulls fyrr en hann veit hvað hann getur ekki yfirgefið.

Og enn í dag, þegar ljós fellur yfir grænar hlíðar á Íslandi og vindurinn fer hægt yfir túnin, má skilja hvers vegna Gunnar leit heim og gat ekki farið.

ENDIR

32. Kötturinn sem sá drauga

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Á litlum bæ við sjóinn bjó gömul kona sem hét Guðrún. Hún var ein í húsi sínu nema fyrir köttinn sinn, gráan fress með hvítar loppur og gul augu sem glóðu í myrkri. Hann hét Móri, ekki af því að hann væri draugur, heldur af því að hann gekk svo hljóðlega um bæinn að fólki brá stundum þegar hann birtist allt í einu þar sem enginn hafði séð hann koma.

Guðrún hafði átt Móra frá því hann var kettlingur. Hann svaf við fótagaflinn hennar á vetrarkvöldum, fylgdi henni í fjósið á morgnana og sat í glugganum þegar hún spann, eins og hann væri vörður milli hússins og alls þess sem var úti fyrir.

Flestir sögðu að Móri væri óvenju gáfaður köttur. En Guðrún vissi meira. Hún vissi að hann sá stundum það sem mannleg augu sáu ekki.

Fyrst tók hún eftir því eitt kvöld í skammdeginu. Stormur var úti, sjórinn hamaðist við fjöruna og húsið brakaði í vindinum. Guðrún sat við lampaljós og bætti vettlinga. Móri lá á gólfinu, hálfsofandi, þegar hann allt í einu reis upp.

Eyrun hans lögðust aftur. Skottið þykknaði. Hann horfði fast á dyrnar.

„Hvað er nú, Móri minn?“ sagði Guðrún.

Kötturinn svaraði ekki, en hann hvæsti lágt.

Þá heyrði hún þrjú högg á dyrnar.

Guðrún lagði frá sér vettlinginn. Enginn maður ætti að vera á ferð í slíku veðri. Hún gekk að dyrunum, en Móri hljóp á undan henni og setti sig fyrir þröskuldinn, boginn í baki og hvæsandi.

„Er einhver þar?“ kallaði hún.

Ekkert svar kom, aðeins vindurinn.

Hún opnaði dyrnar varlega. Þar var enginn. Engin spor í snjónum, enginn skuggi á hlaðinu, ekkert nema myrkrið sem stóð rétt fyrir utan eins og svartur veggur.

Guðrún lokaði strax og krossaði yfir dyrnar eins og gamalt fólk hafði kennt henni. Móri settist aftur niður, en augun hans fylgdu einhverju sem Guðrún gat ekki séð, frá dyrunum að horninu við eldinn. Þar starði hann lengi, þar til hann loks slakaði á og gekk að rúminu.

Næsta dag kom nágranni hennar, ungur maður að nafni Jón. Hann hafði ætlað að sækja hey um kvöldið, en hestur hans hafði neitað að fara yfir lækinn og snúið heim. Þegar hann sagði frá því, leit Guðrún á Móra. Kötturinn sat í glugganum og horfði út til fjalls.

„Stundum vita skepnur meira en við," sagði hún.

Veturinn leið. En eftir þetta varð Móri enn varari um sig. Hann gekk aldrei inn í gamla búrherbergið eftir sólsetur. Hann neitaði að sofa í eldhúsinu þegar vindur stóð af norðri.

Og stundum, á kyrrum kvöldum, sat hann við tóman stól við borðið og starði á hann eins og einhver sæti þar.

Guðrún óttaðist hann ekki. Hún hafði lifað lengi og vissi að heimurinn var breiðari en menn héldu. Það sem kom að næturlagi var ekki alltaf illt. Stundum var það aðeins eitthvað gamalt, eitthvað ósagt, eitthvað sem hafði gleymst en vildi láta muna sig.

Eitt kvöld seint um vetur kom lítil stúlka frá næsta bæ hlaupandi í bæinn. Hún var blá af kulda og tárin frusu á kinnum hennar.

„Amma," sagði hún, því allir börn kölluðu Guðrúnu ömmu þótt hún væri það ekki. „Mamma sendi mig eftir ljósi. Lampinn okkar slokkaði og pabbi er ekki kominn heim."

Guðrún tók stúlkuna inn, vafði um hana teppi og kveikti á lukt. Hún ætlaði sjálf að fylgja henni til baka, en um leið og hún tók luktina, stökk Móri fram að dyrunum og hvæsti svo hátt að stúlkan fór að gráta aftur.

„Við förum ekki strax," sagði Guðrún.

Hún beið.

Úti var logn. Enginn stormur. Engin ástæða til að tefja. En Móri stóð við dyrnar, óhagganlegur, og horfði í gegnum viðinn eins og hann sæi eitthvað hinum megin.

Eftir nokkra stund heyrðist hljóð. Ekki högg, ekki fótatak, heldur þungt brak, langt í burtu. Svo annað. Morguninn eftir fréttu þau að snjóhengja hafði fallið yfir götuna milli bæjanna á sama tíma og þær hefðu verið á leiðinni út. Hefðu

þær farið strax, hefðu þær lent undir snjónum.

Eftir þetta töluðu menn öðruvísi um Móra. Sumir sögðu hann vera galdrakött. Sumir sögðu að gömul fylgja fylgdi honum. Aðrir sögðu að kettir væru einfaldlega nær hinu ósýnilega en menn, því þeir ganga bæði í birtu og skugga án þess að biðja um leyfi.

Guðrún sagði ekkert. Hún gaf Móra rjóma í skál og klappaði honum milli eyrnanna.

Síðasta veturinn sem hún lifði varð Móri gamall. Hann hoppaði ekki lengur auðveldlega upp í gluggann, og augu hans voru ekki jafn skær. En eina nótt, þegar tunglið var fullt og snjórinn lá blár yfir túninu, vaknaði Guðrún við að hann stóð á bringunni á henni og malaði.

Við rúmgaflinn stóð maður.

Guðrún þekkti hann strax. Það var eiginmaður hennar, sem hafði drukknað mörgum árum áður. Hann sagði ekkert, en andlit hans var friðsælt. Móri horfði á hann án þess að hvæsa.

Þá skildi Guðrún að ekki allir draugar koma til að hræða. Sumir koma til að sækja þá sem eru tilbúnir.

Um morguninn fundu nágrannarnir Guðrúnu látna í rúminu sínu. Móri lá við fætur hennar, rólegur og hlýr. Hann lifði ekki lengi eftir það. En á bænum var lengi sagt að stundum, þegar snjór lá yfir hlaðinu og tunglið skein á gluggana, mætti sjá gráan kött sitja í gluggakistunni.

Og ef hann horfði fast á dyrnar, þá var best að bíða.

ENDIR

33. Kölski byggir brú

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Einu sinni var prestur sem þjónaði tveimur kirkjum, annarri hvoru megin við breitt og straumpungt fljót. Það var erfitt verk, því á vetrum fraus fljótið aðeins á stöku stað, og á vorin óx það svo mikið að enginn hestur vildi stíga út í það. Samt þurfti presturinn að fara yfir, hvort sem veður var gott eða illt, því fólk fæddist, fólk dó, og menn þurftu orð Guðs bæði sunnan fljóts og norðan.

Presturinn var duglegur maður, en hann var líka stoltur. Hann vildi ekki láta neitt stöðva sig, hvorki vatn né vind, og hann talaði oft um að brúa þyrfti fljótið. En enginn í sveitinni hafði afl eða fé til þess. Steinar voru stórir, straumurinn sterkur, og allt sem menn reyndu að byggja tók vatnið með sér.

Eitt kvöld, þegar presturinn hafði orðið að snúa við frá fljótinu í þriðja sinn sömu vikuna, stóð hann á bakkanum og horfði reiður á vatnið.

„Hvað skyldi ég gefa þeim sem byggði hér brú fyrir næsta sunnudag?“ sagði hann upphátt, meira við sjálfan sig en nokkurn annan.

Þá svaraði rödd úr myrkrinu:

„Þú gætir gefið það sem þú vilt síst missa.“

Presturinn sneri sér við. Þar stóð ókunnur maður í svörtum kufli. Hann var hvorki blautur né kaldur, þótt rigning væri í lofti, og augun í honum voru of björt.

„Hver ert þú?" spurði presturinn.

„Sá sem getur byggt brú," svaraði maðurinn. „Fasta og sterka, svo hvorki vorflóð né vetrarís brjóti hana."

Presturinn fann kulda fara um sig, því hann skildi með hverjum hann talaði. Það var Kölski sjálfur, kominn úr skugganum til að bjóða hjálp þar sem mannlegur máttur dugði ekki.

„Og hvað viltu í staðinn?" spurði presturinn.

Kölski brosti.

„Ef ég ljúki brúnni fyrir messutíma á sunnudag, þá á ég það fyrsta sem fer yfir hana."

Presturinn hugsaði. Ef hann færi fyrstur yfir, væri hann tapaður. En kannski mætti finna ráð. Hann hafði heyrt margar sögur af mönnum sem höfðu blekkst Kölska, og hann var ekki viss um að hann væri heimskari en þeir.

„Samþykkt," sagði presturinn.

Kölski hló lágt og hvarf.

Strax um nóttina tóku að heyrast högg við fljótið. Fólk vaknaði á bæjum og leit út. Í tunglsljósinu sá það svarta skugga bera steina, hlaða stoðir og leggja bjálka sem enginn maður hefði getað lyft. Sumir sögðu að það hefðu verið þúkar. Aðrir sögðu að sjálfir klettarnir hefðu gengið niður að

ánni og raðað sér.

Presturinn svaf lítið þá nótt. Hann horfði út um gluggann og sá brúna vaxa. Daginn eftir var hún hálfgerð. Næstu nótt var hún nærri fullsmíðuð. Á laugardagskvöldi stóð aðeins eftir að leggja síðasta steininn í miðjuna.

Þá fór presturinn að óttast. Hann hafði talið sig geta fundið ráð, en ekkert ráð hafði komið. Ef brúin yrði tilbúin og hann færi ekki yfir, gæti hann ekki haldið messu. Ef hann færi yfir, tæki Kölski hann.

Hann gekk um gólf alla nóttina. Í dögun heyrði hann Kölska kalla utan af brúnni:

„Prestur! Nú er brúin nærri tilbúin. Þú skalt ekki sofa yfir messuna.“

Presturinn tók staf sinn, fór út og gekk niður að fljótinu. Brúin stóð þar, dökk og mikil, bogin yfir vatninu eins og hún hefði alltaf átt að vera þar. Kölski sat á síðasta steininum og horfði á hann.

„Nú vantar aðeins eitt handtak," sagði hann. „Og svo kemur þú yfir.“

Presturinn sagði ekkert. Hann leit til baka að bænum sínum. Þá sá hann litla tík sem fylgt hafði honum oft á milli bæja. Hún hljóp eftir götunni, glöð að sjá húsbónda sinn, með skottið hátt.

Presturinn fékk hugmynd.

Hann kallaði á tíkina og kastaði stafnum sínum yfir brúna.

„Sæktu!" kallaði hann.

Tíkin þaut af stað, yfir nýju brúna, létt á fæti og án þess að vita að hún væri að ganga í stað manns. Um leið og hún kom yfir hinn bakkann, rak Kölski upp öskur sem heyrðist um alla sveitina.

„Þú sveikst mig!"

„Nei," sagði presturinn rólegur. „Þú sagðir að þú ættir það fyrsta sem færi yfir brúna. Hún fór fyrst."

Kölski greip í síðasta steininn og ætlaði að brjóta brúna niður, en þá heyrðust kirkjuklukkur handan fljótsins. Það var messutími. Hljómurinn barst yfir vatnið, skýr og bjartur, og Kölski þoldi hann ekki. Hann hvarf með reykt og ólykt, og steinninn sem hann hafði setið á féll á sinn stað.

Brúin stóð.

Presturinn gekk yfir hana, en ekki án þess að staldra við og klappa tíkinni, sem skildi ekkert í öllum látunum. Fólkið kom til kirkju og undraðist brúna. Sumir þökkuðu prestinum. Aðrir krossuðu sig og sögðu að ekkert gott kæmi ókeypis úr myrkrinu.

Presturinn talaði lítið um þetta eftir það. Hann hafði unnið, en hann hafði líka lært að sá sem gerir samning við myrkrið þarf að hafa bæði skarpa hugsun og betri vernd en eigið stolt.

Brúin stóð lengi eftir þetta. Hún bar menn, hesta, börn og kistur yfir fljótið. En gamla fólkið sagði alltaf við börnin:

„Gangið hljóð yfir brúna, og stríðið ekki dýrum þar. Því einu sinni var lítil tík sú fyrsta yfir, og kannski skuldar sveitin henni meira en hún veit.“

ENDIR

34. Barnið sem hvarf til huldufólks

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Á bæ einum undir grænni hlíð var lítið barn sem hét Sóley. Hún var ljóshærð og hljóðlát, og henni þótti best að sitja úti í grasinu og raða steinum í hringi. Móðir hennar hélt að hún væri að leika sér, en amma hennar sagði stundum að barnið væri að hlusta.

„Hlusta á hvað?“ spurði móðirin.

„Það sem við hin heyrum ekki lengur,“ svaraði amman.

Rétt ofan við túnið stóð stór steinn, mosavaxinn og sprunginn í miðju. Enginn sló grasið of nálægt honum. Enginn lagði hey þar. Þegar börnin í sveitinni reyndu að klifra upp á hann, kölluðu fullorðnir menn þau strax niður. Það hafði alltaf verið sagt að steinninn væri ekki tómur að innan, heldur væri þar bústaður huldufólks.

Móðir Sóleyjar hló ekki að slíku, en hún trúði því heldur ekki eins og amman gerði. Hún hafði nóg að gera með mjólk, hey, ull og vetur. Hún sagði aðeins við barnið að leika sér ekki of nærri steininum.

En Sóley fór samt þangað.

Hún sat við steinninn og talaði lágt, eins og einhver svaraði henni. Stundum kom hún heim með litla bláa blómið sem

enginn hafði séð vaxa í túninu. Stundum hafði hún brauðmola í lófanum sem móðirin vissi að hún hafði ekki fengið heima. Þegar móðirin spurði hvaðan þetta kæmi, brosti Sóley og sagði:

„Frá litlu konunni.“

Einn sunnudag um haustið fór fólkið á bænum til kirkju. Sóley átti að vera hjá ömmu sinni, en amman sofnaði í stólnum sínum eftir hádegi, því hún var gömul og þreytt. Þegar hún vaknaði, var barnið horfið.

Fyrst héldu þau að Sóley væri í fjósinu. Síðan leituðu þau í hlöðunni, við lækinn, bak við bæinn og niður við móa. En hvergi fannst hún.

Þá gekk amman upp að steininum.

Hún lagði eyrað að mosanum og hlustaði. Eftir langa stund heyrði hún eitthvað: veikan barnahlátur, langt inni í jörðinni, og síðan tónlist svo mjúk að hún varla líktist hljóði.

Móðirin varð náföl.

„Þeir hafa tekið hana," hvíslaði hún.

Amman hristi höfuðið.

„Kannski tóku þeir hana. Kannski fór hún sjálf. Það er ekki alltaf sami hluturinn.“

Þau vissu ekki hvað þau áttu að gera. Presturinn var sóttur, og hann kom með bók og bænir. Hann gekk kringum steininn og las hátt, en ekkert gerðist. Þá kom gömul kona úr næstu sveit, sem kunnug var slíkum málum. Hún sagði að

ekki mætti rífa barnið úr höndum huldufólks með reiði. Það yrði að biðja með virðingu.

„Látið skál af mjólk við steininn," sagði hún, „og nýbakað brauð. Kveikið ljós í glugga í nótt. Og móðirin skal vaka ein og kalla ekki nafn barnsins fyrr en hún heyrir það sjálf kalla."

Móðirin gerði eins og henni var sagt.

Nóttin varð löng. Hún sat við gluggann með kerti fyrir framan sig, og hún horfði upp til steinsins sem sást sem dimmur skuggi í tungsljósinu. Hún grét ekki, því gamla konan hafði sagt henni að tár gætu þyngt leið barnsins heim. Hún sat aðeins og beið.

Rétt fyrir dögun heyrði hún lágt bank við dyrnar.

Hún reis upp, en mundi að kalla ekki. Hún opnaði dyrnar.

Þar stóð Sóley.

Barnið var hreint og heilt, með rauðar kinnar og blóm í hárinu sem ekki uxu á þeim árstíma. Hún var ekki hrædd. Hún var aðeins syfjuð, eins og hún hefði komið úr löngu gleðiboði.

Móðirin tók hana í fangið og hélt henni svo fast að barnið kipptist við.

„Hvar varstu?" hvíslaði hún.

Sóley lagði höfuðið á öxl hennar.

„Hjá litlu konunni," sagði hún. „Hún átti barn sem var veikt. Ég söng fyrir það. Svo gáfu þau mér köku og sögðu að ég mætti fara heim þegar ljósið í glugganum kallaði á mig."

Amman skoðaði blómin í hári hennar og sagði ekkert. Gamla konan úr næstu sveit tók eitt þeirra varlega og lagði í bók sína. Hún sagði að slíkt blóm visnaði ekki ef það væri gefið með góðum hug.

Eftir þetta breyttist Sóley. Hún hló meira, en hún talaði sjaldnar um það sem hún sá. Þegar hún gekk fram hjá steininum, hneigði hún höfuðið örlítið, eins og hún heilsaði nágretta. Enginn bannaði henni það lengur.

Árin liðu. Sóley óx úr grasi og varð ljúf kona. Hún hjálpaði börnum, dýrum og gömlu fólki, og þegar einhver var veikur, söng hún við rúmið hans svo mjúklega að fólki létti um hjartað. Sumir sögðu að sönginn hefði hún lært hjá móður sinni. Aðrir sögðu að hann kæmi úr steininum.

Sjálf sagði Sóley aldrei frá öllu sem hún hafði séð. En stundum, þegar hún bakaði brauð, skar hún fyrsta sneiðina af og lagði við mosavaxna steininn ofan við túnið.

Og á morgnana var sneiðin horfin.

ENDIR

35. Grímseyjarmaðurinn og björninn

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Í Grímsey var veturinn lengi að sleppa. Hafið lá grátt allt í kring, og þegar norðanvindurinn kom, var eins og hann hefði ekkert land hitt á leiðinni heldur aðeins ís, myrkur og salt. Þar bjó maður sem hét Þorsteinn. Hann var vanur sjó, vindi og einsemd, og hann kvartaði sjaldan. Menn sögðu að hann væri ekki hraustari en aðrir af stærð, en hann hefði hjarta sem kólnaði ekki auðveldlega.

Einn vetur lagðist hafís að eyjunni. Fyrst komu litlar jakahrúgur, síðan stærri spangir, og loks var sjórinn allur hvítur og brotinn langt til norðurs. Með ísnum komu selir, fuglar og stundum það sem menn vildu síður fá nærri bæjum.

Einn morgun hljóp drengur inn í bæinn þar sem Þorsteinn var að laga net.

„Björn!“ hrópaði hann. „Hvítur björn niðri við vörina!“

Fólkið varð hljótt. Það var ekki oft sem ísbjörn kom á land, en þegar það gerðist, var enginn leikur á ferð. Skepnan var svöng eftir langa ferð á ísnum, sterkari en nokkur maður og hrædd við fátt.

Menn tóku spjót, ár og það sem vopn mátti kallast. Þorsteinn gekk með þeim niður að sjónum. Þar sáu þeir björninn standa milli steina. Hann var stór og gulhvítur, með blautan feld og dökk augu. Hann þefaði út í loftið og sneri hausnum að mönnum.

„Við verðum að reka hann burt eða fella hann," sagði einn.

En þá heyrðist lágt hljóð úr fjörunni.

Þorsteinn leit betur og sá að ekki var aðeins einn björn. Lítið hún lá bak við móður sína, skjálfandi og máttlítið. Móðirin stóð fyrir framan hann, ekki aðeins af grimmd, heldur af vörn.

„Bíðið," sagði Þorsteinn.

„Bíða?" svaraði annar. „Hún rífur mann í sundur."

„Kannski," sagði Þorsteinn. „En hún er ekki komin til að veiða okkur. Hún er komin af því ísinn bar hana hingað, og hún á unga."

Sumir hlógu að honum, aðrir urðu reiðir. En enginn vildi þó hlaupa fyrstur að björninum. Þeir stóðu með vopn sín og biðu.

Þorsteinn gekk hægt fram. Hann hafði ekkert spjót í hendi, aðeins langa ár. Hann talaði lágt, ekki til mannanna, heldur til bjarnarins, eins og maður talar við hrætt hross.

Björninn urraði. Hann reis á afturfætur, og þá sáu menn hversu ógurlega stór hann var. Nokkrir hörfuðu. En Þorsteinn stóð kyrr.

„Ég veit," sagði hann lágt. „Þú vilt ekki vera hér frekar en við viljum hafa þig hér."

Hann benti mönnum að færa sig frá leiðinni niður að ísum. Þeir skildu ekki fyrst, en gerðu það loks. Þá tók Þorsteinn fisk úr poka sem drengur hafði borið og kastaði honum ekki að björninum, heldur til hliðar, nær ísum.

Björninn þefaði. Hún tók eitt skref. Svo annað. Hún greip fiskinn, en hélt augunum á mönnunum. Húnninn reyndi að standa, en datt aftur.

Þorsteinn sá að hann komst ekki sjálfur.

Þá gerði hann það sem enginn bjóst við. Hann lagði árina frá sér, gekk hálfan hring til að koma ekki beint framan að móðurinni, og nálgadist húninn hægt. Björninn urraði svo djúpt að steinarnir virtust titra.

„Þorsteinn!" kölluðu menn. „Komdu frá!"

En hann hélt áfram. Þegar hann var nógu nærri, tók hann húninn varlega í fangið. Hann var þungur, en máttlaus. Móðirin sló með loppunni í stein svo hann klofnaði, en hún réðst ekki. Kannski skildi hún. Kannski var hún of þreytt. Kannski var eitthvað í ró Þorsteins sem talaði til hennar.

Hann bar húninn niður að ísbrúninni. Móðirin fylgdi eftir, skref fyrir skref. Menn stóðu hljóðir og þorðu varla að anda. Þegar Þorsteinn lagði húninn á ísinn, ýtti móðirin við honum með trýninu. Hann skreið nær henni.

Svo sneri hún sér að Þorsteini.

Í eina stund horfðust maður og björn í augu. Þar var hvorki vinátta né tamning. Villt dýr er villt dýr. En það var líka eitthvað annað: viðurkenning, kannski. Eða aðeins sú þögn sem verður þegar tveir lifandi hlutir skilja að hvorugt vill deyja.

Björninn sneri sér við og gekk út á ísinn með húninn. Þau hurfu smám saman í hvíta fjarlægðina.

Mennirnir stóðu lengi í fjörunni. Svo tók einn þeirra upp spjótið sitt og sagði:

„Þú ert annaðhvort vitlausasti maður í Grímsey eða sá hugrakkasti.“

Þorsteinn yppði öxlum.

„Það er ekki alltaf munur þar á þegar stundin kemur.“

Sagan fór um eyjuna og síðan til lands. Sumir sögðu að Þorsteinn hefði glímt við björninn og sigrað. Aðrir sögðu að hann hefði bjargað húninum. Með árum varð sagan stærri, eins og sögur verða þegar þær ganga milli elda og kynslóða.

En í Grímsey sögðu þeir sem best mundu þetta öðruvísi. Þeir sögðu ekki að maðurinn hefði sigrað björninn. Þeir sögðu að hann hefði sigrað óttann í sjálfum sér nógu lengi til að sjá hvað raunverulega var fyrir framan hann.

Og stundum er það meira en nóg.

ENDIR

36. Trölilið undir brúnni

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Á milli tveggja sveita lá gömul brú yfir djúpt gil. Hún var mjó, byggð úr grjóti og rekavið, og undir henni féll lækur sem varð að fossi þegar rigndi mikið. Fólk fór þar yfir þegar það þurfti til kirkju, á markað eða í heimsókn, en enginn fór þar að næturlagi nema nauðsyn bæri til.

Það var nefnilega sagt að tröll byggi undir brúnni.

Sumir höfðu heyrt það urra í gílinu. Aðrir höfðu séð stór spor í leðjunni eftir rigningu. Einn bóndi sór að hann hefði misst heilan sauð niður um brúargatið, og sauðurinn hefði ekki fallið heldur verið dreginn. Börn voru vöruð við að leika sér þar, og jafnvel fullorðnir menn gengu hraðar þegar þeir komu að miðri brúnni.

Í annarri sveitinni bjó fátæk kona með þrjú börn. Elsti sonur hennar hét Árni. Hann var ekki stór eftir aldri, en hann var kvikur í hugsun og hafði þann sið að tala við sjálfan sig þegar hann var að leysa vanda. Fólk hló að því, en móðir hans sagði að stundum þyrfti maður að heyra eigin hugsanir til að vita hvort þær væru góðar.

Einn dag sendi hún Árna yfir brúna með smjör og ull sem átti að selja í næstu sveit. Hann fór snemma um morguninn og komst yfir án þess að nokkuð gerðist. Hann seldi varninginn, fékk mjöl og salt í skiptum og lagði af stað heim

undir kvöld.

Þá var þoka komin í gilið.

Árni gekk að brúnni og fann hvernig kuldi reis upp úr hyldýpinu. Hann tók fastar um pokann sinn og steig á fyrsta plankann.

Þá heyrðist rödd undir brúnni:

„Hver gengur yfir húsið mitt?"

Árni fraus í sporunum.

„Ég," sagði hann loks.

„Og hver ert þú?" spurði röddin.

„Árni frá Neðribæ."

„Árni frá Neðribæ," rumdi trölilið. „Þá skaltu greiða toll."

„Ég á lítið," sagði Árni. „Móðir mín þarf mjölið og saltið."

„Þá greiðir þú með sjálfum þér," sagði trölilið og hló svo brúin skalf.

Árni fann óttann rísa í hálsinn, en hann mundi orð móður sinnar. Hann þurfti að heyra hugsanir sínar. Hann talaði því lágt:

„Tröll eru sterk. En þau eru oft hégómleg. Þau vilja vera hrædd við ekkert, en þau vilja líka láta dá sig."

„Hvað muldrar þú?" urraði trölilið.

„Ég var bara að hugsa," sagði Árni, „að ég hafi aldrei heyrt um tröll sem væri svo völdugt að það byggji undir svona lítilli brú."

Þögn varð.

Svo reis haus upp við hlið brúarinnar. Hann var stór sem heybaggi, með nef eins og klett og augu sem glóðu í þokunni.

„Lítill brú?" sagði tröllið móðgað.

„Já," sagði Árni og reyndi að láta röddina ekki skjálfa. „Í minni sveit segja menn frá tröllum sem búa undir fjöllum, inni í hellum og jafnvel undir steinbogum sem ná milli tinda. En brúin þín er nú varla nógu stór fyrir geit."

Tröllið klifraði upp á bakkann. Það var loðið og stórt, en ekki jafn stórt og Árni hafði óttast. Samt nógu stórt til að gleypa hann ef það vildi.

„Ég gæti byggt stærri brú," sagði tröllið.

„Það efa ég," sagði Árni.

„Efast þú?" öskraði tröllið.

„Ekki af illvilja," sagði Árni. „Ég hef bara aldrei séð það."

Tröllið greip stóran stein og kastaði honum yfir gilið. Steinninn festist í hinum bakkanum. Svo reif það upp tré og lagði yfir. Brátt hafði það byrjað að gera nýjan boga yfir gilið, miklu breiðari en gamla brúin.

Árni stóð og horfði á. Hann hrósaði stundum:

„Þetta er nú myndarlegt. En varla nærðu að gera hana slétta.“

Þá gerði trölilið hana sléttari.

„Varla heldur hún hesti," sagði Árni.

Þá styrkti trölilið hana.

„En engin brú er fullgerð fyrr en hún er vígð af sólinni," sagði Árni að lokum.

Trölilið nam staðar.

„Hvað þýðir það?"

„Að hún þarf að standa til morguns," sagði Árni. „Annars segja menn að hún sé aðeins hrúga af grjóti.“

Trölilið vildi ekki láta segja það. Það settist á miðja nýju brúna og beið eftir sólinni til að sanna mátt sinn. Árni bað um að fá að standa á hinum bakkanum til að sjá betur. Trölilið leyfði það, því það var orðið upptekið af eigin verki.

Árni hljóp heim eins hratt og hann gat.

Um morguninn komu menn að gílinu. Þar stóð ný brú, breið og sterk. Á miðri brúnni sat trölilið, en það hreyfði sig ekki. Fyrstu sólargeislarnir höfðu náð því áður en það skildi hvað Árni hafði gert, og nú var það orðið að gráum steini, með undrun enn í andlitinu.

Frá þeim degi fór fólk örugglega yfir gilið. Sumir klöppuðu steininum á miðri brúnni til heppni. Aðrir flýttu sér fram hjá.

En móðir Árna sagði aðeins:

„Styrkur byggir brýr. En hyggindi komast yfir þær.“

ENDIR

37. Guðrún Ósvífursdóttir

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Guðrún Ósvífursdóttir ólst upp í Dölum, þar sem ár renna milli grænna hlíða og þokan liggur stundum yfir túnunum eins og hulið minni. Hún var snemma óvenjuleg. Fólksagði að hún væri fegurst kvenna, en það var ekki aðeins fegurðin sem gerði að verkum að menn litu tvisvar. Hún hafði augu sem virtust sjá lengra en aðrir vildu, og þegar hún þagði, fannst mönnum stundum að hún vissi meira en þau höfðu sagt.

Eitt sinn, þegar hún var ung, dreymdi hana fjóra drauma. Hún sagði þá draumspökum manni, og hann túlkaði þá fyrir hana. Í dramunum átti hún fjóra gripi: höfuðbúnað, silfurhring, gullhring og hjálm eða dýran skartgrip, og alla missti hún með einhverjum hætti. Maðurinn sagði að þetta merkti fjóra eiginmenn, og að hver þeirra myndi hverfa úr lífi hennar með sorg.

Guðrún hlustaði, en sagði lítið. Sumir hefðu hlegið að slíkri spá. Aðrir hefðu orðið hræddir. Guðrún gerði hvorugt. Hún bar draumana með sér eins og steina í vasa: þunga, hljóða og alltaf nálæga.

Árin liðu og spáin tók að rætast. Hún giftist, og lífið færði henni virðingu, heimili og skyldur, en líka brot og missi. Hún var ekki kona sem lífið fór mjúklega með, en hún beygði sig ekki auðveldlega. Hún lærði að orð geta verið vopn, að þögn

getur verið skjöldur, og að hjarta manns getur geymt fleiri en eina sorg án þess að springa.

Mest var þó sagt frá henni og þeim Kjartani og Bolla.

Kjartan Ólafsson var fríður maður, hjartur og vinsæll, og margir töldu hann hinn glæsilegasta mann landsins. Bolli Þorleiksson var frændi hans og fóstbróðir, stilltari á yfirborði en með djúpa strauma undir. Þeir voru nánir, og lengi var eins og ekkert gæti komið á milli þeirra.

En ástin er stundum eins og ís yfir djúpu vatni. Hún lítur traust út þar til hún brestur.

Guðrún og Kjartan unnu hvort öðru hug, en örlögin fóru ekki beina leið. Kjartan fór utan. Þar dvaldi hann lengur en Guðrún hafði vænst, og fréttir bárust illa yfir hafið. Hún beið, en biðin er ekki tóm. Hún fyllist af orðum annarra, efasemdum, stolti og sársauka.

Bolli var nær. Hann sá sorg hennar og þögn. Hann elskaði hana, þó hann vissi hvað það gæti kostað. Að lokum varð Guðrún kona Bolla.

Þegar Kjartan kom aftur, var heimurinn annar. Það sem hafði verið ósagt var nú orðið óafturkallanlegt. Vinátta milli frænda kólnaði. Stolt manna reis hærra en skynsemi. Konur töluðu í baðstofum, menn töluðu á þingum, og undir öllu lá spurningin sem enginn gat leyst: hver hafði svikið hvern?

Guðrún bar sig vel. Hún var ekki kona sem grét fyrir framan hvern sem var. En stundum, þegar hún var ein, sat hún lengi með hendur í skauti og horfði út á dalinn. Kannski hugsaði

hún um draumana. Kannski um það sem hefði orðið ef skip hefðu komið fyrr, ef orð hefðu verið sögð skýrar, ef stolt hefði beygt sig áður en blóð féll.

Svo kom að því að Kjartan var veginn.

Bolli var þar viðriðinn, og eftir þann dag varð ekkert eins. Blóð milli frænda hverfur ekki í moldina strax. Það fer í sögur, í minni, í börn sem spyrja síðar hvers vegna mennirnir sátu ekki heldur saman við eldinn og leystu málið með orðum.

Þegar Guðrún frétti tíðindin, brá henni, en hún lét lítið uppi. Sumir sögðu að hún hefði eggjað til hefnda. Aðrir sögðu að hún hefði aðeins verið barn síns tíma, kona bundin af heiðri, ættum og orðspori. Sannleikurinn, eins og oft í sögum, liggur ekki alltaf í einni setningu.

Bolli lifði ekki lengi eftir þetta. Hefndin kom að lokum að honum líka. Þá hafði Guðrún misst þann sem hún hafði elskað, þann sem hún hafði gífst, og þann frið sem hefði getað orðið.

En hún brotnaði ekki.

Guðrún lifði lengi. Hún varð eldri, vitrari og þöglari. Hún gekk í gegnum fleiri ár en margir sem höfðu barist með sverði. Þegar ævi hennar hallaði, sneri hún sér meira að trú og kyrrð. Hún varð fyrsta nunna á Íslandi, segja menn, og í ellinni var hún spurð hverjum hún hefði mest unnað.

Þá svaraði hún með þeim orðum sem lengi hafa fylgt nafni hennar:

„Þeim var ég verst er ég unni mest.“

Fólk hefur velt þessum orðum fyrir sér síðan. Sumir heyra í þeim iðrun. Aðrir heyra stolt. Enn aðrir heyra konu sem hafði séð lífið svo skýrt að hún vissi að ást og sársauki ganga stundum sömu leið.

Í Dölum rennur vatnið enn milli hlíða. Þokan kemur og fer. Bæir rísa og falla, en sagan um Guðrúnu lifir áfram, ekki af því að hún var aðeins fögur, heldur af því að hún var mannleg: sterk, stolt, særð, vitur og ógleymanleg.

ENDIR

38. Draugaskipið

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Í litlu sjávarþorpi var sagt að enginn skyldi fara út á sjó þegar tunglið væri kringlótt og logn lægi yfir víkinni eftir langan storm. Þá væri sjórinn of kyrr. Þá hlustaði hann. Og það sem sjórinn hlustaði á, vildi ekki alltaf láta menn sjá sig.

Ungur formaður að nafni Einar trúði þessu ekki. Hann var góður sjómaður, sterkur á ár og öruggur við stýri, en hann hafði þann galla að hlæja að öllu sem gamalt fólk sagði. Þegar konurnar í þorpinu sögðu honum að hvítar öldur án vinds væru fyrirboði, brosti hann. Þegar gamall maður sagði honum að draugaskip sæist stundum utan við skerið, kinkaði hann kolli eins og hann hlustaði, en augun í honum hlógu.

„Ef skip er á sjó," sagði hann, „þá er það skip. Ef enginn er um borð, þá er það rekaviður."

Gamli maðurinn svaraði: „Það er gott að vera hugrakkur, drengur. En heimskan klæðir sig oft í sama feld."

Eitt haustkvöld hafði stormur geisað í tvo daga. Bátar lágu í vörinni og menn biðu. Á þriðja kvöldi datt vindurinn niður svo snögglega að fólki varð órótt. Sjórinn sléttist, en úti við skerið reis þoka, þótt loftið væri annars bjart. Tunglið kom upp, stórt og fölt.

Þá sá Einar ljós.

Það var lítið fyrst, eins og lampi langt úti á sjó. Svo varð það skýrara. Hann stóð við vörina með öðrum mönnum og sá skuggamynd skips koma út úr þokunni. Það var gamalt seglskip, dökkt og hátt í stafni, með segl sem hingu rifin en hreyfðust samt eins og vindur blési í þau. Enginn vindur var.

„Þetta er það," hvíslaði gamli maðurinn.

„Hvaða vitleysa," sagði Einar, en röddin hans var ekki jafn örugg og venjulega.

Skipið færðist nær skerinu. Enginn maður sást á þilfari. Samt heyrðist hljóð frá því: lágt brak í viði, keðja sem dróst, og síðan söngur. Ekki glaður sjómannasöngur, heldur langur, þreyttur tónn, eins og margir menn syngju undir sjó.

Einar tók bát sinn.

„Ég ætla að sjá hvað þetta er."

Menn reyndu að stöðva hann. Gamli maðurinn greip í ermina hans.

„Farðu ekki. Það sem kemur svona, kemur ekki til að biðja um hjálp eins og lifandi menn."

„Ef einhver er í vanda, fer ég," sagði Einar. „Ef þetta er tóm hjátrú, kem ég aftur og segi ykkur það."

Hann reri út í tunglsljósið.

Þorpið minnkaði á bak við hann. Hljóðin úr landi hurfu. Aðeins árarnar heyrðust í sjónum og hinn lági söngur frá skipinu. Einar fann kulda leggjast yfir sig, ekki kulda veðurs, heldur kulda eins og þegar gengið er inn í hús sem hefur

staðið tóm of lengi.

Þegar hann kom nær, sá hann að skipið var gamalt, miklu eldra en nokkurt skip sem enn var notað. Borðin voru svört af sjó, og á síðunni héngu þang og skeljar. Nafn var höggvið í stafninn, en stafirnir voru slitnir. Hann gat aðeins lesið þrjá: S, Ó og L.

Þá kom maður að borðstokknum.

Einar missti næstum árina.

Maðurinn var klæddur sjóstakki, en andlit hans var grátt og gegnsætt í tungsljósinu. Vatn rann úr hári hans, þó hann stæði þurr á þilfarinu. Hann horfði á Einar og lyfti hendinni.

„Ertu frá landi?" spurði hann.

Röddin var ekki há, en hún barst yfir vatnið eins og hún kæmi innan úr höfðinu á honum.

„Já," svaraði Einar.

„Þá segðu þeim að við fundum ekki leiðina heim."

Fleiri menn birtust við borðstokkinn. Ungir og gamlir, allir með sömu gráu andlitin og sjóinn í augunum. Einar skildi þá að þetta var skip sem hafði farist fyrir löngu, kannski áður en afi hans fæddist, og þeir sem voru um borð höfðu ekki enn skilið við vikina sem þeir höfðu reynt að ná.

„Hvað viljið þið?" spurði hann.

Maðurinn benti til lands.

„Ljós. Nafn. Bæn. Einhver að muna."

Í sama bili tók þokan að þykkna. Skipið færðist frá honum, þó enginn vindur væri. Söngurinn varð hærri, og Einar fann bát sinn dragast með, eins og straumur hefði tekið hann. Hann tók árarnar og reri af öllum mætti. Í fyrsta sinn á ævinni bað hann upphátt án þess að skammast sín.

Úr landi sáu menn bátinn hans hverfa inn í þokuna. Síðan heyrðist kirkjuklukkan. Enginn vissi hver hafði byrjað að hringja henni, en hljómurinn barst yfir víkina, skýr og hjartur.

Þokan rifnaði.

Einar kom að landi fölur og skjálfandi. Hann sagði ekkert fyrst, aðeins gekk upp að kirkjunni og kveikti ljós í glugganum. Daginn eftir fór hann til gamla mannsins og bað hann að hjálpa sér að finna í gömlum sögum hvort skip hefði farist við skerið.

Þeir fundu það loks: skip sem hét Sólrún, horfið með allri áhöfn í stormi fyrir mörgum mannsöldrum. Enginn lík hafði fundist. Engin bæn hafði verið lesin yfir þeim.

Sunnudaginn eftir var messa haldin fyrir þá sem höfðu farist. Nöfnin voru lesin eins vel og hægt var. Kerti voru kveikt. Fólkið stóð þögult.

Eftir það sást draugaskipið ekki aftur í mörg ár. En stundum, þegar tunglið er fullt og sjórinn of kyrr eftir storm, setja sjómenn enn ljós í glugga áður en þeir sofa.

Ekki af hræðslu, segja þeir.

Heldur svo þeir sem týndust viti að landið man.

ENDIR

39. Huldufólkið sem refsaði hroka

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Einu sinni var bóndi sem hét Ketill. Hann átti góðan bæ, margar kindur og tún sem gáfu meira hey en tún nágrannanna. Hann var duglegur maður, en hrokafullur, og honum þótti fátt verra en þegar fólk talaði um hluti sem ekki sáust.

„Huldufólk," sagði hann oft og hló. „Ef það býr í steinum mínum, þá borgi það mér leigu."

Á túninu hans stóð hóll, grænn og fallega lagaður. Hann var kallaður Álfhóll. Gamalt fólk hafði alltaf sagt að ekki mætti slá hann, grafa í hann eða byggja á honum. Fyrri bændur höfðu virt það, ekki af því að þeir væru allir hræddir, heldur af því að friður kostar stundum aðeins það að láta lítinn hól í friði.

Ketill hafði aðra skoðun.

„Þetta er besta stykkið í túninu," sagði hann. „Ég ætla að jafna hólinn og fá meira hey."

Kona hans, Ragnhildur, bað hann að hætta við.

„Hvað munar þig um þennan litla hól?" sagði hún. „Túnið er nóg."

„Það munar mig um að láta dauðan stein stjórna lifandi manni," svaraði Ketill.

Vinumennirnir vildu ekki snerta hólinn. Þá tók Ketill sjálfur skóflu og gekk að honum snemma morguns. Hann stakk fyrstu skóflunni í grasið.

Um leið heyrðist lágt hljóð, eins og einhver hefði andvarpað undir jörðinni.

Ketill stöðvaði sig ekki. Hann stakk aftur. Þá brast skaftið á skóflunni í höndum hans.

Hann bölvaði, sótti aðra skóflu og hélt áfram. Þá kom svartur hrafni og settist á stein við hólinn. Hann krunkaði einu sinni, mjög hátt. Ketill kastaði moldarköggli að honum, en hrafninn flaug ekki. Hann horfði aðeins á bóndann með glansandi augum.

Um kvöldið veiktist besta kýrin á bænum. Daginn eftir týndust þrjár kindur í góðu veðri. Þriðja daginn fór hestur Ketils haltur að ástæðulausu. Ragnhildur sagði ekkert, en hún horfði oft til hólsins.

Ketill varð reiðari við hvert óhapp.

„Þetta eru tilviljanir," sagði hann.

Svo dreymdi hann.

Hann stóð á túni sínu í tunglsljósi. Álfhóllinn var opinn eins og dyr hefðu verið skornar í hann. Þar inni sást ljós, hlýtt og gullið, og fólk gekk þar um, hátt og hjart, klætt í litum sem hann hafði aldrei séð á vaðmáli manna. Í dyrunum stóð kona

með dökkt hár og augu sem voru hvorki reið né hrædd.

„Ketill," sagði hún, „þú hefur nóg land og nóg hey. Hvers vegna þarftu líka heimili okkar?"

„Þetta er mitt tún," sagði Ketill í draumnum.

„Þú átt grasið sem þú slærð," svaraði hún. „En ekki allt sem undir því býr."

Hann vaknaði sveittur, en sagði engum frá draumnum.

Morguninn eftir fór hann aftur að hólnum. Nú ætlaði hann að ljúka verkinu, hvað sem hver segði. En þegar hann stakk skóflunni í jörðina, missti hann sjónina í einu vetfangi. Ekki alveg, en allt varð þokukennt og grátt. Hann hrópaði, datt aftur fyrir sig og skreið frá hólnum.

Ragnhildur fann hann þar. Hún leiddi hann heim og sótti gamla konu úr næstu sveit, sem kunni að tala við fleira en menn.

Gamla konan kom seint um kvöld. Hún gekk að hólnum með mjólkurskál, brauð og hreinan ullardúk. Hún lagði það allt við rót hólsins og mælti lágt. Enginn heyrði öll orðin, en vindurinn datt niður meðan hún talaði.

Svo sneri hún sér að Katli.

„Þú verður að biðjast afsökunar."

„Við hvern?" spurði hann, enn þrjóskur þó hann sæi varla.

„Þú veist það."

Ketill stóð lengi þögull. Það er erfitt fyrir hrokafullan mann að beygja höfuð, jafnvel þegar hann sér ekki lengur leiðina fyrir framan sig. En loks gekk hann að hólnum, lagði brotnu skófluna niður og sagði:

„Ég fór rangt að. Ég læt hólinn í friði.“

Um nóttina dreymdi hann konuna aftur. Hún stóð í dyrum hólsins, og nú var andlit hennar mildara.

„Mundu," sagði hún, „að sá sem sér aðeins sjálfan sig verður blindur á fleira en augum.“

Þegar Ketill vaknaði, sá hann betur. Ekki fullkomlega strax, en dag frá degi skýrðist sjónin. Kýrin náði sér. Kindurnar fundust í laut þar sem enginn hafði leitað. Hesturinn hætti að haltra.

Álfhóllinn stóð óhreyfður eftir það. Ketill lét slá allt í kringum hann, en aldrei yfir hann. Og þegar börn spurðu hvers vegna grasið á hólnum væri alltaf látið vera, svaraði hann ekki með hlátri eins og áður.

Hann sagði aðeins:

„Sumir staðir eiga að fá að vera í friði.“

Og það var kannski fyrsta vitra setningin sem hrokinn hafði leyft honum að segja.

ENDIR

40. Tilberi

Katrín Holm-endursögn á íslensku. Byggð á gömlum íslenskum söguarfi, munnmælum eða sagnaminni; skrifuð með nýju orðalagi fyrir eigin framleiðslu.

Í afskekktari sveit, þar sem bæirnir stóðu langt hver frá öðrum og vetrarnætur voru svo dimmar að menn sáu varla eigin hendur, var einu sinni kona sem varð snögglega ríkari en allir skildu.

Hún hét Ingibjörg. Hún hafði lengi verið fátæk, jafnvel fátækari en aðrir í sveitinni. Kýrnar hennar mjólkuðu lítið, kindurnar voru fáar, og enginn mundi eftir því að hún hefði átt meira en rétt til næsta vetrar. En eitt vorið tók allt að breytast. Smjörkistur hennar fylltust. Mjólk var borin úr búi hennar dag eftir dag. Hún seldi rjóma, skyr og osta, og þó virtist aldrei ganga á birgðirnar.

Nágrannar hennar undruðust þetta.

„Hefur hún keypt nýja kú?" spurði einn.

„Enginn hefur séð hana," sagði annar.

„Kannski hefur hún betri beit," sagði sá þriðji, en hann trúði því ekki sjálfur.

Á sama tíma fóru kýr annarra bæja að mjólka minna. Fyrst héldu menn að það væri kuldi. Svo héldu þeir að grasið væri lélegt. En þegar besta kýrin á þremur bæjum í röð varð nærri mjólkurlaus á einni nóttu, fóru menn að hvísla.

Gamalt fólk hvíslaði eitt orð:

„Tilberi."

Börnum var ekki sagt mikið um tilbera. Það var ekki skepna sem menn vildu nefna að óþörfu. Sumir sögðu að hann væri eins konar illur sendiboði, gerður til að stela mjólk úr kúm annarra. Aðrir sögðu að hann væri ekki alveg lifandi og ekki alveg dauður, heldur eitthvað sem fékk mátt af græðgi manns. Allir voru sammála um eitt: þar sem tilberi fór, þar fylgdi skömm.

Á bænum næst Ingibjörgu bjó stúlka sem hét Una. Hún var tólf ára, snar í snúningum og hafði þann vana að vakna áður en aðrir risu. Ein nóttina vaknaði hún við undarlegt hljóð í fjósinu. Ekki baul, ekki músaskrið, heldur sogandi, smjattandi hljóð sem henni líkaði illa.

Hún tók litla lýsislampann sinn og gekk berfætt yfir gólfið. Þegar hún opnaði fjósdyrnar, fraus hún.

Við júgur bestu kýrinnar hékk lítið, loðið kvikindi, dökkt og ljótt, eins og illa gerður ullarhnoðri með augu. Það saug mjólkina svo kýrin skalf af ótta. Þegar ljósið féll á það, sleppti það takinu og sneri hausnum að stúlkunni.

Una öskraði ekki. Hún var of hrædd til þess.

Kvikindið stökk niður, valt fremur en hljóp yfir gólfið og smaug út um lítið gat við þröskuldinn. Una hljóp á eftir því út í nóttina. Það rann yfir túnið eins og skuggi og stefndi beint að bæ Ingibjargar.

Morguninn eftir sagði Una föður sínum frá. Hann vildi fyrst ekki trúa henni, en þegar hann sá kúna, máttlausa og nærri

mjólkurlausa, varð andlit hans dökkt. Hann fór með öðrum bændum til gömlu Þuríðar, konu sem hafði lifað svo lengi að fólk sagði hana muna bæði betri menn og verri vættir.

Þuríður hlustaði án þess að grípa fram í.

„Ef þetta er tilberi," sagði hún loks, „þá má ekki ráðast á hann í reiði. Slíkt festir hann aðeins fastar við þann sem sendir hann. Það verður að láta sannleikann elta hann heim."

Hún sagði þeim að vaka næstu nótt með ljós í fjósum, og ef kvikindið kæmi aftur, skyldi kasta yfir það hreinum ullardúk og segja upphátt: „Farðu heim til þess sem á þig."

Una vildi vaka. Faðir hennar vildi ekki leyfa henni það, en hún sagði:

„Ég sá það fyrst. Ég er ekki hræddari nú en þá."

Svo var vakað.

Rétt fyrir miðnætti kom hljóðið aftur. Kýrin tók að skjálfa. Litla kvikindið smaug inn um gatið, en nú stóð Una tilbúin. Hún kastaði hvíta ullardúknum yfir það.

„Farðu heim til þess sem á þig!" kallaði hún.

Tilberinn spratt undan dúknum með ógeðfelldu væli og þaut út úr fjósinu. Nú sáu fleiri hann. Bændurnir hlupu á eftir, með luktir í höndum. Hann fór yfir tún, yfir læk, gegnum lyng og móa, og alltaf stefndi hann að sama stað: bæ Ingibjargar.

Þegar hann kom að bænum, slokknaði á einni luktinni. Svo annarri. Vindur reis úr engu. En mennirnir héldu áfram, og Una gekk fremst með föður sínum.

Þau sáu tilberann smjúga inn um glufu í búrveggnum.

Þegar þau opnuðu búið, stóð Ingibjörg þar inni. Hún var föl, og í kringum hana voru smjörílát, mjólkurskálar og ostar fleiri en nokkur ein kýr hefði getað gefið. Á gólfinu lá hvíti ullardúkurinn, blautur af mjólk.

Enginn þurfti að segja neitt.

Ingibjörg settist niður og huldi andlit sitt. Hún grét ekki fyrst, en svo kom gráturinn eins og eitthvað hefði brotnað innra með henni. Hún sagði að fátæktin hefði gert hjarta sitt hart. Hún hefði viljað eiga nóg, bara einu sinni, og svo hefði nóg orðið að meira, og meira orðið að myrkri.

Gamla Þuríður var sótt. Hún lét bera alla stolna mjólk út og hella henni í lækinn þar sem hún gæti ekki lengur nærst á skömm. Síðan lét hún hreinsa búið, loka öllum glufum og kveikja ljós í hverjum glugga bæjarins fram að dögum.

Eftir þetta hurfu mjólkurþjófnaðirnir. Kýrnar á bæjunum náðu sér smám saman. Ingibjörg varð aldrei jafn rík aftur, en hún svalt ekki. Nágrannar hennar hjálpuðu henni meira en hún átti von á, þó þeir treystu henni ekki strax.

Una spurði gömlu Þuríði einu sinni hvort tilberinn væri dáinn.

Þuríður horfði lengi út yfir túnin.

„Slíkt deyr ekki eins og kind eða kýr," sagði hún. „Það hverfur þegar enginn vill lengur fæða það."

„Með mjólk?" spurði Una.

„Með græðgi," svaraði Þuríður.

Og eftir það vissi Una að sum skrímsli koma ekki úr fjöllum eða hellum. Sum verða til þegar manneskja hættir að trúa því að nóg geti verið nóg.

ENDIR

41. Fjalla-Eyvindur og Halla

Einu sinni voru tvær manneskjur sem áttu ekki lengur heima í byggðinni, þótt hjörtu þeirra leituðu þangað á köldum kvöldum. Hann hét Eyvindur og hún hét Halla. Fólk sagði margar sögur um þau, sumar sannar og sumar orðnar harðari eftir því sem þær bárust milli bæja. En langt inni á fjöllum, þar sem hvorki klukka né kirkjuvegur náði til þeirra, vissu þau aðeins þetta: þau áttu hvort annað, og veturinn var langur.

Þau bjuggu í litlum skúta undir dökkri hraunbrún. Eyvindur hafði hlaðið grjót fyrir opið svo vindurinn kæmist ekki beint inn, og Halla hafði breitt mosa og gamlar gærur á jörðina. Þar logaði lítið ljós þegar nóg var til af lýsi, en oftast sátu þau í hálfrökkrinu og hlustuðu á fjöllin anda.

Á sumrin söfnuðu þau rótum, fuglseggjum og fiskuðu í köldum lækjum sem komu undan jökli. Á haustin tóku þau það sem fjallið gaf og báðu ekki um meira. En þegar veturinn kom og snjórinn lagðist yfir allt eins og þögul sæng, varð heimurinn svo hvítur og harður að jafnvel hugrekki mannsins varð að minnka sig til að komast í gegnum daginn.

Eitt kvöld, þegar stormurinn hafði staðið í þrjá daga, sat Halla við hellisopið og horfði út í mjöllina.

„Heldur þú að nokkur muni eftir okkur?“ spurði hún lágt.

Eyvindur svaraði ekki strax. Hann skerpti hníf sinn á litlum steini, þó ekkert væri eftir til að skera.

„Kannski," sagði hann loks. „En það skiptir ekki öllu. Við munum eftir hvort öðru."

Halla brosti lítið, en augun hennar voru þreytt.

Um nóttina heyrðu þau eitthvað í storminum. Ekki vind. Ekki grjót að losna. Það var veikt jarm, langt í burtu, eins og lamb væri fast í snjónum.

„Það er engin kind hér uppi," sagði Halla.

„Nei," sagði Eyvindur, en hann stóð samt upp.

Hann vafði skinnkápu um axlirnar og tók staf sinn. Halla greip í hönd hans.

„Farðu ekki út í þetta."

„Ef það er líf þarna úti," sagði hann, „þá get ég ekki setið hér og látið það deyja."

Hann hvarf út í hvíta myrkrið. Stormurinn tók hann þegar við hellisopið og sló hann niður á hnén, en hann reis aftur. Hann fylgdi hljóðinu, stundum á fótum, stundum skríðandi, þar til hann kom að sprungu milli steina. Þar lá lítið lamb, ekki villt og ekki hrætt, heldur svo máttlaust að það gat varla hreyft höfuðið.

Eyvindur tók það í fangið. Það var hlýrra en hann bjóst við, og þegar hann hélt því að sér fann hann eins og lítil neisti hefði kviknað undir skinnkápunni.

Þegar hann komst aftur í hellinn, stóð Halla þar með tár á kinn.

„Þú komst aftur," sagði hún.

„Og ekki tómhentur," sagði hann.

Þau hlúðu að lambinu um nóttina. Morguninn eftir var stormurinn farinn. Fyrir neðan hraunbrúnina lá snjórinn djúpur, en á milli steina þar sem lambið hafði legið var lítil græn þúfa komin undan snjónum.

Halla kraup hjá henni.

„Þetta er ekki venjulegt lamb," hvíslaði hún.

Eyvindur sagði ekkert. Hann leit yfir fjöllin, yfir auða, hvíta veröldina, og fann í fyrsta sinn í langan tíma að hún var ekki aðeins óvinur þeirra.

Lambið óx hjá þeim um veturinn. Það gaf þeim ull, hlýju og von. Þegar vorið kom, hvarf það eitt kvöld út í fjöllin. Halla grét ekki. Hún vissi að sumt sem fjallið lánar manni má maður ekki halda of fast.

Árin liðu, og fólk í byggðinni hélt áfram að segja sögur af Eyvindi og Höllu. Sumir sögðu þau hafa verið hörð og hættuleg. Sumir sögðu þau hafa verið svöng og hrædd. En þeir fáu sem höfðu farið um heiðina á dimmum kvöldum sögðust stundum sjá lítið ljós undir hraunbrúninni og heyra mann og konu tala saman í kyrrðinni.

Og þegar lömb týndust í fjöllunum en komu ósködduð heim, sögðu gömlu konurnar í sveitinni:

„Það eru þau. Eyvindur og Halla. Þau vita hvernig það er að vera týnd."

ENDIR

42. Hafmeyjan við skerið

Við dimman fjörð, þar sem sjórinn var stundum grár sem járn og stundum blár sem draumur, bjó gamall fiskimaður einn í litlum bæ ofan við fjöruna. Hann hét Þorvaldur. Hann hafði róið lengur en flestir mundu, og hann þekkti hljóð sjávarins betur en hljóð manna.

Eitt kvöld seint um sumar kom þoka yfir fjörðinn. Hún lá lágt yfir vatninu og færði klettana nær, eins og heimurinn hefði minnkað. Þorvaldur ætlaði að draga bát sinn upp á land þegar hann heyrði söng.

Hann hafði heyrt margar raddir í lífi sínu: söng á mannamótum, grát í stormi, kall fugla yfir skerjum. En þetta var öðruvísi. Söngurinn var mjúkur og kaldur í senn, eins og tungsljós á vatni.

Hann leit út að svörtu skeri sem stóð hálf tít úr sjónum. Þar sat kona með sítt hár sem féll niður yfir axlirnar eins og þang í straumi. Hún sneri baki í hann og söng til sjávarins.

Þorvaldur stóð kyrr. Hann vissi hvað gömlu mennirnir höfðu sagt: Ef þú sérð þá sem tilheyra sjónum, skaltu ekki trufla þá. Og alls ekki taka það sem þeir eiga.

En við fætur konunnar lá lítill silfurbjört greiða. Hún glitraði í þokunni.

Þorvaldur gekk ekki nær. Hann kallaði aðeins lágt:

„Þú hefur misst greiðuna þína.“

Konan hætti að syngja. Hún sneri sér hægt við. Augu hennar voru djúpgræn, og í þeim var hvorki ótti né reiði, heldur gömul þreyta.

„Fáir menn hefðu sagt mér það," sagði hún.

„Fáir menn hafa lifað lengi sem sjómenn nema með því að vita hvenær þeir eiga ekki að taka," svaraði Þorvaldur.

Hafmeyjan tók greiðuna og strauk henni gegnum hárið. Þokan hreyfðist við hverja hreyfingu hennar.

„Þú ert fátækur," sagði hún.

„Já," sagði hann. „En ekki svo fátækur að ég þurfi að stela af einmana konu á skeri."

Hún brosti lítið. „Komdu þá á morgun þegar sólin er fyrst komin yfir fjallið. Róðu ekki langt, aðeins að rauða steininum. Þar skaltu kasta línu."

Þorvaldur kinkaði kolli og fór heim. Um nóttina svaf hann illa. Hann sagði engum frá því sem hann hafði séð, því sum sannindi verða minni þegar þau eru sögð of fljótt.

Morguninn eftir reri hann að rauða steininum. Þar kastaði hann línu. Hún hafði varla snert vatnið þegar hún kipptist niður. Hann dró upp fisk svo stóran að báturinn hallaðist. Svo annan. Og þann þriðja.

Frá þeim degi kom hann aldrei tómhentur heim ef hann reri að rauða steininum í morgunbirtu. Hann tók aldrei meira en hann þurfti. Hann gaf ekkjum fisk. Hann gaf börnum fisk. Hann seldi nóg til að halda bænum sínum við.

En einn dag sá nágranni hans, ungur maður að nafni Bjarni, að Þorvaldur kom oft með afla þegar aðrir fengu ekkert. Bjarni faldi sig og fylgdist með. Hann sá gamla manninn róa að rauða steininum og kasta línu.

Um nóttina reri Bjarni sjálfur þangað. Hann kastaði út mörgum línunum, fleiri en hann réð við, og kallaði hátt út í þokuna:

„Ef sjórinn hefur gjafir, þá tek ég þær allar!"

Þá heyrðist sami söngur, en nú var hann ekki mjúkur. Hann var kaldur eins og hafís.

Úr sjónum reis hafmeyjan. Augu hennar voru dimm.

„Sá sem tekur meira en hann þarf," sagði hún, „fær loks að halda engu."

Sjórinn undir bátnum hans Bjarna dökknaði. Línurnar flæktust um árarnar, fiskarnir hurfu, og báturinn rak stjórnlaus inn að landi. Hann lifði, en hann fékk aldrei aftur fisk á þeim miðum.

Þorvaldur hélt áfram að róa til elli. Þegar hann var orðinn svo gamall að hann gat ekki lengur ýtt bátnum frá landi, fór hann eina nótt niður í fjöru og sat þar þar til morgunljósið kom.

Fólk fann stafinn hans í sandinum, en hann sjálfur var horfinn.

Sumir sögðu hann hafa drukknað. Aðrir sögðu að hafmeyjan hefði tekið hann með sér til hallanna undir sjónum, þar sem

enginn gamall sjómaður þyrfti lengur að óttast storm.

Og þegar þoka kemur yfir fjörðinn og söngur heyrir frá skerinu, segja menn enn:

„Látið vera það sem sjórinn geymir. Hann man bæði græðgi og góðvild.“

ENDIR

43. Bóndasonurinn og trölilið

Einu sinni bjó bóndi í dal sem lá svo þröngur milli fjalla að sólin kom seint þangað inn og fór snemma aftur. Hann átti þrjá syni. Hinir tveir eldri voru stórir og sterkir og höfðu mikla trú á eigin handleggjum. Sá yngsti var lítill og hljóður, og menn kölluðu hann oft vesaling, því hann sagði minna en aðrir og hló ekki þegar þeir hlógu.

Í fjallinu fyrir ofan bæinn bjó tröll. Það hafði lengi látið dalinn í friði, en eitt haustið fór það að koma niður í myrkri og taka fé bóndans. Fyrst eina kind. Svo tvær. Svo heilan hóp. Að lokum sagði bóndinn:

„Sá sem losar okkur við trölilið skal fá besta hestinn minn og hálfan fjárstofninn.“

Elsti sonurinn fór fyrstur. Hann tók sverð, skjöld og stór orð með sér. Hann kom að hellinum í fjallinu og kallaði:

„Komdu út, tröll, ef þú þorir!“

Trölilið kom út. Það var svo stórt að höfuðið bar við skýin.

„Þori?“ sagði það og hló. Það tók sverðið af pilti eins og strá og henti honum niður hlíðina. Hann skreið heim með sprunginn skjöld og brotið stolt.

Næsti sonurinn fór daginn eftir. Hann tók öxi og enn stærri orð. Hann kom ekki lengra. Trölilið blés á hann úr hellismunnanum, og hann valt alla leið niður á tún eins og tóm tunna.

Þá sagði yngsti sonurinn:

„Nú fer ég."

Bræður hans hlógu.

„Þú? Þú getur varla borið öxi."

„Þess vegna tek ég hana ekki," sagði hann.

Hann tók með sér pott, gamla skeið, poka af ösku, ullarhnoðra og lítið spegilbrot sem móðir hans hafði geymt í kistu. Svo gekk hann upp að hellinum.

Tröllið sá hann koma og geispaði.

„Ert þú sendur til að berjast við mig?"

„Nei," sagði pilturinn. „Ég kom til að elda graut."

Tröllið starði á hann. „Graut?"

„Já. En ég hef heyrt að tröll séu svo hrædd við heitan graut að þau þori varla að horfa á pott."

Tröllið rauk upp.

„Ég hræddur við graut? Ég borða heilan pott með öllu í!"

„Það skulum við sjá," sagði pilturinn rólega.

Hann kveikti eld fyrir utan hellinn, setti vatn í pottinn og lét ösku út í eins og hún væri mjöl. Svo hrærði hann og hrærði með stórri alvöru.

„Þetta er tröllagrautur," sagði hann. „Menn geta ekki borðað hann. Aðeins þeir sem eru sterkari en fjallið sjálft."

Trölíð tók pottinn og gleypti grautinn. Askan fyllti munn þess og nef. Það hóstaði svo fjallið skalf.

„Sterkur grautur," sagði pilturinn. „En sterk tröll gráta ekki."

Trölíð reyndi að hætta að hósta, en augun runnu og nefið lak. Pilturinn tók þá ullarhnoðrann og kastaði honum í hellinn.

„Nú kemur annar prófleikur," sagði hann. „Sá sterkasti skal finna þennan hnoðra í myrkri án þess að hreyfa stein."

Trölíð þrammaði inn í hellinn, bölvandi. Á meðan tók pilturinn spegilbrotið og lagði það í hellismunnann þannig að fyrsta morgunbirtan myndi falla á það. Síðan settist hann hjá eldinum og beið.

Trölíð leitaði lengi. Það hreyfði steina, þótt það hefði verið bannað, og varð æ reiðara.

„Ég finn hann ekki!" öskraði það.

„Þá ertu ekki sterkasta trölíð," sagði pilturinn.

Trölíð þaut út úr hellinum til að grípa hann. En í því sama kom sólin yfir fjallstindinn. Ljós hennar féll á spegilbrotið og beint í augu trölísins. Það hélt að önnur sól væri komin upp úr jörðinni.

„Tveir sólir!" öskraði það. „Þetta er galdur!"

Það hörfaði, rakst á hellisvegginn og datt aftur á bak. Sólin náði andliti þess, og áður en það gat skriðið inn í myrkrið varð það að steini.

Yngsti sonurinn gekk heim. Hann var ekki með sverð, ekki öxi, ekki stór orð. Aðeins tóman pott, skítuga skeið og lítið spegilbrot.

Bóndinn spurði:

„Hvernig sigraðir þú trölleið?“

Pilturinn yppti öxlum.

„Ég lét það berjast við sjálft sig.“

Upp frá því hættu menn að kalla hann vesaling. En hann varð aldrei mikill fyrir stór orð. Hann vissi að sá sem talar minnst heyrir stundum mest.

ENDIR

44. Álfadrottningin

Undir hárri hlíð, þar sem birkið óx skakkt undan vindi og gamall steinn stóð einn í túnjaðrinum, bjó fátæk stúlka hjá móður sinni. Hún hét Sóley. Hún var ekki rík, ekki sterk, og ekki af háu fólki komin, en hún hafði þann vana að tala fallega við allt sem lifði: hesta, fugla, blóm og jafnvel steina.

Í túninu var einn steinn sem enginn mátti hreyfa. Gamla fólkið sagði að þar byggi huldufólk. Sumir hlógu að því. Sóley hló aldrei. Þegar hún gekk fram hjá steininum, kinkaði hún höfði eins og hún heilsaði nágranna.

Eitt vorið veiktist móðir hennar. Sóley vann allan daginn og sat hjá henni alla nóttina. Hún átti lítið til matar, og enn minna til að kaupa lækningu. Einn kvöldið, þegar hún hafði ekkert eftir nema þurran brauðbita, gekk hún út að steininum og settist þar.

„Ég veit ekki hvort þið heyrið mig," sagði hún lágt. „En ef einhver býr hér, bið ég ekki um gull. Ég bið aðeins um að móðir mín lifi nóttina."

Hún braut brauðbitann í tvennt. Annan hlutann át hún. Hinn lagði hún við steininn.

„Fyrir þann sem á leið hjá," sagði hún.

Um nóttina vaknaði hún við ljós í baðstofunni. Ekki lampaljós og ekki tungsljós, heldur mjúkt, grænt skín eins og mosi hefði lært að loga. Við fótagafl móður hennar stóð kona í skikkju sem virtist ofín úr þoku og birkilaufum. Hún var há, en ekki ógnandi, og á enni hennar skein lítil kóróna

úr döggi.

„Óttastu ekki," sagði konan.

Sóley vissi án þess að spyrja að þetta var álfadrottningin.

„Þú gafst af litlu," sagði drottningin, „og baðst ekki um meira en þér var nauðsyn. Slíkt gleymist ekki."

Hún lagði hönd yfir brjóst móðurinnar og hvíslaði orð sem Sóley skildi ekki. Andardráttur gömlu konunnar varð rólegri. Litur kom aftur í kinnar hennar.

„Hún lifir," sagði drottningin. „En þú verður að muna eitt: enginn má grafa í túninu hjá steininum, hvað sem honum er lofað."

„Ég lofa því," sagði Sóley.

Drottningin hvarf með ljósinu.

Móðirin batnaði á fáum dögum. Fólk í sveitinni undraðist það, en Sóley sagði fátt. Hún hélt áfram að heilsa steininum og lagði stundum smá mjólk eða ullarþráð við rót hans.

Nokkrum árum síðar kom ríkur maður í sveitina. Hann hafði keypt jörðina næst þeim og vildi stækka tún sitt. Hann sá steininn og sagði:

„Þessi grjóthnullungur er til trafala. Ég skal láta færa hann."

Sóley stóð á móti honum.

„Það má ekki."

Maðurinn hló. „Fátæk stúlka segir ríkum manni hvað má?"

„Nei," sagði Sóley. „Ég segi þér aðeins hvað getur orðið."

Hann hlustaði ekki. Daginn eftir komu menn með járn og skóflur. Þeir tóku að grafa í kringum steininn. Fyrst gerðist ekkert. Svo þagnaði fuglasöngurinn. Vindurinn hvarf. Hestarnir á túninu kipptust við og neituðu að ganga nær.

Þegar járníð snerti neðsta hluta steinsins, heyrðist djúpt hljóð úr jörðinni. Ekki öskur. Ekki rödd. Heldur eins og heil byggð hefði dregið andann í senn.

Mennirnir hlupu frá.

Ríki maðurinn stóð eftir og bölvaði. En þá opnaðist lítil sprunga í steininum, og úr henni kom ljós. Álfadrottningin steig fram, ekki lengur mild eins og nóttin sem hún læknaði móðurina, heldur björt og alvarleg sem vetur.

„Þú átt jörðina ofan á," sagði hún. „Ekki það sem býr undir henni."

Maðurinn missti mátt úr hnjónum.

„Ég vissi ekki," stamaði hann.

„Þú vissir nóg til að hlæja," sagði drottningin.

Frá þeim degi vildi enginn færa steininn. Ríki maðurinn missti áhugann á túninu og seldi jörðina skömmu síðar. Sóley og móðir hennar lifðu í friði, og steinninn stóð þar áfram, grár í dagsbirtu en stundum grænn í tunglskini.

Og þeir sem gengu fram hjá honum með virðingu fundu oft að heimurinn var aðeins stærri en hann sýndist.

ENDIR

45. Grettir í Drangey

Úti á Skagafirði stendur Drangey, brött og einmana, eins og klettur sem hafi risið úr sjónum til að neita heiminum um aðgengi. Þar uppi dvaldi Grettir Ásmundarson síðustu misserin sín, sekur maður í augum manna, en ekki alltaf sekur í augum þeirra sem skildu einmanaleika.

Með honum voru Illugi bróðir hans og gamli Glaumur, sem var ekki jafn traustur og kletturinn sem þeir bjuggu á. Þeir höfðu fátt: lítið hús, nokkrar kindur, eld sem þurfti að verja, og sjóinn allt í kring. En í Drangey hafði Grettir þó það sem hann hafði sjaldan haft í byggð: nokkra daga í friði.

Á morgnana stóð hann á brún eyjarinnar og horfði yfir fjörðinn. Hann sá reyk frá bæjum, menn á ferðum, líf sem honum var bannað að eiga. Stundum heyrði hann hlátur í minningunni og vissi ekki hvort hann hafði lifað hann sjálfur eða aðeins séð hann hjá öðrum.

Illugi kom oft og stóð hjá honum.

„Þú horfir alltaf til lands," sagði hann eitt sinn.

„Já," svaraði Grettir. „Maður horfir oft á það sem hann má ekki snerta."

Þeir höfðu stiga sem lá upp klettana. Hann var eina leiðin upp. Grettir lét draga hann upp á hverju kvöldi, því óvinir hans voru margir og þolinmæði manna stundum lengri en hafið.

En einn dag kom gömul kona að landi fyrir neðan eyjuna. Hún var bogin og dökk í andliti, með staf í hendi og augu sem glöddu engan. Hún kallaði upp til þeirra og bað um að komast á land.

„Hún er ekki það sem hún sýnist," sagði Grettir.

Glaumur hló og sagði að Grettir sæi óvini í öllum skuggum. En Illugi treysti bróður sínum og dró ekki stigann niður.

Gamla konan horfði upp til þeirra, og augun hennar urðu köld.

„Þá skuluð þið halda ykkur þar," sagði hún lágt. „Og sá sem er sterkastur skal fyrst finna veikleikann."

Um nóttina brast stormur á. Sjávarúðinn gekk yfir brúnirnar, og húsið skalf. Um morguninn fann Grettir rekaviðardrumb sem hafði skolast að eyjunni. Hann tók öxi og hugðist höggva hann til eldiviðar.

Illugi greip í hann.

„Láttu hann vera. Mér líst ekki á þetta."

Grettir brosti dapurlega.

„Mér líst sjaldan á nokkuð, bróðir. En kuldinn spyr ekki um fyrirboða."

Hann hjó í drumbinn. Öxin rann til og skar hann djúpt í fótinn. Grettir stóð kyrr eitt andartak, eins og hann neitaði sársaukanum að vera til. Svo fölnaði hann.

Sárið greri ekki. Það versnaði. Grettir, sem hafði glímt við drauga og menn, naut og myrkur, varð smátt og smátt máttminni. Honum fannst það verra en sársauki. Krafturinn hafði verið skjöldur hans. Án hans var hann aðeins maður.

Illugi sat hjá honum.

„Við komumst í gegnum þetta," sagði hann.

„Kannski," sagði Grettir. „En ef þeir koma núna, þá verður þú að standa fast."

„Ég fer ekki frá þér."

„Það vissi ég," sagði Grettir.

Nokkrum nóttum síðar komu menn í myrkri. Þeir höfðu komist upp klettana með bragði, því Glaumur hafði brugðist þeim eða verið blektur, eins og veikir menn verða stundum. Illugi greip vopn. Grettir reyndi að rísa, en fóturinn bar hann ekki.

Hann hlustaði á mennina nálgast og varð ekki hræddur. Hann varð aðeins þreyttur. Hann hafði verið eltur svo lengi að jafnvel dauðinn virtist minna eins og óvinur og meira eins og síðasti maðurinn sem náði honum.

„Illugi," sagði hann.

„Já."

„Mundu að þú ert betri en þeir."

„Ég vil heldur vera hjá þér."

Grettir lagði hönd á öxl hans.

„Það ertu.“

Þeir börðust. Illugi stóð yfir bróður sínum sem klettur yfir fjöru. Grettir greip vopn þó hann væri veikur, og enn var í honum sá eldur sem menn höfðu óttast. En eldur brennur ekki endalaust þegar hann fær engan við.

Þegar morguninn kom, var Drangey hljóð.

Sagt er að Grettir hafi fallið þar, ekki af því að hann skorti hugrekki, heldur af því að jafnvel sterkasti maður getur orðið einn of lengi. Og enn í dag, þegar menn horfa til Drangeyjar í rökkri, sjá þeir ekki aðeins klett í hafi.

Þeir sjá mann sem stóð á brúninni og horfði heim, þó heimurinn hefði lokað dyrunum á hann.

ENDIR

46. Draugurinn í fjósinu

Á einum bæ í gömlum dal var fjós sem enginn vildi fara í eftir myrkur. Ekki af því að þar væri kalt, því fjós eru oft hlý. Ekki af því að kýrin væri mannýg, því kýrnar þar voru rólegar. Heldur af því að þegar síðasta ljósið var slökkt og fólkið komið inn, heyrðist stundum einhver ganga milli básanna.

Það voru þung skref. Hæg skref. Eins og maður í blautum skóm.

Fyrst hélt bóndinn að þetta væri vinnumaður að stelast til að sofa í heyi. Hann fór út með ljósker og opnaði fjósið snögglega. Þar var enginn. Kýrnar stóðu þó allar vakandi, með eyrun fram og augun hvít í ljóskerinu.

Næstu nótt heyrðust skrefin aftur.

Þá fór vinnukonan Guðrún út. Hún var ekki hrædd við margt. Hún hafði alist upp við harðindi, sjúkdóma, langa vetur og menn sem töluðu of hátt. En þegar hún kom að fjósdyrunum, heyrði hún einhvern hvísla nafn hennar innan frá.

„Guðrún.“

Hún sneri við og fór inn.

„Það er einhver þar," sagði hún.

„Sástu hann?" spurði bóndinn.

„Nei," sagði hún. „En hann þekkti mig.“

Á bænum hafði áður verið vinnumaður sem hét Jón. Hann hafði drukknað í ánni veturinn áður, þegar ísinn brast undir honum á leið heim úr kaupstað. Hann hafði verið hljóður maður, góður við skepnur, en ekki heppinn í lífinu. Sumir sögðu hann hafa átt kistil falinn í fjósinu með fáeinum peningum og bréfi sem hann ætlaði aldrei að senda.

Bóndinn hló að þessu.

„Dauðir menn ganga ekki í fjósum til að leita að smáaurum.“

Gamla konan á bænum, móðir bóndans, svaraði:

„Dauðir menn ganga ekki vegna auranna. Þeir ganga vegna þess sem þeir skildu eftir ósagt.“

Um nóttina bauð hún engum að koma með sér. Hún tók ljósker, gekk hægt út og opnaði fjósið. Þar var myrkur milli básanna, en skrefin heyrðust greinilega. Hún gekk ekki afturábak og kallaði ekki. Hún sagði aðeins:

„Jón minn, ef þetta ert þú, þá segðu hvað þér liggur á hjarta.“

Skrefin hættu.

Í horninu hjá gömlu gráu kúnni heyrðist lágt hljóð, eins og maður reyndi að anda eftir langan grát.

Gamla konan gekk þangað. Í veggnum fyrir aftan básinn var laus steinn. Hún lagði ljóskerið frá sér og dró steininn varlega út. Þar inni var lítill kistill, svartur af ryki.

Hún opnaði hann.

Í honum voru þrír silfurpeningar og bréf. Bréfið var ekki til konu, ekki til skuldheimtumanns, ekki til prests. Það var til litlu systur Jóns, sem bjó langt norður í landi og hafði ekki heyrt frá honum í mörg ár.

Gamla konan las það ekki upp. Hún sá aðeins fyrstu orðin:

„Fyrirgefðu að ég kom aldrei heim.“

Hún lokaði bréfinu aftur.

„Ég skal senda það," sagði hún inn í myrkrið. „Og peningarnir fara með.“

Þá heyrðist andvarp í fjósinu. Kýrnar lækkuðu höfuðin. Ljósloginn varð kyrr.

Morguninn eftir sendi gamla konan mann með bréfið og peningana norður. Það tók margar vikur, en um síðir kom svar. Systir Jóns grét þegar hún fékk bréfið. Hún hafði haldið að hann hefði gleymt sér.

Eftir það heyrðust ekki framar skref í fjósinu.

En Guðrún sagði síðar að stundum, þegar hún fór út í dögun, fyndi hún hlýja hönd eins og augnablik á öxlinni. Ekki til að hræða hana. Heldur eins og þakkir frá manni sem loksins hafði komist alla leið heim.

ENDIR

47. Fuglinn sem varaði við hættu

Í litlum bæ undir fjalli bjó fjölskylda sem átti ekki mikið, en hún átti gott tún, nokkrar kindur og einn hrafn sem kom á hverjum morgni og settist á sama stein við bæjarhlaðið. Enginn vissi hvaðan hann kom. Hann var stór, svartur og gljáandi, með augu sem virtust vita hvenær menn lugu.

Yngsta barnið á bænum, stúlka sem hét Una, gaf honum stundum mola. Móðir hennar sagði að ekki væri gott að venja villta fugla of nærri sér.

„Hann er ekki villtur," sagði Una. „Hann er bara ekki okkar."

Hrafninn tók við molunum, en hann snerti aldrei hönd hennar. Hann hallaði höfði, eins og hann væri að hlusta á eitthvað sem enginn annar heyrði.

Eitt haustið varð faðir Unu ákveðinn í að fara yfir heiðina með ull og sækja mjöl áður en snjórinn lokaði leiðinni. Morguninn sem hann ætlaði af stað, sat hrafninn ekki á steininum. Hann sat á þakbrúninni og gargaði hátt.

„Hann vill ekki að þú farir," sagði Una.

Faðir hennar hló.

„Hrafnar vilja margt. Mjölsekkir koma ekki sjálfir yfir heiðina."

Hann lagði af stað með hestinn. Hrafninn flaug á undan honum, settist á vörðu í brekkunni og gargaði aftur. Hesturinn stoppaði og vildi ekki halda áfram.

Faðirinn varð reiður.

„Burt með þig!" kallaði hann og veifaði stafnum.

Hrafninn flaug, en ekki langt. Hann settist aftur á stein, neðar í gilinu, og gargaði enn hærra. Þá sá faðirinn að fuglinn hoppaði ekki til hliðar eins og venjulegur hraf. Hann stóð kyrr og horfði beint á hann.

Maðurinn fann kulda fara um sig, ekki af veðri heldur af einhverju sem hjartað vissi á undan höfðinu.

Hann gekk að fuglinum. Þegar hann var kominn nær, flaug hrafninn skyndilega niður í gilið. Maðurinn fylgdi honum nokkur skref.

Þá brast jörðin fyrir ofan gömlu leiðina.

Stór skriða féll úr hliðinni með dynk sem heyrðist heim að bæ. Hún fór beint yfir veginn þar sem faðirinn hefði verið ef hesturinn hefði ekki stoppað.

Hesturinn trylltist, en maðurinn hélt í tauminn og stóð grafkyrr. Hrafninn settist á steininn hinum megin við gilið og þagði loks.

Faðirinn sneri heim. Hann kom ekki með mjöl, en hann kom lifandi. Þegar Una sá hann koma aftur svo fljótt, hljóp hún á móti honum.

„Hann sagði þér það," sagði hún.

Faðirinn leit á hrafninn, sem var kominn aftur á steininn sinn við hlaðið.

„Já," sagði hann. „En ég var lengi að skilja."

Frá þeim degi var hrafninum alltaf gefið fyrst þegar brauð var skorið. Hann varð samt aldrei tamur. Hann kom og fór eins og honum sýndist. Stundum hvarf hann í margar vikur. Stundum birtist hann á morgni áður en stormur kom. Stundum settist hann á þakið þegar einhver í húsinu var veikur og flaug ekki fyrr en sóttin hafði snúist til batnaðar.

Margir komu til að sjá fuglinn. Sumir vildu kaupa hann. Sumir vildu fanga hann. Una hristi alltaf höfuðið.

„Þið getið ekki átt það sem kemur til að vara við," sagði hún.

Árum síðar, þegar Una var sjálf orðin gömul, sat hún eitt kvöld í dyrunum og horfði yfir túnið. Hrafninn var löngu horfinn, eða svo hélt fólk. Þá heyrðist vængjasláttur. Svartur fugl settist á gamla steininn. Hann var kannski sá sami, kannski sonur hans, kannski aðeins minning með vængi.

Una brosti.

„Ég er búin að hlusta," sagði hún.

Fuglinn hallaði höfði. Svo flaug hann upp í kvöldið, yfir fjallið og inn í myrkrið, þar sem hættur koma fyrst sem hljóð áður en þær verða sýnilegar.

ENDIR

48. Rauðskinna

Á Hólum, þegar skuggarnir urðu langir í gömlu göngunum og vindurinn hvíslaði í torfveggjunum, sögðu menn frá bók sem ekki mátti opna. Hún hét Rauðskinna. Sumir sögðu að hún væri bundin í rauðu skinni. Aðrir sögðu að skinnið hefði einu sinni verið lifandi. Enginn sagði það hátt eftir myrkur.

Í skólanum var ungur maður sem hét Þorsteinn. Hann var fljótur að læra, fljótur að tala og fljótur að telja sig vitrari en aðra. Hann lærði latínu, lög, sálma og reikning, en það sem hann langaði mest að læra var það sem enginn vildi kenna honum.

„Hvar eru gömlu galdrabækurnar?“ spurði hann einn eldri nemandan.

„Þar sem þær eiga að vera,“ svaraði hinn. „Faldar.“

„Þá eru þær til.“

„Sumt er til vegna þess að enginn notar það lengur.“

Þorsteinn hló að því. Hann trúði ekki á hættur sem voru bannaðar með hvísli.

Í kirkjunni var gamall prestur sem hafði séð fleiri vetur en Þorsteinn hafði séð haust. Hann tók piltinn einu sinni afsíðis og sagði:

„Þekking er ljós, en ekki allt sem lýsir er ljós. Sumt er eldur sem étur þann sem heldur á honum.“

Þorsteinn hneigði sig kurteislega og hlustaði ekki.

Nótt eina, þegar allir sváfu, tók hann lykil sem hann hafði fundið undir lausum steini og gekk niður í geymslu undir gamla húsinu. Þar var loftið þungt og kalt. Hann fann kistil aftast í myrkrinu. Í honum lá bók, lítil en þung, bundin í dökkrauðu skinni.

Hann vissi strax hvað hún var.

Rauðskinna.

Hendur hans skulfu ekki af ótta, heldur af sigurtilfinningu. Hann bar bókina að borði, kveikti ljós og opnaði hana.

Fyrstu síðurnar voru auðar.

Svo birtust stafirnir, einn af öðrum, eins og blekið vaknaði. Þorsteinn las. Fyrst skildi hann lítið. Svo meira. Svo of mikið.

Hann las um orð sem kalla það sem á að sofa. Hann las um merki sem opna dyr sem enginn sér. Hann las um skuldir sem maður getur gert við myrkrið og borgað með einhverju sem hann skilur ekki fyrr en of seint.

Þegar hann ætlaði að loka bókinni, gekk það ekki.

Síðurnar flettust sjálfar áfram.

Úr horninu heyrðist lágt hlátur.

Þorsteinn leit upp. Þar stóð maður sem hann hafði ekki heyrt koma inn. Hann var klæddur eins og ferðamaður, en skór hans voru þurrir þótt rigning hefði verið alla nóttina.

„Lestu áfram," sagði maðurinn.

„Hver ert þú?" spurði Þorsteinn.

„Sá sem á margar bækur," svaraði hann.

Þorsteinn reyndi að rísa, en skugginn við fætur hans hélt honum föstum.

Þá opnaðist hurðin. Gamli presturinn stóð þar með kerti í hendi. Ljós þess var lítið, en skugginn hörfaði undan því.

„Nóg," sagði presturinn.

Ferðamaðurinn brosti. „Hann opnaði sjálfur."

„Og hann lokar ekki sjálfur," sagði presturinn.

Presturinn gekk að bókinni og lagði hönd yfir síðurnar. Hann las ekki. Hann bað. Ekki hátt, ekki með miklum tilburðum, heldur eins og maður sem talar við þann sem hann treystir meira en eigin styrk.

Bókin skalf. Rauða skinnið virtist herpast saman. Ferðamaðurinn hvarf, ekki í reyk, ekki í eld, heldur eins og hann hefði aldrei verið annað en röng hugsun í röngu herbergi.

Þorsteinn féll á gólfið. Þegar hann vaknaði, var hann í rúmi sínu. Hárið á honum hafði gránað við gagnaugun.

Rauðskinna fannst ekki aftur. Sumir sögðu prestinn hafa brennt hana. Aðrir sögðu að bók eins og sú brenni ekki, heldur bíði aðeins eftir næsta manni sem telur sig nógu vitran.

Þorsteinn varð aldrei galdramaður. Hann varð kennari. Og þegar ungir menn spurðu hann hvar leyndar bækur væru faldar, svaraði hann alltaf:

„Bestu dyrnar eru stundum þær sem maður lætur lokaðar.“

ENDIR

49. Álfaborgin

Á einni jörð við sjó stóð hár hóll í túninu. Hann var grænn á sumrin, hvítur á vetrum og alltaf dálítið bjartari en landið í kring, eins og sólskin héldi sig þar lengur. Fólkið kallaði hann Álfaborg.

Bóndinn á bænum var góður maður, en hann var orðinn þreyttur á því að slá kringum hólinn. „Þetta er besta túnið," sagði hann oft. „Ef hólinn væri jafnaður, fengjum við meira hey."

Kona hans bað hann að láta það vera.

„Móðir mín sagði að þar byggi fólk."

„Ég hef nóg af fólki í byggðinni," sagði bóndinn. „Ég þarf ekki ósýnilega nágranna líka."

Þau áttu litla dóttur, sem hét Ragna. Hún lék sér oft við hólinn. Hún sá aldrei neitt sem fullorðnir kölluðu sannanir, en hún heyrði stundum tónlist þegar hún lagði eyrað við grasið. Það var ekki fiðla, ekki langspil, ekki söngur manna. Það var eins og smáir lækir og silfurbjöllur hefðu lært að dansa saman.

Einn dag kom bóndinn með menn og verkfæri.

„Við tökum hólinn á morgun," sagði hann.

Ragna varð fól.

Um kvöldið fór hún ein út. Hún settist við hólinn og hvíslaði:

„Ef einhver býr hér, þá farið áður en pabbi kemur.“

Allt var hljótt.

Svo opnaðist grasið fyrir framan hana. Ekki eins og mold rifnaði, heldur eins og hurð úr ljósi væri dregin til hliðar. Þar inni sá Ragna götu, mjóa og gullna, sem lá niður í hólinn. Hún sá hús með gluggum úr perluljósi, litla garða, börn sem léku sér, konur í grænum skikkjum og menn sem báru ljós í skálum.

Ein kona gekk upp að dyrunum. Hún var hvorki ung né gömul, og augun hennar voru mild en alvarleg.

„Þú varaðir okkur við," sagði hún.

„Pabbi vill ekki meiða neinn," sagði Ragna. „Hann sér ykkur bara ekki.“

„Menn meiða oft það sem þeir sjá ekki," sagði konan.

Hún rétti Rögnu lítinn stein, sléttan og ljósan.

„Leggðu þetta undir kodda föður þíns. Ekki segja honum frá okkur. Láttu hann sjá sjálfur.“

Ragna gerði eins og henni var sagt.

Um nóttina dreymdi bóndann. Hann stóð á túninu, en hóllinn var opinn. Hann sá Álfaborgina alla. Hann sá börn sofa í litlum rúmum undir rótum blóma. Hann sá gamla menn sitja við borð og gera við ljós. Hann sá konu sína sem barn standa með móður sinni við hólinn og færa brauðmola í þakkarskyni. Svo sá hann sjálfan sig með skóflu í hendi, og hvert högg hans féll ekki í mold, heldur í þak á húsi.

Hann vaknaði með óp.

Um morguninn biðu mennirnir með verkfærin. Bóndinn kom út, þögull og fölur.

„Við tökum ekki hólinn," sagði hann.

„Af hverju ekki?" spurði einn þeirra.

Bóndinn leit á Álfaborgina. Í morgunsólinni glitraði döggin á grasinu eins og þúsund litlir gluggar.

„Því þar býr fólk," sagði hann.

Eftir það var hóllinn aldrei sleginn nema í kringum hann. Bóndinn lét jafnvel hlaða litla girðingu svo skepnur træðu ekki of nærri. Heyskapurinn varð ekki verri. Þvert á móti urðu túnin grænni en áður, kýrnar mjólkuðu betur, og þegar einhver týndi nál eða hring, fannst hann oft á steininum við dyrnar.

Ragna varð fullorðin og sagði börnum sínum frá hólum sem ekki mátti rjúfa. Sumir trúðu henni. Sumir ekki. En þeir sem ganga hjá Álfaborginni á stilltum sumarkvöldum heyra stundum tónlist undir grasinu.

Og þá er best að ganga hljótt.

ENDIR

50. Skessan í hellinum

Í fjalli langt fyrir ofan byggð var hellir sem kindur forðuðust og hundar geltu að úr fjarska. Enginn fór þangað nema af nauðsyn, og nauðsynin kom eitt haust þegar börn í dalnum tóku að heyra söng úr fjallinu.

Söngurinn var ekki fallegur. Hann var mjúkur fyrst, eins og móðir væri að svæfa barn, en undir honum lá eitthvað kalt. Börnin urðu þögul þegar þau heyrðu hann. Þau hættu að leika sér og horfðu upp í hlíðina.

Á bænum næst fjallinu bjó stúlka sem hét Katrín. Hún var tólf vetra, snör í spori og með meiri forvitni en móðir hennar taldi hollt. Hún átti lítinn bróður, Nonna, sem elti hana hvert sem hún fór.

Einn morguninn var Nonni horfinn.

Fyrst héldu menn að hann hefði farið niður að læk. Svo leituðu þeir við fjárhúsin. Síðan út um tún. Katrín fann loks litla vettlinginn hans á stígnum sem lá upp að fjallinu.

Hún sagði engum að hún hefði líka heyrt sönginn um nóttina, rétt fyrir svefn. Hún sagði engum að röddin hafði kallað nafn bróður hennar.

Mennirnir í dalnum tóku vopn og fóru að hellinum, en þegar þeir nálguðust hann, skall á svo þykk þoka að þeir sáu ekki handa sinna skil. Þeir villtust hver frá öðrum og komu heim fyrir kvöld, kaldir og skömmustulegir.

Katrín beið ekki eftir öðrum degi. Um nóttina tók hún ullarsnæri, járn nál, brauðbita og litla tréflís sem afi hennar hafði rist krossmark á. Hún gekk hljóðlega út og upp fjallstíginn.

Þókan kom líka á móti henni, en hún batt ullarsnærið við birkirunna neðst í hlíðinni og lét það renna úr hendi sér eftir því sem hún gekk. Þannig myndi hún rata til baka.

Við hellismunnann heyrði hún sönginn. Nú var hann nærri, og hún fann hvernig hann reyndi að gera hugsanir hennar mjúkar og syfjaðar.

Katrín stakk járn nálinni í ermuna sína svo oddurinn snerti húðina. Sársaukinn var lítill, en hann hélt henni vakandi.

Inni í hellinum logaði blátt ljós. Þar sat skessa við eldstæði úr beinum. Hún var stór, með grátt hár og hendur langar sem hrifur. Við vegginn sat Nonni, vakandi en daufur í augum, eins og hann væri enn hálfur í draumi.

„Komdu inn, litla stúlka," sagði skessan blíðlega. „Þú hlýtur að vera þreytt."

„Ég kom að sækja bróður minn," sagði Katrín.

Skessan brosti og sýndi tennur sem voru of margar.

„Hann vill vera hér. Ég syng svo fallega."

„Syngdu þá fyrir mig," sagði Katrín. „En ég sef ekki nema ég hafi fyrst borðað."

Skessan hló. „Borðaðu þá."

Katrín tók brauðbitann upp, en braut hann ekki fyrir sig. Hún muldi hann í lófa sér og kastaði molunum í eldinn. Loginn hvæsti og varð gulur. Í sömu svipan vaknaði Nonni til fulls og leit á hana.

„Kata?"

Skessan hætti að brosa.

„Hvað var í brauðinu?"

„Blessun móður minnar," sagði Katrín, þó hún vissi ekki hvort það var satt. Hún vonaði að það væri nóg.

Skessan reis. Katrín hljóp að Nonna, batt ullarsnærið um úlnið hans og ýtti tréflísinni í hönd hans.

„Haltu fast," hvíslaði hún.

Þau hlupu út úr hellinum. Skessan kom á eftir þeim, öskrandi svo bergið nötraði. Þókan þykknaði, en snærið leiddi þau niður stíginn. Katrín fann það renna yfir fingurna, stundum fast, stundum laust. Nonni hrasaði, en hún dró hann upp.

Rétt áður en þau náðu birkirunnum, greip skessan í fléttuna á Katrínu. Stúlkan sneri sér og stakk járnálinni í stóra höndina. Skessan öskraði og sleppti.

Í því sama kom fyrsta dagsljósið yfir fjallið.

Skessan reyndi að hlaupa aftur í hellinn, en hún var of sein. Sólin snerti bakið á henni, og hún varð að stórum gráum steini á miðjum stígnum.

Katrín og Nonni komu heim með morgninum. Móðir þeirra grét og faðmaði þau svo fast að þau gátu varla andað. Mennirnir í dalnum fóru síðar upp í fjall og fundu steininn á stígnum. Enginn söngur heyrðist framar úr hellinum.

En Katrín geymdi járn nálina alla ævi. Ekki af því að hún væri vopn, heldur af því að hún minnti hana á að stundum þarf lítið sting til að halda sér vakandi þegar myrkrið syngur of fallega.

ENDIR

51. Guðríður Þorbjarnardóttir

=====

Guðríður fæddist þegar heimurinn var stærri í augum manna en hann er nú. Fjöllin stóðu eins og veggir milli byggða, hafið lá eins og blátt myrkur handan við nesin, og enginn vissi með vissu hvað beið þar sem sólin sökk í sjó.

Faðir hennar hét Þorbjörn. Hann var maður sem hugsaði meira um ferð en kyrrð, og þegar harðindi komu yfir landið og vonin varð mjó í bænum, ákvað hann að halda vestur um haf. Fólkl sagði að þar væri nýtt land, grænt að sumri, kalt að vetri, og svo langt í burtu að enginn gæti farið þangað nema sá sem treysti Guði, skipi sínu og eigin hjarta.

Guðríður var ung, en hún hlustaði vel þegar hinir eldri töluðu. Hún var ekki hávær, ekki grobbin, og ekki fljót að láta hræðslu ráða för. Hún hafði augu sem leituðu alltaf lengra en að næsta fjalli.

Þegar skipið lagði úr höfn, stóð hún á þilfarinu og horfði á Ísland hverfa. Landið minnkaði, fjöllin urðu blá, síðan grá, síðan aðeins minning í úðanum. Margir grétu þá, því maður veit ekki hvort hann sér aftur það sem hafið tekur á milli.

Leiðin var löng. Stundum var logn svo algert að skipið lá kyrrt eins og það væri fast í gleri. Stundum komu öldur sem risu yfir borðstokkana og slógu saltvatni yfir andlit og hendur. Menn urðu þreyttir. Börn urðu hljóð. Og um nætur söng vindurinn í reipunum eins og gamall maður sem mundi fleiri sorgir en nokkur lifandi sál.

Guðríður hjálpaði þar sem hún gat. Hún rétti vatn, hélt utan um þá sem voru hræddir og horfði upp í myrkrið þegar aðrir lögðu augun aftur. Það var sagt um hana síðar að hún hefði ekki verið stór í vexti, en að ró hennar hefði fyllt meira rúm en margra manna afl.

Loks komu þau til Grænlands. Þar var landið hart og fallett, með fjöllum úr ís og steini, og sumrin voru stutt eins og bros sem hvarf áður en maður náði að svara því. Þar lærði Guðríður að lifa þar sem lífið gaf ekkert ókeypis. Hún lærði að spara orð, lesa veður og treysta þeim sem stóðu við hlið hennar þegar stormurinn skall á.

En hafið hélt áfram að kalla.

Sagt var frá landi enn vestar, þar sem vínviður yxi og gras væri mýkra, þar sem tré stæðu þétt og sjórinn væri fullur af fiski. Margir kölluðu það óðs manns draum. Aðrir sögðu að sá sem aldrei færi af stað kæmist aldrei að sannleikanum.

Guðríður fór.

Ekki af því að hún væri laus við ótta. Enginn sem heldur yfir opið haf er laus við ótta. Hún fór af því að hún lét óttann ekki velja fyrir sig.

Á leiðinni yfir hafið breyttist heimurinn. Ísinn hvarf smám saman. Loftið varð mildara. Fuglar komu að skipinu sem menn þekktu ekki. Og einn morguninn sáu þau land: skóga, grænar hlíðar og strönd sem enginn úr þeirra hópi hafði áður stigið fæti á.

Þar gekk Guðríður um með undrun í brjósti. Hún sá tré sem gátu orðið skip, gras sem gat fætt skepnur og ár sem runnu fram eins og silfur milli steina. En hún sá líka að nýtt land var ekki tómmt land. Þar voru spor annarra, reykur í fjarska og augu sem fylgdust með úr skógarjaðrinum.

Hún skildi þá betur en margir að ferðalangur má ekki halda að allt sem hann finnur sé hans. Landið á sér sjálft áður en menn setja nöfn á það.

Tíminn leið. Guðríður eignaðist barn í þessu fjarlæga landi, undir himni sem foreldrar hennar hefðu varla getað ímyndað sér. Og þegar hún hélt síðar aftur yfir hafið, bar hún með sér meira en minningar. Hún bar með sér vitneskju um að heimurinn væri stærri en sögurnar sögðu, og að kona gæti farið lengra en menn töldu henni ætlað.

Seinna, þegar hún var orðin eldri, var sagt að hún hefði farið víða, jafnvel til suðlægra landa þar sem kirkjur risu úr steini og sólin var önnur en á Íslandi. En hvar sem hún fór, fylgdi henni rödd hafsins, og minningin um fyrsta morguninn þegar land reis úr þokunni vestan við allan heim.

Og þeir sem sögðu söguna um Guðríði sögðu hana ekki aðeins sem sögu um siglingar. Þeir sögðu hana sem sögu um konu sem gekk inn í hið óþekkta án þess að missa sjálfa sig.

Því sumir ferðast til að flýja það sem þeir eru. En Guðríður ferðaðist og varð meira sú sem hún hafði alltaf verið.

ENDIR

52. Móri

=====

Á gömlum bæ undir dimmri heiði var eitt herbergi sem enginn vildi sofa í. Það sneri að norðri, og þar lá kuldi í veggjunum jafnvel um hásumar. Þegar logn var úti mátti samt heyra lágt marr í gólfinu, eins og einhver stæði þar og hreyfði sig hægt, án þess að vilja láta sjá sig.

Fólkið á bænum talaði sjaldan um þetta. Ef börn spurðu, var þeim sagt að vera ekki með vitleysu. Ef vinnumaður varð föllur við morgunverð og sagðist hafa heyrt fótatak um nóttina, var honum sagt að sofa fastar. En allir vissu að einhver fylgdi ættinni.

Hann var kallaður Móri.

Enginn mundi lengur með vissu hvernig hann hafði komið. Sumir sögðu að hann hefði verið sendur í reiði, öðrum til skaða. Aðrir sögðu að hann hefði verið þjónn sem enginn hafði sýnt miskunn þegar hann þurfti mest á henni að halda. Enn aðrir sögðu að hann væri ekki maður lengur, heldur skuggi af illri hugsun sem hafði fengið fætur.

En þegar óveður var í vændum, heyrðist hann fyrst.

Þá kom þungt fótatak eftir ganginum. Ekki hratt. Ekki hættulegt í fyrstu. Bara eitt skref. Svo annað. Svo þriðja. Og svo þögn.

Ung stúlka á bænum hét Rósa. Hún var ekki eins og hinir. Hún varð ekki reið þegar talað var um það sem fólk óttaðist.

Hún vildi vita. Hún vildi skilja. Og þegar hún heyrði Móra í fyrsta sinn, dró hún sængina ekki yfir höfuð sér. Hún reis upp í rúminu og hlustaði.

Fótatakið kom nær.

Það nam staðar fyrir utan dyrnar.

Rósa hélt niðri í sér andanum. Þá heyrði hún eitthvað sem var verra en skrefin. Það var andardráttur. Djúpur, þurr, og svo sorglegur að hún fann ekki aðeins ótta, heldur líka samúð.

„Hver ert þú?“ hvíslaði hún.

Enginn svaraði.

En hurðin færðist örlítið til, þó hún opnaðist ekki.

Daginn eftir spurði hún ömmu sína. Gamla konan sat við gluggann og kembdi ull með höndum sem voru orðnar kræklóttar af aldri.

„Amma," sagði Rósa, „af hverju er hann hér?"

Gamla konan hætti að kemba. Hún horfði lengi út á túnið áður en hún svaraði.

„Af því að einhver batt hann við okkur," sagði hún loks. „Og af því að enginn hefur leyst hann."

„Er hann vondur?" spurði Rósa.

„Það sem er kvalið getur orðið vont," sagði amma hennar.

„En það þýðir ekki alltaf að það hafi byrjað þannig."

Um kvöldið tók Rósa lítinn kertisstubb og fór fram í ganginn þegar allir voru sofnaðir. Vindurinn blés í strompinn, og húsið andaði eins og gamalt dýr. Hún gekk að norðurherberginu og opnaði dyrnar.

Inni var dimmt. En í horninu stóð maður.

Eða eitthvað sem hafði einu sinni verið maður.

Hann var lágur og breiður um herðar, klæddur í slitinn mórauðan jakka sem hékk utan á honum eins og blaut mold. Andlit hans var í skugga, en Rósa sá hendur hans. Þær voru gráar, og fingurnir krepptir eins og hann hefði haldið fast í eitthvað í mörg ár.

„Ég er ekki komin til að reka þig burt," sagði hún, þótt röddin titraði. „Ég vil vita hvað þú vilt."

Móri hreyfði höfuðið hægt. Þá féll eitthvað til jarðar við fætur hans. Rósa beygði sig og tók það upp. Það var lítill hnappur úr beini, gamall og gulnaður.

Hún fór með hann til ömmu sinnar um morguninn.

Gamla konan fólnaði.

„Þessi hnappur var af treyju manns sem vann hér fyrir löngu," sagði hún. „Hann hvarf á vetrarnótt. Menn sögðu að hann hefði strokið, en amma mín hélt alltaf að hann hefði dáið í skaflinum eftir að húsbóndinn rak hann út."

Rósa fann þá að sagan í húsinu var ekki bara draugur. Hún var skuld.

Næstu daga leituðu þau í gömlum kistum, á lofti og í moldarbörðum kringum bæinn. Loks fundu þau undir fallinni torfhleðslu nokkur bein, lítil kista og leifar af mórauðum klæðum.

Prestur var fenginn. Beinin voru lögð í vígða jörð. Enginn talaði mikið. Það var ekki dagur fyrir stór orð.

Um kvöldið sat Rósa vakandi.

Fótatakið kom einu sinni enn.

Eitt skref. Annað. Þriðja.

Síðan nam það staðar fyrir utan dyrnar hennar.

„Ertu að fara?“ hvíslaði hún.

Hurðin opnaðist örlítið. Í rauf ljóssins sá hún mórauðan jakka, dökkar hendur og andlit sem var ekki lengur eins þungt af reiði. Móri laut höfði, eins og maður sem þakkar án orða.

Svo hvarf hann.

Eftir það var norðurherbergið kalt á vetrum eins og önnur herbergi, en ekki lengur dauðakalt. Gólfíð marraði stundum, eins og gömul hús gera. En enginn heyrði aftur þung fótatak á ganginum.

Og þegar börn spurðu seinna hver Móri hefði verið, sagði Rósa:

„Hann var ekki bara draugur. Hann var saga sem enginn vildi hlusta á.“

Því stundum eltir myrkrið ekki fólk til að skaða það.
Stundum eltir það okkur þar til einhver þorir að kveikja ljós.

ENDIR

53. Huldufólkið í túninu

=====

Á bæ einum var túnblettur sem enginn mátti slá. Hann var ekki stór, aðeins græn þúfa neðst í túninu, þar sem grasið óx þéttara og ljósara en annars staðar. Gamli bóndinn sagði börnunum alltaf að ganga í kringum hann, aldrei yfir hann, og ef skepnur fóru þangað niður eftir var þeim rekið varlega burt.

„Af hverju?“ spurði yngsti sonurinn, sem hét Jón.

„Af því að þar býr fólk,“ sagði bóndinn.

Jón leit á þúfuna. Hann sá ekkert nema gras, smáblóm og einn flatan stein sem var næstum hulinn mosa.

„Það er ekkert fólk þar,“ sagði hann.

Faðir hans svaraði ekki strax. Hann horfði yfir túnið, eins og hann sæi eitthvað sem drengurinn sá ekki.

„EKKI allt sem er til sýnir sig þeim sem horfa of hratt,“ sagði hann loks.

Þetta þótti Jóni skrítið svar, og hann hugsaði mikið um það. Hann var ekki vondur drengur, en hann var forvitinn, og stundum er forvitni lítil hurð sem opnast áður en viskan nær að leggja hönd á húninn.

Eitt sumar, þegar slátturinn stóð sem hæst, veiktist gamli bóndinn. Menn voru fáir á bænum, og heyið þurfti að nást inn áður en rigningin kæmi. Jón var orðinn stór nóg til að

hjálpa, og hann sló með hinum frá morgni til kvölds.

Síðasta daginn lá þoka yfir fjallinu, og loftið var þungt af vætu. Allt túnið var slegið nema litli bletturinn neðst.

„Við látum hann vera," sagði móðir Jóns.

En Jón horfði á grasið þar. Það var hátt og gott, og honum fannst synd að skilja það eftir þegar skepnurnar þyrftu hey um veturinn.

„Þetta er bara þúfa," muldraði hann.

Hann beið þar til enginn horfði, tók ljáinn og gekk niður eftir.

Um leið og hann steig á blettinn, varð allt hljótt. Fuglar þögnuðu. Vindurinn hvarf. Jafnvel lækurinn neðar í mýrinni virtist hætta að renna.

Jón lyfti ljánum.

Þá heyrði hann rödd.

„Ekki þar."

Hann sneri sér við. Enginn var á túninu.

Hann reyndi að hlæja að sjálfum sér, en hláturinn kom ekki. Hann lyfti ljánum aftur.

„Ekki þar," sagði röddin aftur, nú nær.

Jón leit niður. Við fætur hans, þar sem hann hafði haldið að væri bara mosavaxinn steinn, stóð lítil kona. Hún var ekki minni en barn, heldur eins og hún tilheyrði öðrum

mælikvarða. Hún var klædd í dökkgrænan kjól, með silfurspennu við hálsinn, og augun voru björt eins og dökk í morgunsól.

„Þú stendur á þaki mínu," sagði hún.

Jón varð svo hræddur að hann missti ljáinn.

„Fyrirgefðu," stamaði hann. „Ég vissi það ekki."

„Þér var sagt það," svaraði konan. „Það er ekki það sama."

Hún benti á grasið í kringum hann. Þá sá Jón það sem hann hafði ekki séð áður: litlar dyr í þúfunni, reyk sem steig örfínt upp úr jarðsprungu, slóðir eins mjóar og þræðir milli blóma. Hann heyrði barn gráta einhvers staðar undir fótum sér, svo lágt að það var eins og jörðin sjálf væri með hjarta.

Jón steig varlega aftur af blettinum.

„Ég ætlaði ekki að gera ykkur mein," sagði hann.

„Flest mein byrja þannig," sagði konan.

Hún horfði á hann lengi. Síðan myktist svipur hennar örlítið.

„En þú lagðir ljáinn frá þér áður en hann snerti húsið. Það munum við líka."

Jón hljóp heim og sagði móður sinni allt. Hún varð fól, en skammaði hann ekki. Hún tók mjólk í litla skál, brauðbita og smjör, og bað hann bera það niður að þúfunni.

„Segðu þeim að við biðjumst afsökunar," sagði hún. „Og segðu þeim að bletturinn verður aldrei sleginn."

Jón gerði eins og hún bað. Hann lagði skálina og brauðið við steininn og steig til baka.

Lengi gerðist ekkert. Svo opnuðust litlu dyrnar í þúfunni, og mjó hönd dró brauðið inn. Skálin hvarf líka.

Um nóttina dreymdi Jón að túnið væri fullt af fólki. Ekki mannfólki, heldur huldufólki, klæddu í grænt, grátt og blátt, og það gekk um í tunglsljósinu eins og það ætti nóttina sjálfa. Litla konan kom til hans í draumnum og lagði eitthvað í lófa hans.

„Mundu," sagði hún. „Landið er ekki aðeins það sem þú sérð."

Um morguninn fann Jón í lófa sínum litla silfurspennu, fína sem frostmynd á glugga.

Eftir þetta gekk hann aldrei yfir þúfuna. Þegar hann varð bóndi sjálfur sagði hann sínum börnum sömu orð og faðir hans hafði sagt honum:

„Gangið í kringum þennan blett. Þar býr fólk."

Og ef börnin sögðu að þau sæju ekkert fólk, brosti Jón aðeins og svaraði:

„Þá horfið þið kannski of hratt.

ENDIR

54. Maðurinn sem stal selshamnum

=====

Á litlum bæ við svarta fjöru bjó maður sem fór oft einn niður að sjó áður en aðrir vöknudðu. Hann hét Þorsteinn, og hann var þögull maður, ekki illur að upplagi, en einmana á þann hátt sem getur gert hjartað gráðugt án þess að maður taki eftir því.

Ein nótt um haustið var tunglið fullt og sjórinn lá sléttur eins og silfur. Þorsteinn gat ekki sofið. Hann gekk niður í fjöruna, þar sem öldurnar komu mjúklega að landi og drógu sig aftur með lágum hvíslandi hljóði.

Þá heyrði hann söng.

Hann stöðvaði sig milli klettanna og hlustaði. Söngurinn kom frá skeri skammt undan landi, þar sem selir lágu oft á daginn. En nú sá hann ekki seli. Hann sá konur.

Þær dönsuðu á skerinu í tunglsljósinu, ljósar og dökkar, með hár sem féll niður á axlirnar eins og þang í straumi. Á klettunum hjá þeim lágu selshamir, mjúkir og dökkir, eins og skuggar sem hægt væri að klæða sig í.

Þorsteinn vissi þá hvað hann sá. Þetta voru selkonur, komnar úr sjónum til að vera mannlegar eina stund á landi.

Hann hefði átt að snúa við.

En ein konan sneri sér í dansinum, og andlit hennar var svo fagurt og svo sorgblítt að Þorsteinn gleymdi öllu nema því að hann vildi ekki missa hana aftur í sjóinn.

Hann læddist að klettunum, tók einn selshaminn og faldi hann undir jakka sínum.

Þegar fyrstu birtu morguns sló yfir fjöruna, hlupu konurnar að hömunum sínum. Ein af annarri klæddust þær þeim og urðu að selum sem skriðu aftur í öldurnar.

En sú sem átti haminn sem Þorsteinn hafði tekið stóð eftir.

Hún leitaði í örvæntingu milli steina, undir þangi og í sprungum. Loks kom Þorsteinn fram.

„Komdu með mér," sagði hann. „Ég mun gefa þér hús, mat og hlýju."

Konan horfði á hann. Augun hennar voru dökk og djúp eins og sjór undir skýjuðum himni.

„Þú getur gefið mér hús," sagði hún, „en þú getur ekki gefið mér heimili."

Samt fór hún með honum, því án hamsins komst hún ekki til sjávarins sem hún tilheyrði.

Árin liðu.

Þorsteinn og selkonan bjuggu saman á bænum. Hún vann verk sín hljóðlega, ól börn þeirra af mikilli mildi og söng stundum fyrir þau á kvöldin. En þegar brim var við ströndina, varð hún þögul. Þá stóð hún lengi við gluggann og horfði niður að sjónum.

Börnin spurðu stundum:

„Mamma, af hverju grætur þú þegar selirnir syngja?"

Hún strauk þeim um hárið og sagði:

„Af því að sumir söngvar muna mann þó maður reyni að gleyma þeim."

Þorsteinn faldi selshaminn í kistu, undir járn læstri loki. Hann bar lykilinn á sér dag og nótt. Hann sagði sjálfum sér að hann elskaði hana og að það væri nóg. En stundum, þegar hún horfði fram hjá honum út á hafið, fann hann að ástin sem heldur föstu getur orðið líkust fangelsi.

Einn dag fór Þorsteinn til kirkju með börnin eldri, en gleymdi lyklinum heima. Selkonan fann hann undir rúmbrík þar sem hann hafði fallið úr vasa hans.

Hún stóð lengi með lykilinn í hendi.

Svo opnaði hún kistuna.

Þegar hún sá haminn, féll hún á hnén og þrýsti andlitinu að honum eins og móðir sem finnur týnt barn. Hún grét ekki hátt. Hún grét eins og sjórinn gerir þegar enginn hlustar.

Yngsta barnið kom inn og sá hana.

„Mamma?"

Hún tók barnið í fangið og kyssti það á ennið.

„Segðu föður þínum að ég elskaði ykkur," sagði hún. „En segðu honum líka að það sem tilheyrir sjónum getur ekki lifað að eilífu í kistu."

Síðan gekk hún niður að fjörunni.

Þegar Þorsteinn kom heim og fann kistuna opna, skildi hann allt. Hann hljóp að sjónum, en kom of seint. Úti í öldunum synti selur með dökk augu, og kringum hann léku aðrir selir eins og þeir hefðu beðið í mörg ár.

Þorsteinn kallaði nafn hennar. Selurinn sneri höfðinu að landi. Augun voru hennar.

Hún kom ekki aftur.

En sagt var að selur sæist oft undan bænum þegar börnin léku í fjörunni. Hann synti nærri landi, fylgdist með þeim og söng lágt þegar kvöldi tók. Börnin urðu aldrei hrædd við hann. Þau sögðu alltaf:

„Mamma er að passa okkur.“

Þorsteinn varð gamall maður við sjóinn. Hann fór oft niður í fjöruna og sat á sama steini, þar sem hann hafði fyrst heyrt sönginn. Hann skildi þá loks það sem hann hafði ekki skilið ungur:

Að það sem maður elskar má maður ekki alltaf eiga.

Og þegar öldurnar komu að landi og fóru aftur, fannst honum þær segja það sama, aftur og aftur, þar til hjartað hans lærði loks að hlusta.

ENDIR

55. Sagan af Hringi

=====

Einu sinni var konungur í landi sem lá langt handan við svarta firði og blá fjöll. Hann átti son sem hét Hringur. Drengurinn var ekki sterkastur allra við hirðina, né háværastur, en hann hafði þann sið að muna það sem aðrir gleymdu: loforð, lítil orð og augnaráð þeirra sem voru hræddir.

Í höll konungsins var einn gripur öðrum dýrmætari. Það var gullhringur, gamall og einfaldur, án steins og skrauts. Fólksagði að hann hefði verið smíðaður áður en forfeður konungsins komu til landsins, og að á meðan hringurinn væri í höllinni myndi ríkið standa heilt.

Eina nótt hvarf hringurinn.

Vörðurinn við salinn fannst sofandi við dyrnar, kertin voru slokknuð, og á steingólfinu lá aðeins eitt svart fjaður. Enginn vissi hver hafði komið. En um morguninn var himinninn yfir borginni dimmur, og fjöllin virtust hafa færst nær.

Konungur bauð gull og land þeim sem fyndi gripinn. Margir riddarar fóru af stað með sverð, hesta og fylgdarlið. Hringur prins fór síðastur, einn, með lítinn hest og stuttan hníf.

„Þú ert of ungur," sagði konungur.

„Ef hringurinn heldur ríkinu heilu," svaraði Hringur, „þá er enginn of ungur til að leita."

Hann fylgdi svörtu fjöðrinni. Hún var ekki dauð fjöður eins og aðrar. Þegar vindurinn snerti hana, snerist hún alltaf í sömu átt. Hún leiddi hann yfir heiði, niður í dal og að skógi þar sem trén uxu svo þétt að dagsljósið kom aðeins niður í mjóum rákum.

Í skóginum hitti hann gamla konu sem sat við rót fallins trés. Hún var fátæklega klædd og hélt um fót sinn.

„Góði drengur," sagði hún, „hjálpaðu mér að komast yfir lækinn."

Hringur var þreyttur og vissi að riddararnir voru langt á undan honum. Samt steig hann af hesti sínum, hjálpaði konunni upp og leiddi hana yfir lækinn.

„Þú tafðir þig fyrir gamalli konu," sagði hún þegar þau voru komin yfir.

„Þú þurftir hjálp," sagði Hringur.

Gamla konan brosti. Þá virtist hún ekki lengur eins gömul.

„Þá skal ég hjálpa þér. Sá sem tók hringinn býr í fjalli handan skógarins. Hann er hrafnamaður, hvorki alveg fugl né maður, og hann geymir allt sem glóir. Hann óttast ekki sverð. En hann þolir ekki að heyra nafn sitt sagt rétt."

„Hvað heitir hann?" spurði Hringur.

Konan laut að honum og hvíslaði nafni sem var svo skrítið að hann varð að segja það þrisvar í hljóði til að gleyma því ekki.

Síðan rétti hún honum litla ullarþráð.

„Bindu þennan um finger þinn. Hann mun minna þig á það sem skiptir máli þegar augu þín vilja trúa glingri.“

Hringur þakkaði henni og hélt áfram.

Fjallið var svart og slétt eins og járn. Í hlíðinni var op, og úr því barst hljóð eins og mörg vængjatök. Inni í fjallinu lágu gullbikarar, silfurspennur, sverð með steinum í hjöltum og kistur fullar af mynt. Allt glóði. Allt kallaði á hann.

Í miðjum salnum sat hrafnamaðurinn.

Hann var hár og mjór, með svartan væng yfir annarri öxlinni og augu sem voru of björt til að vera mannleg. Í klóm hans lá gullhringurinn.

„Komdu, prins," sagði hann. „Taktu það sem þú vilt. Hér er meira gull en í föðurhöll þinni.“

Hringur horfði á auðinn. Í augnablik langaði hann til að taka allt. Þá fann hann ullaþráðinn strjúkast við finger sinn. Hann mundi gömlu konuna, lækinn og ástæðuna fyrir ferðinni.

„Ég kom aðeins eftir einum hlut," sagði hann.

Hrafnamaðurinn hló.

„Enginn tekur neitt héðan nema gefa mér eitthvað í staðinn. Hvað gefur þú mér fyrir hringinn?"

„Nafn þitt," sagði Hringur.

Hrafnamaðurinn stirðnaði.

Hringur sagði nafnið sem gamla konan hafði kennt honum. Það bergmálaði í hellinum eins og lykill í járnlás.

Hrafnamaðurinn rak upp skerandi hljóð. Vængurinn féll af öxl hans, gullið slokkaði, og allt glingrið í salnum varð að köldum steinum. Aðeins hringurinn lá eftir í lófa Hrings prins.

Hann tók hann og flýtti sér út.

Þegar hann kom heim, voru riddararnir líka komnir aftur, tómhentir og reiðir. Konungur tók við hringnum, en horfði lengi á son sinn.

„Hvernig sigraðir þú þann sem þeir sterkustu gátu ekki sigrað?“ spurði hann.

Hringur hugsaði sig um.

„Ég tafði mig,“ sagði hann. „Og þess vegna komst ég hraðar en hinir.“

Konungur skildi ekki strax. En gamla konan í skóginum hefði skilið.

Frá þeim degi bar Hringur prins ekki hringinn á fingri sér. Hann lét hann liggja í salnum þar sem allir gátu séð hann. En ullarþráðinn geymdi hann lengi.

Því gull getur haldið ríki saman um stund. En það er minnið um það sem rétt er sem heldur manni heilum.

ENDIR

56. Nátttröllin

=====

Á milli tveggja byggða lá gömul heiði sem fáir fóru yfir eftir að rökkva tók. Ekki vegna úlfa, því engir úlfar voru þar. Ekki vegna ræningja, því enginn ræningi vildi sofa undir þeim vindi. Fólk forðaðist heiðina af því að þar voru tröll á ferð um nætur.

Þau bjuggu í gili langt frá bæjum, þar sem sólin náði varla niður jafnvel um hásumar. Á daginn lágu þau inni í berginu og sváfu með steina undir höfði. En þegar nóttin kom og mannfólkið lokaði dyrum sínum, gengu þau út.

Stærst þeirra var tröllkarl sem hét Grámúli. Með honum voru tvær tröllskessur, Brák og Hryðja, og eitt ungt tröll sem hafði aldrei séð sólina nema sem ljósa rönd bak við fjall. Það hét Krumsi og spurði of mikið.

„Af hverju megum við ekki vera úti þegar dagur kemur?“ spurði Krumsi eina nóttina.

„Af því að sólin gerir okkur að steini,“ urraði Grámúli.

„Hvernig veit hún að við erum tröll?“

„Sólin veit allt sem reynir að fela sig fyrir henni,“ sagði Brák.

Krumsi þagnaði, en aðeins um stund.

Þessa sömu nótt var stúlka að nafni Sólrún á leið yfir heiðina. Hún hafði tafist hjá veikum frænda sínum og lagt of

seint af stað heim. Þegar myrkrið féll, kom þoka yfir landið, og áður en hún vissi af hafði hún villst af götunni.

Hún gekk lengi, þar til hún sá ljós milli steina. Hún hélt að þar væri sel eða lítið býli, en þegar hún kom nær heyrði hún raddir sem voru of djúpar til að vera mannlegar.

Hún faldi sig bak við klett.

Þar sátu nátttröllin kringum eld. Eldurinn var blár, ekki rauður, og yfir honum hékk ketill sem lyktaði af mosa, rótum og einhverju sem Sólrún vildi ekki vita hvað var.

„Ég finn mannslykt," sagði Hryðja og þefaði út í loftið.

Sólrún hélt niðri í sér andanum.

„Það er vindurinn," sagði Grámúli.

En Krumsi stóð upp. Hann var minni en hin tröllin, en samt stærri en hestur. Hann gekk að klettinum og leit yfir hann. Augu hans mættu augum Sólrúnar.

Hún bjóst við öskri.

En Krumsi sagði ekkert.

Hann horfði aðeins á hana, forvitinn og svolítið hræddur, eins og hún væri jafn furðuleg fyrir honum og hann fyrir henni.

Sólrún lagði fingur á varir sér.

Krumsi blikkaði hægt og sneri aftur að eldinum.

„Engin mannslykt," sagði hann.

Nóttin leið hægt. Sólrún þorði ekki að hreyfa sig, og tröllin sátu við eldinn og töluðu um hluti sem menn tala ekki um: hvaða fjall væri þægilegast að sofa í, hvaða kirkjuklukka væri verst, og hvort tunglið væri gamall ostur eða brot úr hvítum steini.

Loks heyrðist hanagal í fjarska.

Tröllin ruku á fætur.

„Heim!“ öskraði Grámúli.

Þau tóku á rás í átt að giliinu. En þá heyrði Sólrún lágt vein. Krumsi hafði flækt fótinn í járnkeðju sem menn höfðu einhvern tíma skilið eftir milli steina. Hin tröllin hlupu áfram og tóku ekki eftir honum.

Austurhiminninn var farinn að grána.

Krumsi togaði í keðjuna, en hún sat föst. Hann horfði til himins og í fyrsta sinn skildi Sólrún hvernig ótti lítur út í augum trölla.

Hún hefði getað hlaupið. Hún hefði átt að hlaupa.

En hún tók hníf úr belti sínu og skreið að honum.

„Ekki borða mig," sagði hún.

„Ég ætlaði ekki að gera það," hvíslaði Krumsi. „Ég veit ekki einu sinni hvort mannfólk bragðast vel."

„Það er dónalegt að velta því fyrir sér," sagði Sólrún og byrjaði að saga í gamla leðuról sem hélt keðjunni.

Fyrsta sólargeislann bar yfir fjallið rétt þegar ólin slitnaði.

„Hlauptu!" hrópaði Sólrún.

Krumsí hljóp í átt að gílinu, en sólin náði hælnum á honum. Þar sem ljósið snerti hann, varð skinnið grátt og hart. Hann kastaði sér inn í skuggann í síðustu andrá, en annar fótur hans var orðinn að steini.

Sólrún komst heim síðar um morguninn, þreytt, köld og með sögu sem enginn trúði í fyrstu. En upp frá því létu nátttröllin fólk í friði á heiðinni.

Stundum, þegar börn fóru þar um í dagsbirtu, sáu þau stóran steinfót standa út úr gílskjaftinum. Eldra fólk sagði þeim að kasta ekki grjóti í hann.

„Hvers vegna?" spurðu börnin.

„Af því að ekki allt sem er tröll er endilega óvinur," var svarið.

Og á dimmum vetrarkvöldum, þegar tunglið stóð lágt og vindurinn fór yfir heiðina, mátti stundum heyra ungt tröll hlæja inni í fjallinu, enn forvitið, enn spyrjandi, og kannski enn að velta því fyrir sér hvernig sólin vissi svona margt.

ENDIR

57. Þórgunna og fyrirboðarnir

=====

Þórgunna kom til bæjarins með lítið föruneysi og stóra kistu. Hún var ekki ung, en hún bar sig eins og manneskja sem hafði séð meira en hún sagði frá. Fólk vissi ekki hvaðan hún kom með vissu. Sumir sögðu frá suðlægum löndum, aðrir frá eyjum þar sem kirkjuklukkan hljómuðu öðruvísi en á Íslandi.

Kistan hennar var þung. Þegar tveir menn báru hana inn, nötruðu fjölurnar undir fótum þeirra. Húsfreyjan horfði forvitin á hana, en Þórgunna lagði hönd á lokið og sagði:

„Þessi kista verður ekki opnuð nema ég biðji um það.“

Það var eitthvað í rödd hennar sem gerði að enginn spurði aftur þann dag.

Þórgunna vann verk sín hljóðlega. Hún var dugleg, en ekki manneskja sem lét skipa sér til eins og barn. Hún baðst ekki fyrir í allra auglýn, en stundum sá fólk hana sitja eina í rökkirinu með hendur lagðar saman og augun hálflokuð. Það var eins og hún talaði við einhvern sem aðrir sáu ekki.

Brátt tóku undarlegir hlutir að gerast.

Einn morguninn var rúmfötum hennar dreift um herbergið, þó enginn hefði farið inn um nóttina. Annan dag fannst blóðrauð rák á gólfinu, en enginn á bænum var særður. Síðan kom regn úr heiðskírum himni, aðeins yfir túnblettinum þar sem Þórgunna hafði gengið.

Fólk hvíslaði.

„Hún er ekki eins og annað fólk.“

Þórgunna heyrði það, en lét sem ekkert væri.

Svo veiktist hún.

Veikin kom ekki hægt. Hún féll yfir hana eins og dimm hula. Hún lá í rúmi sínu og horfði stundum upp í sperrurnar, eins og hún sæi eitthvað bíða þar. Húsfreyjan sat hjá henni, ekki aðeins af miskunn, heldur líka af forvitni um kistuna og það sem í henni var.

Þórgunna vissi það.

„Þegar ég dey," sagði hún einn daginn, „þá skal brenna rúmfötin mín. Ekki nota þau. Ekki geyma þau. Brennið þau.“

Húsfreyjan kinkaði kolli.

„Og kistan?" spurði hún varlega.

Þórgunna sneri höfðinu hægt.

„Sumt í henni má gefa kirkju. Sumt má gefa þeim fátæku. En það sem ég segi að skuli brenna, það skal brenna.“

Stuttu síðar dó hún.

Það var kyrrt í húsinu þegar andardráttur hennar hætti. Of kyrrt. Jafnvel eldurinn í hlóðunum varð lágur, eins og hann þyrði ekki að braka.

Fólkið gerði lík hennar til greftrunar. Kistan var opnuð. Í henni voru klæði svo fín að húsfreyjan hafði aldrei séð annað eins: rúmábreiður, lín, silkiborðar og dúkar sem virtust muna sól frá fjarlægum löndum.

„Það væri synd að brenna þetta," sagði húsfreyjan lágt.

Bóndinn minnti hana á orð Þórgunnu, en hún svaraði:

„Dauðir þurfa ekki rúmföt. Lifandi fólk þarf hlýju."

Þau brenndu sumt. En ekki allt.

Um nóttina heyrðust skref.

Fyrst héldu menn að einhver væri á ferli. En þegar þeir fóru fram, var enginn þar. Skrefin héldu áfram, uppi á lofti, niðri í stofu, fyrir utan dyrnar. Síðan heyrðist þungt andvarp við rúm húsfreyjunnar.

Hún opnaði augun.

Þórgunna stóð við fótagaflinn.

Ekki eins og lifandi kona. Ekki heldur eins og rotið lík. Hún stóð þar fól og skýr, með augun opin og alvörubung.

„Brenndu það sem ég bað þig að brenna," sagði hún.

Húsfreyjan öskraði, og allt fólk vaknaði.

Næsta dag var brennt meira. En enn hélt húsfreyjan einni ábreiðu eftir. Hún var sú fegursta. Rauðleit, mjúk og ótrúlega hlý.

„Eitt stykki getur ekki skipt máli," sagði hún við sjálfa sig.

Þá komu fyrirboðarnir aftur.

Dyr opnuðust af sjálfu sér. Hundar ýlfu að auðum hornum. Þeir sem sváfu undir ábreiðunni fengu hitasótt og töluðu í

svefni við einhvern sem stóð við rúmið.

Að lokum gat enginn þolað það lengur.

Ábreiðan var borin út á hlað. Húsfreyjan hélt á henni sjálf, fól og skjálfandi. Þegar hún lagði hana á eldinn, tók loginn við henni hægt, eins og hann hefði beðið.

Reykurinn steig beint upp, þó vindur væri á.

Um nóttina birtist Þórgunna í síðasta sinn. Hún stóð í dyrunum, horfði yfir fólkið og sagði ekkert. En svipur hennar var ekki lengur þungur.

Síðan hvarf hún.

Eftir það urðu húsin aftur eins og hús eiga að vera. Dyrnar stóðu kyrrar. Hundarnir sváfu. Enginn heyrði skref frá konu sem var farin.

En lengi eftir það sagði fólkið frá Þórgunnu, konunni sem kom með kistu úr fjarlægu landi og vissi fyrir að hlutir geta borið með sér meira en hlýju.

Því stundum er það ekki draugurinn sem eltir hina lifandi. Stundum er það loforðið sem þeir sviku.

ENDIR

58. Álfarnir og bóndinn

=====

Bóndi nokkur átti jörð við rætur fjalls. Hún var ekki stór, en hún var góð. Þar var lækur með hreinu vatni, tún sem grænkuðu snemma á vorin og hæð þar sem sauðféð leitaði skjóls í norðanátt.

Á þeirri hæð stóð steinn, sléttur og dökkur, hálfur á stærð við hús. Enginn vissi hvernig hann hafði komið þangað. Hann hafði alltaf verið þar. Faðir bóndans hafði slegið í kringum hann, og faðir hans þar á undan. Aldrei hafði neinn reynt að færa hann.

Bóndinn hét Sveinn. Hann var vinnusamur og réttsýnn, en þegar hann tók við jörðinni, fannst honum mikið þurfa að laga. Túnin skyldu stækka. Garðar skyldu réttir. Allt skyldi vera nytsamlegt.

Einn daginn stóð hann við steininn og horfði á hæðina.

„Þessi steinn tekur besta blettinn," sagði hann við vinnumann sinn. „Við sprengjum hann eða veltum honum burt."

Vinnumaðurinn varð órólegur.

„Faðir þinn sagði að steinninn skyldi látinn í friði."

„Faðir minn sagði margt," svaraði Sveinn. „Ekki allt var búskapur."

Um kvöldið dreymdi hann að hann stæði úti á hæðinni. Steininn sá hann ekki lengur sem stein, heldur sem hús með litlum gluggum sem lýstu hlýlega í myrkrinu. Út úr húsinu kom maður, lágvaxinn og virðulegur, klæddur gráum fötum með grænum saumi.

„Nágranni," sagði maðurinn, „gerðu okkur ekki húsnaðislaus."

Sveinn vaknaði áður en hann svaraði.

Hann sagði engum frá draumnum. Um morguninn tók hann járnstöng og gekk með vinnumanninum upp að steininum.

Þegar hann lagði stöngina að honum, heyrðist barnsgrátur.

Sveinn leit snögg í kringum sig.

„Heyrðir þú?" spurði hann.

Vinnumaðurinn kinkaði kolli.

Gráturinn kom úr steininum.

Sveinn dró stöngina til baka. Hann stóð lengi hljóður. Svo barst önnur rödd, mjúk og þreytuleg:

„Við höfum aldrei spillt túni þínu. Spilltu ekki heimili okkar."

Þá rann reiðin úr Sveini eins og vatn úr sprunginni fötu.

„Ef þið búið hér," sagði hann varlega, „þá vil ég ekki gera ykkur mein."

Vindurinn hreyfði grasið. Enginn svaraði. En gráturinn þagnaði.

Sveinn fór heim og sagði konu sinni allt. Hún var vitrari en hann í mörgu og hlustaði án þess að hlæja.

„Þá skulum við láta steininn vera," sagði hún. „Og ef þau eru nágrannar okkar, skulum við haga okkur eins og góðir nágrannar."

Um kvöldið bar hún skál með mjólk, brauð og nýtt smjör að steininum. Hún lagði það í laut við rót hans og sagði lágt:

„Fyrirgefnið okkur ónæðið."

Morguninn eftir var skálin tóm, en í stað hennar lá lítið silfurhnappar, svo finn að enginn á bænum hafði séð slíkt handbragð.

Frá þeim degi breyttist margt á bænum.

Ekki með látum. Ekki þannig að fólk gæti bent og sagt: þetta gerðu álfarnir. En kýrnar fundust þegar þær týndust í þoku. Lækurinn þornaði ekki í þurrrkatíð. Börn sem villtust frá túni komu alltaf aftur áður en myrkrið skall á. Og ef hey lá úti og ský komu óvænt yfir fjallið, fann einhver á bænum alltaf óróleika í brjósti sér og hljóp út rétt í tæka tíð.

Sveinn lærði að þakka án þess að heimta svar.

Á hverju hausti, þegar síðasta heyið var komið í hlöðu, lagði hann litla gjöf við steininn. Stundum mjólk. Stundum ull. Stundum aðeins ferskt brauð. Börnin hans vissu að ekki mátti snerta það.

Einu sinni kom ríkur maður úr annarri sveit og hló að þessari venju.

„Þú gefur steini mat," sagði hann. „Þú ert heimskur maður, Sveinn."

Sveinn brosti aðeins.

„Kannski," sagði hann. „En ég hef átt góða nágranna."

Ríki maðurinn gekk upp að steininum og sparkaði í hann.

Sama kvöld hrökk hestur hans í burtu, og hann fann hann ekki fyrr en eftir þrjá daga, fastan í mýri en ómeiddan. Þegar hann kom aftur að bænum, blautur, þreyttur og orðlaus, lagði hann sjálfur brauðbita við steininn áður en hann reið heim.

Árin liðu. Sveinn varð gamall. Börnin tóku við jörðinni, og þau kenndu sínum börnum að slá í kringum hæðina og leggja litla gjöf við steininn þegar vel hafði gengið.

Og steinninn stóð áfram.

Stundum, á björtum sumarkvöldum, þegar allir voru inni og sól skein enn á fjöllin, heyrðist mjór hlátur frá hæðinni. Þá sagði gamla fólkið:

„Látið þau vera. Nágrannar mega líka gleðjast."

Því landið verður ekki fátækara þó maður deili því með því sem sést ekki. Stundum verður það fyrst þá að heimili.

ENDIR

59. Hundurinn sem sá fylgjuna

=====

Á bæ einum bjó hundur sem hét Kolur. Hann var svartur með hvítan blett á bringunni og augu sem fylgdust með öllu. Hann var ekki stærsti hundur í sveitinni og ekki sá háværaasti, en hann vissi alltaf hvenær gestir komu áður en þeir sáuust á götunni.

Ef góður gestur var á leið, gekk Kolur út á hlað, dinglaði rófunni og settist rólegur við túngarðinn. Ef ókunnugur maður með illt í huga nálgast, urraði hann lágt inni í bænum áður en nokkur heyrði fótatak.

Fólk sagði að Kolur sæi meira en hundar eiga að sjá.

Á bænum bjó ungur drengur sem hét Arnar. Hann og Kolur voru óaðskiljanlegir. Kolur fylgdi honum að læknum, upp í brekkur og niður í fjöru. Á kvöldin svaf hann við rúmið hans og lagði hausinn á lappirnar eins og vörður sem aldrei tók sér frí.

Einn vetur varð faðir Arnars að fara yfir heiði til að sækja lækni handa gamalli konu í næstu sveit. Veðrið var ekki gott, en það var ekki enn stórhrið, og hann taldi sig komast yfir áður en dimmdi.

Kolur vildi ekki leyfa honum að fara.

Hundurinn stóð fyrir dyrunum, reis upp á afturfætturna og ýlfraði. Þegar maðurinn ýtti honum frá, hljóp hann út á hlað og horfði ekki á manninn sjálfan, heldur eitthvað sem virtist

ganga við hlið hans.

Arnar sá ekkert.

„Hvað sérðu, Kolur?“ hvíslaði hann.

Kolur lagði eyrun aftur og urraði lágt.

Faðirinn hló og sagði:

„Hundurinn er orðinn gamall í skapi.“

Svo fór hann.

Allan daginn var Kolur órólegur. Hann gekk milli glugga og dyra, þefaði í átt að heiðinni og ýlfraði svo hljótt að það fór eins og kuldi eftir baki Arnars. Þegar rökkva tók, settist hann við bæjardyrnar og neitaði að hreyfa sig.

Um kvöldið skall hríðin á.

Hún kom snögglega, eins og hvítur veggur hefði fallið af fjallinu. Vindurinn öskraði yfir bæinn, og snjórinn barðist við gluggana. Móðir Arnars stóð lengi við dyrnar og horfði út, en ekkert sást nema hvítt myrkur.

„Hann hefði átt að vera kominn," sagði hún.

Kolur reis á fætur.

Hann galti einu sinni, fast og skýrt, og klóraði í dyrnar.

„Nei," sagði móðirin. „Enginn fer út í þetta.“

En Kolur gaf sig ekki. Hann ýlfraði, hljóp að Arnari og tók varlega í ermina hans með tönnunum.

Arnar fann þá að hundurinn var ekki að biðja. Hann var að segja.

„Hann veit hvar pabbi er," sagði Arnar.

Móðirin vildi banna honum. En þá heyrðist eitthvað í veðrinu. Ekki rödd. Ekki bank. Frekar eins og langt andvarp sem barst með vindinum.

Kolur svaraði með lágu urri.

Þau bundu reipi um mitti Arnars og kölluðu á vinnumanninn. Móðirin vafði drenginn í þykkan vaðmálskufl. Kolur stóð tilbúinn við dyrnar, allur líkaminn spenntur eins og strengur.

Þegar dyrnar opnuðust, rauk hann út í hriðina.

Arnar fylgdi með reipið á eftir sér. Hann sá varla hundinn, aðeins svartan skugga sem birtist og hvarf í snjónum. Kolur fór ekki eftir götunni. Hann fór beint upp í átt að gömlu vörðunum, þar sem fáir gengu nema þeir sem höfðu villst.

Stundum nam hann staðar og horfði út í storminn, ekki niður á slóð, heldur upp, eins og hann sæi eitthvað ganga yfir snjóinn.

Loks komu þeir að laut milli tveggja steina. Þar lá faðir Arnars, hálfur grafinn í snjó, með læknistöskuna enn bundna yfir öxlina. Hann var lifandi, en svo kaldur að hann gat varla talað.

Kolur lagðist yfir bringu hans og sleikti andlit hans þar til hann opnaði augun.

„Hvernig funduð þið mig?" hvíslaði maðurinn.

Arnar horfði á Kol.

„Hann sá það sem við sáum ekki."

Þeir drógu manninn heim með hjálp vinnumannsins og reipisins. Það var löng leið og erfið, en Kolur gekk á undan alla leið, aldrei of hratt, aldrei of hægt.

Þegar þau komu að bænum, sneri hundurinn sér einu sinni við og urraði út í myrkrið. Þá sá Arnar það í fyrsta sinn.

Við túngarðinn stóð skuggi. Hann var ekki maður, en líktist manni. Hann var hávaxinn og dökkur, með höfuð sem laut fram eins og hann væri að þefa af jörðinni. Svo hvarf hann í hríðinni.

Faðir Arnars náði sér, en eftir þetta hló hann ekki að Kol.

„Hann sá fylgjuna," sagði gamla konan sem læknirinn hafði verið sóttur fyrir. „Sumir hundar gera það. Þeir sjá það sem kemur á undan hættunni."

Kolur lifði mörg ár eftir þetta. Hann varð grár um trýnið og hægur í spori, en enginn á bænum fór langt án þess að fylgjast með honum fyrst. Ef hann lá rólegur, var leiðin góð. Ef hann stóð við dyrnar og urraði út í tómmt loft, beið fólk.

Og Arnar mundi alltaf nóttina þegar hundurinn hans gekk inn í hríðina á eftir skugga dauðans og leiddi föður hans heim.

Því stundum eru bestu verðirnir þeir sem geta ekki sagt okkur hvað þeir sjá. Þeir standa bara milli okkar og

myrkursins, og vona að við lærum að hlusta.

ENDIR

60. Kölski og kirkjan

=====

Í dal einum vildi fólk reisa kirkju. Gamla bænhúsið var orðið lítið og laskað, og þegar stormar komu ofan af fjalli nötraði það svo að fólki fannst sálarnir sjálfir skjálfa í loftinu.

Presturinn í dalnum var góður maður, en þreyttur. Hann hafði safnað viði, steini og fólki til verksins, en veturinn nálgast og ekkert gekk nógu hratt. Grunnurinn var grafinn, en veggirnir risu lítið. Menn urðu þreyttir. Konur höfðu nóg að gera heima. Og presturinn stóð oft einn á kvöldin við hálfbyggðan grunninn og horfði á myrkrið færest niður hlíðarnar.

Eitt kvöld, þegar hann var þar enn eftir sólsetur, kom ókunnur maður til hans.

Hann var hár, klæddur í dökk föt, og bros hans var of breitt til að vera hlýtt. Presturinn hafði aldrei séð hann áður, en samt fannst honum eins og maðurinn hefði alltaf verið rétt handan við hornið.

„Þungt verk," sagði ókunni maðurinn.

„Það er það," svaraði presturinn.

„Ég get reist kirkjuna fyrir þig á einni nóttu."

Presturinn leit á hann.

„Enginn maður getur það."

„Þá er gott að ég er ekki alveg eins og aðrir menn," sagði hinn og brosti.

Presturinn fann kulda í brjósti sér.

„Hvað viltu í staðinn?"

„Ekki mikið," sagði ókunni maðurinn. „Aðeins það sem þú átt og veist ekki að þú átt."

Presturinn vissi þá hver stóð fyrir framan hann. Þetta var Kölski sjálfur, kominn með tilboð sem lyktaði af brennisteini þó loftið væri kalt.

„Talaðu skýrt," sagði presturinn.

„Ef ég lýk kirkjunni áður en fyrsti haninn galar," sagði Kölski, „færðu mér það sem þú veist ekki að þú átt. En ef þú kemst að nafni mínu áður en verkinu lýkur, þá á ég ekkert."

Presturinn hugsaði um dalinn, fólkið, gamla bænhúsið og veturinn sem var að koma. Hann vissi að samningar við Kölska voru aldrei góðir. En hann vissi líka að stundum freistar neyðin manna til að standa of nálægt bjargbrún.

„Samþykkt," sagði hann loks.

Kölski hló lágt, og um leið tóku steinar að hreyfast.

Presturinn stóð grafkyrr. Úr myrkrinu komu skuggar, margir og hljóðir, og báru björg sem enginn maður hefði getað hreyft. Veggir risu. Sperrur lyftust. Þakið lagðist yfir eins og nóttin sjálf væri að verða að timbri.

Presturinn sá þá að kirkjan yrði tilbúin löngu fyrir dögum.

Hann gekk burt frá byggingunni með hjartað þungt. Hann vissi ekki nafn Kölska í þessari mynd. Og hann skildi ekki hvað hann átti án þess að vita það.

Hann gekk upp með læknum, út fyrir bæina, þar sem gamall klettur stóð undir fjallinu. Þar settist hann og bað, ekki hátt og ekki fallega, heldur eins og maður sem hefur loksins hætt að þykjast vita allt.

Þá heyrði hann barn gráta.

Hann leit í kringum sig. Enginn var þar.

Gráturinn kom úr klettinum.

Síðan heyrðist kvenrödd, lág og dimm, syngja:

„Þegi þú, barnið mitt, þegi þú rótt.\ Í nótt fær faðir þinn prestsins hlut.\ Kirkju hann reisir með steini og stáli,\ og nafnið hans enginn í dalnum mælir.\ Þegi þú, því brátt kemur Karkur heim.“

Presturinn reis hægt á fætur.

Karkur.

Hann endurtók nafnið í hljóði. Hann fann að það var ekki venjulegt nafn. Það var lykill.

Hann hljóp niður að kirkjunni.

Nú var hún næstum fullgerð. Turninn var að rísa, og Kölski stóð efst á veggnum með hamar í hendi. Austurhiminninn var enn dökkur. Haninn hafði ekki galað.

„Fallegt verk," kallaði presturinn.

Kölski leit niður og glotti.

„Of seint að sjá eftir því núna, prestur.“

„Ég sé ekki eftir kirkjunni," sagði presturinn. „En ég sé eftir að hafa samið við þig, Karkur.“

Um leið og nafnið var sagt, brast hamarinn í hendi Kölska. Skuggarnir sem unnu við kirkjuna hurfu eins og reykur í vindi. Kölski rak upp öskur svo hátt að kindur vöknuðu í fjárhúsum og börn grétu í rúmum sínum.

Hann stökk niður af veggnum og ætlaði að grípa prestinn, en þá gall haninn í fyrsta sinn.

Ljós rann yfir fjallið.

Kölski hörfaði, því dagsljós og kirkjuklukkur hafa aldrei verið vinir hans. Hann hvessti augun á prestinn.

„Þú vannst nafn, en ekki frið," urraði hann. „Menn sem semja við mig muna það lengi.“

Síðan hvarf hann niður í jörðina, og eftir stóð aðeins svart brennt far í grasinu.

Kirkjan var nær fullgerð. Einn steinn vantaði í vegginn, þar sem Kölski hafði misst hamarinn. Presturinn lét þann stað vera ófylltan um sinn, svo allir sæju hvað gerst hafði. Síðar var settur þar lítill steinn, ljósari en hinir, og á hann var ekkert letrað.

Þegar fólkið kom um morguninn, stóð það undrandi. Enginn spurði lengi. Svo sagði gömul kona:

„Það er falleg kirkja. En hún lyktar af lærdómi.“

Presturinn kinkaði kolli.

Frá þeim degi kenndi hann fólki ekki aðeins bænir, heldur líka varúð. Hann sagði að hjálp sem kemur of auðveldlega úr myrkri krefjist oft meira en maður ætlaði að borga.

Og þegar börn spurðu hvers vegna einn steinn í kirkjuveggnum væri ljósari en hinir, var þeim sagt:

„Það er steinninn sem minnir okkur á að nefna hlutina rétt. Því stundum missir myrkrið vald sitt þegar það er kallað sínu rétta nafni.“

ENDIR

61. Bárður Snæfellsás

Flokkur: Saga / þjóðsöguandi

Bárður var ekki eins og aðrir menn. Sumir sögðu að hann væri kominn af tröllum, aðrir sögðu að hann hefði mannshjarta en fjallablóð í æðum. Hann kom vestur yfir haf með fólki sínu og settist að undir Snæfellsjökli, þar sem hvítur tindurinn lá yfir landinu eins og þögull vörður.

Bárður átti dætur, og þó að hann væri harður í skapi, elskaði hann þær meir en allt annað. Börnin léku sér oft við fjöruna þegar sjórinn var stilltur og fuglarnir kölluðu yfir skerjunum. Þar var hafið stundum blátt og bjart, en stundum dökkt eins og járn, og allir vissu að það tók það sem því var gefið og skilaði ekki alltaf aftur.

Einn dag fór ein dóttir Bárðar með öðrum börnum út á ís sem legið hafði yfir vík nokkurri. Þau hlógu og renndu sér, en undir hlátrinum var brak sem enginn tók eftir fyrr en of seint. Ísinn klofnaði. Barnið rak út frá landi, lengra og lengra, þar til rödd hennar varð ekki nema lítil rödd í vindinum.

Þegar Bárður sá þetta, rann honum reiðin í brjóst. Hann þaut niður að sjó, en ísinn var þegar kominn undan landi. Hann kallaði nafn dóttur sinnar, og fjöllin kölluðu það aftur, en hafið svaraði ekki.

Sumir segja að barnið hafi komist lífs af handan við víkina. Aðrir segja að hún hafi horfið í sjóinn. En frá þeim degi breyttist Bárður. Hann varð þögulli. Hann gekk lengra inn í

hraunið. Hann lagðist ekki lengur að borði með öðrum mönnum og hló ekki þegar sögur voru sagðar við eldinn.

Fólkið í sveitinni óttaðist hann, en leitaði samt til hans þegar illa stóð á. Því þótt Bárður væri þungur og stór, var hann ekki ranglátur. Þegar kindur týndust í þoku, fundust þær stundum aftur á hlaðinu næsta morgun. Þegar bátur lenti í svarta byl við nesið, sáu menn stundum skugga ganga yfir klettana og beina þeim heim. Þegar börn villtust í hrauninu, fannst þeim stundum stór hönd vísa þeim rétta leið, þótt enginn sæist þegar þau sneru sér við.

Svo hvarf Bárður einn vetur. Hann gekk upp að jöklinum þegar stormurinn lá yfir landinu, og enginn sá hann koma aftur. Menn leituðu í hrauninu, í hellum og við sjóinn, en ekkert fannst nema spor sem hurfu í snjónum.

Gamla fólkið sagði að hann hefði ekki dáið eins og menn deyja. Hann hefði gengið inn í jökulinn og orðið verndari fjallsins. Þar sæti hann enn, hvítur af snjó og eldgamall í augum, og horfði yfir bæi, báta og börn.

Á kvöldum, þegar þokan kemur af sjónum og Snæfellsjökull hverfur í gráa birtu, segja sumir að stór maður gangi niður úr fjallinu. Hann talar ekki. Hann biður ekki um neitt. Hann stendur aðeins á brúninni og horfir yfir landið sem hann elskaði og missti.

Og ef einhver týnist þar vestra, í hrauni, undir jökli eða við svarta fjöru, er enn hvíslað lágt:

„Kallaðu ekki of hátt. En biddu Bárð að vísa þér heim.“

Því fjöllin gleyma ekki þeim sem gengu inn í þau. Og stundum gleyma þau ekki heldur þeim sem þurfa að komast aftur út.

ENDIR

62. Skotta

Flokkur: Draugasaga

Á einum bæ vestur í dal bjó kona sem var hvöss í tungu og fljót að reiðast. Hún átti dóttur, unga stúlku sem gekk oft með hvítan skautbúning og rauðan skúf í húfunni. Stúlkan var ekki vond, en hún var stolt, og hún hló stundum að þeim sem minna máttu sín.

Eitt haustið kom fátæk vinnukona á bæinn og bað um vist yfir veturinn. Hún var þögul og föl, með hendur sprungnar af kulda. Húsfreyjan tók hana inn, en fór illa með hana. Stúlkan með rauða skúfinn gerði ekki mikið til að verja hana. Hún hló þegar aðrir hlógu og leit undan þegar vinnukonan grét í fjósinu.

Veturinn varð langur. Snjórinn lagðist yfir dalinn og lokaði vegum. Einn morgun fannst vinnukonan ekki í rúmi sínu. Menn leituðu í kringum bæinn og fundu hana loks við lækinn, köld og hljóð, þar sem hún hafði fallið í myrkrinu.

Hún var grafin í kirkjugarðinum. En eftir það varð aldrei friður á bænum.

Fyrst heyrðust spor í ganginum á nóttunni. Svo var bankað létt á rúðurnar, jafnvel þegar enginn stóð úti fyrir.

Hundarnir urðu órólegir, hestar svitnuðu í hesthúsinu, og mjólkinn súrnaði í fötu áður en komið var með hana inn.

Stúlkan með rauða skúfinn varð fölari með hverjum degi. Hún sagðist sjá einhverja konu standa við fótagaflinn hjá sér. Enginn annar sá hana, en allir heyrðu stundum lágan

hlátur úr myrkrinu.

Eitt kvöld kom gamall maður á bæinn. Hann hafði heyrt sögur af ófriðinum og sat lengi við eldinn án þess að segja mikið. Loks leit hann á stúluna og spurði:

„Hefur þú beðið hana fyrirgefningar?“

„Hvern?“ sagði stúlkan, þó hún vissi það vel.

Gamli maðurinn svaraði ekki strax. Þá heyrðist skjáf við dyrnar, eins og pilsdrag slæddist yfir moldargólf.

„Þá sem fylgir þér,“ sagði hann.

Um nóttina gekk stúlkan ein út í kirkjugarð. Tunglið var lágt og snjórinn blár. Hún fann leiðið, kraup í frostið og sagði í fyrsta sinn það sem hún hafði aldrei sagt:

„Ég hefði átt að hjálpa þér. Ég hló þegar ég átti að þegja. Ég þagði þegar ég átti að tala. Fyrirgefðu mér.“

Vindurinn féll. Langt í burtu galti hundur einu sinni og þagnaði.

Þegar stúlkan reis upp, sá hún konu standa hinum megin við leiðið. Hún var föl, en ekki lengur reið. Við höfuð hennar hékk lítið skott úr skauti, rautt í endann eins og gamall þráður.

„Mundu,“ hvíslaði konan.

Svo hvarf hún í snjóinn.

Eftir þetta minnkaði ófriðurinn á bænum. En hann hvarf aldrei alveg. Stundum sá fólk skugga í ganginum, léttan eins

og reykt. Stundum fannst rauður þráður á þröskuldinum. Og ef einhver á bænum hæðist að þeim sem minna mega sín, heyrðist mjúk rödd úr myrkrinu:

„Mundu.“

Þannig varð sagan af Skottu sögð á milli bæja. Ekki sem saga um draug sem vildi aðeins hræða menn, heldur sem saga um orð sem voru ekki sögð í tæka tíð.

Því sumir draugar fylgja ekki af hatri. Sumir fylgja af því að hjarta lifandi fólks man enn það sem það gerði rangt.

ENDIR

63. Álfar bjarga barni

Flokkur: Huldufólk

Á litlum bæ undir brattri hlíð bjó bóndi með konu sinni og dóttur þeirra, sem var ekki nema fimm vetra gömul. Dóttirin hét Rósa, og hún var létt á fæti, forvitin og vildi alltaf vita hvað væri handan við næsta stein, næsta þúfu og næsta læk.

Móðir hennar var von að segja: „Farðu ekki upp að stóra klettinum ein. Þar býr fólk sem við sjáum ekki alltaf.”

Rósa spurði þá: „Er það vont fólk?”

„Nei,” sagði móðirin. „En það vill fá frið.”

Ofan við bæinn stóð klettur með mjúkum mosa á norðurhliðinni og litlum hvítum blómum í sprungunum. Enginn sló gras alveg upp að honum og enginn lagði þar frá sér járn. Gamla fólkið sagði að kletturinn væri ekki tómur.

Einn síðsumarsdag, þegar þokan lá lágt og kindurnar voru reknar heim úr hlíðinni, hvarf Rósa. Móðir hennar kallaði fyrst í kringum bæinn. Svo kallaði hún í fjárhúsin. Svo út á tún. En ekkert svar kom.

Bóndinn og vinnumenn tóku að leita. Þeir gengu upp með læknum, niður að mýri og að öllum gömlum stígum. Kvöldið nálgadist, og með því kom kuldi úr fjallinu. Móðirin stóð við hlaðið og hélt í litla ullarpeysu sem Rósa hafði átt að vera í.

Þá heyrði hún hljóð. Ekki grát. Ekki kall. Heldur söng, svo lágan að hann virtist koma úr moldinni sjálfri.

Hún gekk upp að stóra klettinum.

Þar var grasinu ýtt til hliðar, eins og lítil hurð hefði verið opnuð. Ljós skein úr sprungu í berginu, gullið og hlýtt. Móðirin þorði varla að anda.

„Rósa?" hvíslaði hún.

Úr klettinum kom kona, ekki hávaxin, en björt yfirlitum. Hún var í grænum kyrtli sem virtist ofinn úr mosaljósi, og í fangi hennar lá Rósa sofandi, heil og hlý, með kinnar rauðar eins og hún hefði legið við eld.

„Barnið féll í lækinn," sagði konan. „Straumurinn tók hana undir bakkann. Við heyrðum móðurhjartað kalla áður en rödd þín náði hingað."

Móðirin tók við barninu með skjálfandi höndum.

„Hvernig get ég þakkað ykkur?" spurði hún.

Álfkonan leit til bæjarins.

„Sláðu aldrei alveg að klettinum," sagði hún. „Leyfðu blómunum að standa. Og kenndu barninu að það sem ekki sést er ekki endilega ekki til."

Svo hvarf hún aftur inn í bergið, og ljósinu var lokað eins og auga sem sefur.

Rósa vaknaði heima í rúmi sínu um nóttina. Hún mundi lítið, aðeins mjúkar hendur, heitan drykk í litlum silfurbolla og börn sem hlógu bak við vegg sem glitraði. Þegar hún varð eldri sagði hún stundum að hún hefði átt leikfélaga inni í klettinum, en hún fór aldrei þangað án þess að banka fyrst

Þrjú létt högg á steininn.

Árin liðu. Bóndinn sló aldrei grasið alveg að klettinum. Hvítu blómin fengu að standa. Og þegar ný börn fæddust á bænum, lærðu þau öll sömu regluna:

„Ekki kasta grjóti í klettinn. Ekki hrópa þar að gamni. Og ef þú týnist, hlustaðu eftir söngnum.“

Því stundum er hjálpin nær en menn halda. Stundum býr hún ekki í stóru húsi eða á breiðum vegi, heldur í gömlum steini undir hlíð, þar sem ljós logar bak við bergið og ósýnilegar hendur vaka yfir litlum fótum.

ENDIR

64. Trölilið sem kastaði steini

Flokkur: Tröllasaga

Fyrir löngu síðan, þegar menn byggðu fyrstu kirkjuna í dalnum, bjó tröll í fjallinu hinum megin við ána. Það var gamalt tröll, stærra en hús og skapstórt eins og vetrarstormur. Það hafði sofið í berginu í mörg ár, en vaknaði þegar fyrstu kirkjuklukkurnar voru hengdar upp.

Fyrsta sunnudagsmorguninn hringdi klukkan yfir dalinn.

Hljómurinn fór yfir túnið, yfir ána, upp hliðina og inn í helli tröllsins. Trölilið reis upp með dynk svo steinar hrundu úr loftinu.

„Hver þorir að vekja mig?“ urraði það.

Klukkan hringdi aftur.

Trölilið hélt fyrir eyrun. Það hafði heyrt storma, skriður og brim berja hamra, en ekkert særði það eins og þessi hjarti hljómur. Það var eins og hver hringing minnti fjallið á að mennirnir væru ekki lengur eins hræddir við myrkrið og áður.

„Þá skal kirkjan þagna," sagði trölilið.

Það gekk út úr hellinum og leitaði að stærsta steininum sem það gat fundið. Loks fann það bjarg á fjallsbrúninni, grátt og þungt, með mosa á hliðunum og hrafnshreiðri í sprungu. Trölilið tók bjargið upp eins og maður tekur upp smástein.

Niðri í dalnum stóð fólk við kirkjuna. Presturinn hafði rétt hafið messu, og enginn vissi hvað var að gerast í fjallinu. Aðeins gömul kona, sem hafði lengi séð meira en aðrir, leit upp og hvíslaði:

„Nú er ekki gott.“

Tröllið sveiflaði steininum yfir höfði sér.

„Farðu og þaggaðu niður í þeim!“ öskraði það og kastaði.

Steinninn flaug yfir dalinn. Hann var svo stór að skuggi féll yfir túnin þegar hann fór hjá. Fuglarnir þutu upp af jörðinni og börnin gripu í pils mæðra sinna.

En rétt áður en bjargið náði kirkjunni, hringdi klukkan í þriðja sinn.

Hljómurinn skall á steininum í loftinu. Hann beygði af leið. Bjargið féll ekki á kirkjuna, heldur niður í mýrina fyrir utan túnið, þar sem það sökk hálft ofan í jörðina og stóð eftir sem stór grár klettur.

Allir þögnuðu.

Svo heyrðist öskur úr fjallinu.

Tröllið reiddist svo mjög að það tók annan stein, minni en þann fyrri, og kastaði honum líka. En sólin var að koma upp bak við kirkjuna. Fyrsti geislinn snerti fjallsbrúnina rétt þegar tröllið sleppti steininum.

Tröllið sá ljósið of seint.

Það stirðnaði. Hendur þess urðu að bergi. Fætur þess runnu saman við hliðina. Andlitið, enn opið í reiði, varð að gráum kletti sem sneri niður að dalnum.

Seinni steinninn féll skammt frá fjallinu og liggur þar enn, segja sumir, með fingraför tröllsins í hliðinni.

Frá þeim degi hringdi kirkjuklukkan óáreitt. Fólk gekk fram hjá stóra steininum í mýrinni og sagði börnum sínum söguna:

„Sjáið þið klettinn? Hann átti að eyða kirkjunni. En það sem kastað er í reiði hittir sjaldan það sem það átti að hitta.“

Og þegar kvöldsólin fellur á fjallið, má enn sjá tröllsandlitið í hliðinni. Það horfir yfir dalinn, grimmt og hljótt, en getur ekki kastað neinu framar.

Því sólin man. Og steinar muna líka.

ENDIR

65. Sagan af Mærþöll

Flokkur: Forn ævintýri

Í ríki langt norður við haf bjó konungur sem átti eina dóttur. Hún hét Mærþöll. Hún var ekki kölluð svo af því að hún væri köld í hjarta, heldur af því að hár hennar var ljóst eins og birta á snjó og rödd hennar tær eins og vatn undir ís.

Mærþöll ólst upp í höll þar sem gluggar sneru að sjónum. Hún elskaði ekki gullið í salnum né silkið á veggjunum, heldur fuglana á klettunum og gamla konuna sem sat við hliðið og sagði sögur. Sú gamla sagði henni að allt sem væri fallegt hefði skugga, og allt sem væri hjart þyrfti einhvern til að gæta sín.

Einn vetur kom ókunnug kona að höllinni. Hún var há og fól, með svartan feld um herðar og augu sem glitruðu of mikið. Hún bauð konungi gjöf: spegil sem sýndi ekki andlit þess sem horfði í hann, heldur það sem hann óskaði sér mest.

Konungur vildi ekki taka við gjöfinni, en Mærþöll, ung og forvitin, leit í spegilinn. Þar sá hún ekki sjálfa sig. Hún sá land handan við fjöllin, grænt og hjart, þar sem enginn vetur kom. Hún sá sjálfa sig ganga þar frjálsa, án varðmanna, án hallardyranna og án allra þeirra sem sögðu henni hvað prinsessa mætti og mætti ekki gera.

Um nóttina hvarf hún.

Á kodda hennar lá aðeins hvít fjöður og eitt glerbrot úr speglinum.

Konungur sendi menn í allar áttir. Þeir leituðu við sjóinn, upp til fjalla og niður í dali, en enginn fann hana. Þá kom fátækur smaladrengur til hallarinnar. Hann hafði oft séð Mærþöll tala við gömlu konuna við hliðið, og hann hafði heyrt sögurnar hennar.

„Hún fór ekki af eigin vilja alla leið," sagði hann. „Spegillinn hefur kallað hana."

Konungur spurði hvað hann vildi til launa ef hann fyndi hana.

„Ekkert," sagði drengurinn. „En gamla konan við hliðið sagði eitt sinn að sá sem heyrir sögu verður stundum að ganga inn í hana."

Drengurinn lagði af stað með staf, ullarteppi og hvítu fjöðrina. Hann gekk þrjá daga og þrjár nætur þar til hann kom að fjalli sem glitraði eins og gler. Inni í fjallinu sá hann ljós.

Þar sat Mærþöll í sal úr ís, ekki bundin með böndum, heldur með draumi. Hún horfði í spegilinn og brosti dapurlega, því í honum sá hún enn græna landið sem aldrei varð raunverulegt.

Ókunna konan stóð hjá henni. Nú sá drengurinn að hún var engin kona, heldur norn úr köldum fjallabláma.

„Farðu," sagði nornin. „Hún valdi sjálf drauminn."

Drengurinn svaraði: „Draumur sem heldur manni föstum er ekki frelsi."

Hann tók hvítu fjöðrina og lagði hana á glergólfið. Þá mundi Mærþöll fuglana á klettunum. Hann lagði ullarteppið yfir axlir hennar. Þá mundi hún hlýjuna í höllinni. Loks sagði hann henni eina af sögunum sem gamla konan hafði kennt þeim báðum: söguna um stúlkuna sem hélt að hún vildi komast burt frá öllu, en skildi loks að frelsi var ekki að flýja heimili sitt, heldur að geta snúið aftur án ótta.

Mærþöll leit frá speglinum.

Glerið sprakk.

Fjallið tók að skjálfa. Nornin öskraði og reyndi að safna brotunum, en hvert brot varð að vatnsdropa og hvarf niður í jörðina.

Drengurinn og Mærþöll hlupu út áður en fjallið lokaðist. Þegar þau komu heim, grét konungur af gleði, en Mærþöll bað hann ekki um gull eða veislur.

Hún bað um hlið í hallargarðinn sem hún mætti sjálf opna.

Frá þeim degi gekk hún oft út til fuglanna, til gömlu konunnar og til sjávarins. En hún leit aldrei aftur í spegil sem lofaði henni líf án skugga.

Því sá sem vill aðeins sjá óskir sínar getur misst sjónar á eigin vegi.

ENDIR

66. Hafmaðurinn

Flokkur: Sjávarþjóðsaga

Á bæ við opið haf bjó ungur bóndi sem hét Þorleifur. Hann var duglegur til sjós og hræddist ekki öldur, en hann var líka of öruggur með sig. Þegar gamlir menn sögðu að sjórinn hefði sína eigin vilja, hló hann og svaraði:

„Sjórinn er vatn. Það er maðurinn sem ræður bátnum.“

Einn morgun reru menn út í björtu veðri. Hafið lá slétt eins og blátt klæði, og fjöllin spegluðust í vikinni. En þegar þeir voru komnir langt frá landi, reis þoka upp af sjónum. Hún kom ekki úr loftinu, heldur virtist vaxa beint úr öldunum.

Félagar Þorleifs vildu snúa við.

„Við höfum fisk nóg,“ sögðu þeir.

En Þorleifur hristi höfuðið. „Smá þoka hefur aldrei drukkið mann.“

Þeir héldu áfram.

Brátt sáu þeir ekki land. Þeir sáu ekki sól. Þeir heyrðu aðeins dropa falla af árum og eitthvað langt niðri í djúpinu, eins og stór hurð væri að opnast.

Þá steig maður upp úr sjónum við hlið bátsins.

Hann var ekki blautur eins og maður sem syndir, heldur eins og sjórinn sjálfur hefði tekið mannsmynd. Hár hans var dökkt og flaut um axlirnar eins og þang. Augu hans voru

grágræn, og í þeim var bæði stormur og kyrrð.

Mennirnir í bátnum þögðu af skelfingu.

„Hver ræður bátnum?" spurði hafmaðurinn.

Þorleifur ætlaði að svara með stolti, en röddin festist í hálsinum.

„Við róm," sagði hann loks.

„Þið róíð," sagði hafmaðurinn. „En ráðið þið?"

Enginn svaraði.

Hafmaðurinn lagði hönd á borðstokkinn. Þar sem fingur hans snertu tréð, varð það kalt eins og ís.

„Þið hafið tekið fisk þar sem þið máttuð taka. Þið hafið tekið meira þar sem þið áttuð að hætta. Og þú," sagði hann og horfði á Þorleif, „hlærð að því sem heldur þér á floti."

Þorleifur fann bátinn síga í sjónum, eins og eitthvað ósýnilegt héldi í hann að neðan.

„Hvað viltu?" spurði hann.

„Minni," sagði hafmaðurinn. „Ekki gull. Ekki fórnir. Aðeins minni."

Hann rétti fram skel, hvíta og litla. „Leggðu hana í gluggann hjá þér. Þegar hún syngur, skaltu ekki róa. Þegar hún þagnar, máttu fara. Og þegar þú færð nóg, skaltu snúa heim, þó meira bíði undir bátnum."

Þorleifur tók skelina.

Í sömu stund létti þokunni. Landið birtist nær en þeir höfðu haldið, og mennirnir reru heim án þess að tala.

Frá þeim degi breyttist Þorleifur. Hann hlustaði á gamla menn. Hann horfði á fugla fyrir róður. Hann fann lyktina í vindinum. Og í glugganum hans lá hvíta skelin.

Stundum söng hún á björtum morgni, þótt sjórinn virtist sléttur. Þá fór hann ekki út. Oft kom þá veður um hádegisð, svo hart að bátar hefðu brotnað í sundur.

Aðrir menn spurðu hvar hann hefði fengið skelina. Þorleifur sagði aðeins:

„Frá þeim sem ræður meira en ég.“

Þegar hann varð gamall, kenndi hann börnum sínum að sjórinn væri ekki óvinur, en heldur ekki þjónn. Hann væri leið, fæða, gröf og spegill. Sá sem færi á hann með hroka kæmi stundum ekki aftur. Sá sem færi með virðingu ætti þó alltaf eftir að biðja um leyfi.

En stundum, á þokumorgnum, sá fólk mann standa úti á skerinu. Hann var dökkur í hári, með augu eins og grænt dýpi. Hann horfði til lands og hlustaði.

Kannski beið hann eftir að menn gleymdu aftur.

ENDIR

67. Njáll og Gunnar

Flokkur: Saga / vinátta

Gunnar á Hlíðarenda var mikill maður í vexti og frægur fyrir afl, fimi og hugrekki. Menn sögðu að hann gæti stokkið hæð sína fullvopnaður og barist með báðum höndum svo enginn vissi hvorri hann beitti fyrr. En það var ekki aðeins afl hans sem gerði hann mikinn. Það var líka hjartað í honum, því hann var glaður, örlátur og vildi sjaldan gera manni rangt.

Njáll á Bergþórshvoli var annars konar maður. Hann var ekki vígamaður að sama skapi. Hann var vitur, stilltur og sá oft lengra fram en aðrir. Menn komu til hans með mál sín, og hann svaraði sjaldan fljótt, en þegar hann svaraði, var eins og steinn legðist á réttan stað í vegg.

Gunnar og Njáll voru vinir.

Það þótti sumum undarlegt, því annar var eins og bjartur dagur á velli, hinn eins og djúpur brunnur sem geymdi kyrrt vatn. En hvor þurfti á hinum að halda. Gunnar þurfti vit Njáls þegar blóðið hitnaði. Njáll þurfti birtu Gunnars þegar heimurinn varð of þungur af spám og deilum.

Oft reið Gunnar að Bergþórshvoli. Hann steig af baki, gekk inn og settist hjá Njáli. Þá var þeim borinn matur, og stundum töluðu þeir lengi, en stundum sátu þeir þegjandi. Góð vinátta þarf ekki alltaf mörg orð.

Eitt sinn kom Gunnar til Njáls með þungan hug. Menn höfðu móðgað hann, logið á hann og reynt að draga hann inn í deilu sem gæti endað með vígi. Vinir hans hvöttu hann til að

svara hart. Sumir sögðu að sá sem þyldi móðgun væri minni maður.

Njáll hlustaði á allt og strauk skeggið hægt.

„Hvað segir þú?" spurði Gunnar.

„Ég segi að þú sért mikill maður," svaraði Njáll. „Og einmitt þess vegna þarftu ekki að sanna það við hvern þann sem reynir að vekja reiði þína."

Gunnar þagði.

„En ef ég geri ekkert," sagði hann, „munu menn segja að ég hafi hræðst."

„Menn segja margt," sagði Njáll. „Sum orð lifa einn dag. Sum verk lifa lengur en ævi manns."

Gunnar leit í eldinn.

„Sérðu þá fyrir þér illt?" spurði hann.

Njáll svaraði ekki strax. Í andliti hans var sú sorg sem kemur yfir menn sem sjá vegina en geta ekki gengið þá fyrir aðra.

„Ég sé að þú munt oft standa rétt," sagði hann að lokum, „en heimurinn mun ekki alltaf standa rétt á móti þér. Gættu þín á því að vinna hvern bardaga og tapa samt friðnum."

Gunnar brosti dapurlega.

„Þú talar eins og maður sem vill halda mér heima."

„Ég tala eins og maður sem vill sjá þig lifa."

Þeir sátu lengi eftir það. Úti blés vindur yfir Rangárvelli. Hestar hreyfðu sig í myrkrinu. Eldurinn sprakaði lágt.

Þegar Gunnar fór, fylgdi Njáll honum út. Þeir stóðu undir stjörnunum og horfðu hvor á annan.

„Ef allir menn væru eins og þú," sagði Gunnar, „væri minna að óttast."

Njáll lagði hönd á öxl hans.

„Ef allir menn væru eins og þú," sagði hann, „væri meira að syrgja þegar þeir féllu."

Árin fóru eins og ár fara, og deilur manna uxu eins og gras sem enginn slær. Margt gerðist síðar sem enginn gat stöðvað, ekki einu sinni Njáll með allri sinni visku, ekki Gunnar með öllu sínu afli.

En fólk mundi vináttu þeirra.

Það mundi að vit og hugrekki þurfa ekki að vera óvinir. Það mundi að sterkur maður er sterkari þegar hann hlustar. Og það mundi að stundum er sá vinur mestur sem segir ekki það sem maður vill heyra, heldur það sem gæti bjargað manni frá sjálfum sér.

Því sögur af hetjum eru margar. En sögur af vinum sem reyna að halda hvor öðrum frá myrkrinu eru sjaldgæfari, og ef til vill dýrmætari.

ENDIR

68. Nábrók

Flokkur: Dökk þjóðsaga

Á afskekktum bæ við svarta mýri bjó maður sem átti aldrei nóg. Hann átti tún, kindur, bát og góða konu, en sá alltaf aðeins það sem aðrir höfðu meira. Ef nágranni fékk betri afla, varð hann dapur. Ef frændi hans keypti nýjan hest, gat hann ekki sofið. Gull annarra glitraði bjartar í augum hans en brauð á eigin borði.

Gamall maður sem bjó handan við mýrina var sagður kunna hluti sem kristið fólk átti ekki að kunna. Fáir heimsóttu hann eftir sólsetur. Þeir sem gerðu það sögðu að inni hjá honum væri alltaf kalt, jafnvel þegar eldur logaði.

Eitt kvöld fór gráðugi maðurinn til hans.

„Ég vil verða ríkur," sagði hann.

Gamli maðurinn leit á hann lengi. „Ríkur maður sem er tómur verður aðeins stærra tómmt hús," sagði hann.

„Ég kom ekki eftir vísdómi," svaraði hinn. „Ég kom eftir ráði."

Þá sagði gamli maðurinn honum frá fornum hlut, svo ljótum að menn nefndu hann varla upphátt. Hann sagði ekki allt, því sumt má ekki segja í sögu sem börn heyra, en nóg sagði hann til að maðurinn skildi að leiðin til auðsins lá ekki um vinnu, heldur um grafir, eiða og myrka græðgi.

„Það sem fæst þannig," sagði gamli maðurinn, „verður aldrei þitt. Það mun eiga þig."

En gráðugi maðurinn hlustaði ekki á viðvörunina. Hann heyrði aðeins orðið: auður.

Eftir þetta fór að bregða undarlega við. Peningar birtust í kistu hans. Fyrst fáir, svo fleiri. Hann keypti kindur, jarðir og silfurspennur. Fólk sagði að hann hefði verið heppinn. En konan hans sá að hann varð ekki glaðari. Hann varð fölari. Hann læsti kistunni þrisvar á kvöldin og vaknaði samt við að telja.

Á nóttunni heyrðist stundum skrið undir rúmi hans. Stundum fannst vot mold á gólfinu, þó enginn hefði gengið inn. Hundurinn neitaði að sofa inni. Hestarnir hristust þegar maðurinn kom nærri.

Eitt sinn spurði konan:

„Hvað hefurðu gert?“

Hann reiddist og sagði henni að þegja. En um nóttina heyrði hún hann tala við eitthvað inni í geymslunni. Hann talaði ekki eins og maður við mann, heldur eins og þjónn við húsbónda.

Veturinn eftir varð stormur mikill. Þakplötur rifnuðu, sjór gekk á land og mýrin varð að svörtum spegli. Um morguninn fannst kistan opin. Silfrið var þar enn, en maðurinn var horfinn.

Menn leituðu lengi. Loks fundu þeir spor í moldinni sem lágu út að mýrinni. Þar enduðu þau. Enginn vissi hvort hann hefði gengið út sjálfur eða verið dreginn.

Gamli maðurinn handan mýrarinnar kom að bænum sama dag. Hann horfði á opnu kistuna og sagði:

„Ég sagði honum að það myndi eiga hann.“

Síðan bað hann menn að grafa kistuna djúpt og leggja yfir hana stein sem ekki mætti hreyfa. Það var gert. Enginn spurði meira.

Bærinn fór síðar í eyði. Mýrin óx yfir túnin og vegurinn hvarf. En menn segja að á dimum kvöldum megi enn heyra hljóð þar sem bærinn stóð: ekki fótatak, ekki grát, heldur lágt skraml eins og peningar séu taldir í myrkri.

Og ef einhver finnur gamla silfurpeninga í mold við svarta mýri, er honum ráðlagt að láta þá liggja.

Því ekki er allt sem glitrar gjöf. Sumt er beita. Og sá sem vill eiga allt getur endað með því að eiga ekki einu sinni sjálfan sig.

ENDIR

69. Álfarnir í kirkjunni

Flokkur: Huldufólk

Í lítilli sveit stóð gömul kirkja úr timbri, með rauðu þaki og hvítum veggjum sem veðrið hafði nagað í mörg ár. Hún var ekki stór, en fólki þótti vænt um hana. Þar voru börn skírð, hjón gefin saman og gamlir menn kvaddir með sálum sem bárust út yfir túnin.

Nálægt kirkjunni var hóll sem enginn mátti raska. Hann var grasi gróinn, sléttur að ofan og alltaf grænni en allt í kring, jafnvel þegar þurrkur var. Gamla fólkið sagði að þar byggju álfar.

Presturinn í sveitinni var ungur maður og lærður. Hann hlustaði kurteislega á sögurnar, en trúði þeim ekki. „Það er gott að sýna landinu virðingu," sagði hann, „en hólarnir eru hólar og steinarnir steinar."

Eitt haustkvöld var presturinn seinn að loka kirkjunni. Hann hafði gleymt bók á altarinu og fór einn yfir túnið þegar myrkrið var fallið. Þá sá hann ljós í kirkjunni.

Hann nam staðar. Hann var viss um að hann hefði slökkt öll ljós.

Úr kirkjunni heyrðist söngur.

Ekki hár söngur, ekki eins og þegar söfnuðurinn söng á sunnudögum, heldur mjúkur og tær, eins og margar litlar raddir syngju undir jörðinni og yfir henni í senn.

Presturinn gekk að dyrunum og gægðist inn.

Kirkjan var full af fólki sem hann hafði aldrei séð. Það var smávaxnara en menn, en ekki barnalegt. Andlitin voru björt og alvarleg. Konur sátu með börn í fangi, gamlir menn studdust við stafi úr ljósum viði, og fremst við altarið stóð maður í grænum sknúða og las úr bók sem glitraði án þess að logi bæri á henni.

Presturinn stóð agndofa.

Þá sneri einn við dyrnar sér að honum og lagði finger á varirnar.

Presturinn skildi að hann átti ekki að trufla.

Hann stóð kyrr og hlustaði. Hann heyrði ekki öll orðin, en hann skildi þó eitt: þetta fólk bað fyrir sömu hlutum og mennirnir í sveitinni. Fyrir börnum sínum. Fyrir sjúkum. Fyrir friði í vetri. Fyrir því að mennirnir gleymdu ekki að ganga varlega um landið.

Þegar söngurinn endaði, slokknaði ljósið ekki. Það mjókkaði, eins og morgunroði sem dregst inn í stein. Álfafólkið reis upp og gekk ekki út um dyrnar, heldur niður í gólfíð, eitt af öðru, eins og tré renna rótum í mold.

Að lokum var kirkjan tóm.

Presturinn gekk inn. Bókin hans lá á altarinu. Við hlið hennar var lítið laufblað, grænt þótt vetur væri að koma. Á blaðinu glitraði dögg sem þornaði aldrei.

Næsta sunnudag talaði presturinn öðruvísi í prédikun sinni. Hann sagði ekki fólki að trúa öllum sögum. Hann sagði heldur ekki að hlæja að þeim.

„Guð skapaði fleira en augu okkar ná að telja," sagði hann.
„Og sá sem gengur um landið með hroka sér minna en sá sem gengur með þökk."

Frá þeim degi var hóllinn við kirkjuna látinn í friði. Börn máttu tína blóm þar, en ekki rífa upp rætur. Enginn gróf þar. Enginn lagði þar rusl. Og á aðfangakvöldum, þegar kirkjan var tóm eftir messu, sáust stundum ljós í gluggunum aftur.

Þá sagði fólk ekki: „Hver gleymdi að slökkva?"

Það sagði:

„Nágrannarnir eru að syngja."

Og enginn truflaði þá.

ENDIR

70. Kerlingin í fjallinu

Flokkur: Tröll / fjallasaga

Fyrir ofan einn dal stóð fjall með djúpum skugga í miðri hlíð. Þar var sprunga sem líktist dyrum, og enginn gekk þangað nema í neyð. Börn voru vöruð við henni, fjárhundar geltu í áttina að henni, og hestar fóru alltaf hjá með eyrun lögð aftur.

Í fjallinu bjó kerling. Ekki venjuleg gömul kona, heldur fjallkerling, stór og grá, með húð eins og klett og hár eins og þurran mosa. Hún kom sjaldan út í dagsljósi, en þegar þoka lá yfir dalnum, sögðust menn stundum sjá hana ganga á milli steina og tína það sem menn höfðu týnt: hnífa, vettlinga, skeifur, barnaleikföng og stundum kindur.

Í dalnum bjó fátækur bóndi með syni sínum. Þeir áttu fáar kindur, en eina þeirra þótti drengnum vænst um. Hún var hvít með svartan blett yfir öðru auganu og kom alltaf hlaupandi þegar hann kallaði. Hann kallaði hana Mjöll.

Einn haustdag, þegar féð var rekið af fjalli, vantaði Mjöllu.

Bóndinn sagði að hún hefði líklega farið í gil og myndi ekki finnast fyrr en vorið tæki snjóinn. En drengurinn neitaði að trúa því. Um kvöldið tók hann ullarvettlinga, brauðbita og lítinn lampa og gekk upp að fjallinu.

Þokan var þykk. Hver steinn leit út eins og boginn maður. Lækurinn hljómaði eins og einhver hvíslaði undir jörðinni. En drengurinn hélt áfram þar til hann kom að sprungunni í hlíðinni.

Þar heyrði hann jarm.

„Mjöll?" kallaði hann lágt.

Innan úr fjallinu kom svar.

Drengurinn steig inn.

Gangan var þröng fyrst, en opnaðist svo í stóran sal. Þar héngu hlutir úr loftinu: pottar, skeifur, bjöllur, vettlingar, silfurhnappar og gamlar lyklar. Við vegginn stóðu nokkrar kindur, og þar á meðal Mjöll, bundin með bandi úr gráu hári.

Drengurinn hljóp til hennar, en þá heyrðist rödd fyrir aftan hann.

„Hver tekur það sem ég hef fundið?"

Kerlingin stóð í miðjum salnum. Hún var svo há að hún þurfti að beygja höfuðið undir bergið. Augu hennar voru ekki ill, en þung og köld, eins og tjarnir sem aldrei fá sól.

Drengurinn skalf, en sagði:

„Þú fannst hana ekki. Þú tókst hana. Hún á heima hjá okkur."

Kerlingin hallaði undir flatt.

„Menn taka úr fjallinu á hverju ári," sagði hún. „Grjót, gras, fuglsegg, kindur sem bíta í hlíð minni. Hvers vegna má fjallið aldrei taka neitt aftur?"

Drengurinn vissi ekki hverju hann átti að svara. Hann hafði aldrei hugsað um fjallið þannig. Loks tók hann brauðbitann

úr vasa sínum og lagði hann á stein fyrir framan hana.

„Ég á ekki gull," sagði hann. „En þú mátt fá þetta. Og ég skal aldrei aftur ganga hér án þess að þakka fyrir mig. En leyfðu Mjölllu að koma heim. Hún er vinur minn."

Kerlingin horfði lengi á brauðið. Svo tók hún það milli tveggja fingra og lyktaði af því.

„Menn biðja oft," sagði hún. „En fáir bjóða nokkuð til baka."

Hún sleit hárbandið af kindinni og rétti drengnum.

„Farðu þá. En mundu: fjallið er ekki autt hús. Það heyrir þegar þið hrópið. Það finnur þegar þið rífið. Það man þegar þið þakkið."

Drengurinn leiddi Mjölllu út. Þegar hann kom heim, var faðir hans á hlaðinu, fögur af ótta og reiði í senn. Hann faðmaði son sinn fast, en sagði lítið þegar hann heyrði söguna.

Næsta vor, þegar menn fóru aftur á fjall, lagði drengurinn brauðmola á stein við gömlu sprunguna. Aðrir hlógu fyrst, en þegar engar kindur týndust það sumarið, hættu þeir að hlæja.

Upp frá því skildu menn eftir lítinn bita þegar þeir gengu um hlíðina: brauð, ullarhnoðra eða þakkarorð. Ekki af ótta einum, heldur af virðingu.

Og kerlingin í fjallinu sást sjaldnar eftir það.

En stundum, þegar þoka liggur yfir dalnum, má sjá stóra gráa hönd leggja týndan vettling á stein við stíginn, svo eigandinn finni hann á heimleið.

Því fjallið tekur. En fjallið getur líka skilað.

ENDIR

71. Sagan af Brjámi

Einu sinni var piltur sem hét Brjámur. Hann bjó með móður sinni í litlum bæ við jaðar heiðar, þar sem mosinn var mjúkur undir fæti en veðrið gat orðið svo hart að jafnvel hrafnarnir leituðu skjóls undir klettum. Faðir hans hafði dáið þegar Brjámur var ungur, og eftir hann áttu þau ekki mikið: nokkrar kindur, járnþott, brotinn sleða og gamla ullarhettu sem móðir hans hafði saumað úr síðasta góða vaðmálinu.

Brjámur var ekki talinn sterkur maðursefni. Hann var fremur grannur, hljóður og hægur í förum. En hann hafði þann sið að hlusta betur en aðrir. Hann heyrði þegar kindurnar urðu órólegar áður en óveður kom. Hann heyrði þegar vatn breytti hljóði undir ísnum. Og stundum, þegar hann lá vakandi í torfbænum og vindurinn fór yfir þekjuna eins og fingur yfir hörpu, fannst honum hann heyra raddir úti í heiðinni.

Einn vetur varð hallæri í sveitinni. Heyin urðu lítil, mjólkin þvarr og menn töluðu lágt við eldinn. Þá hvarf sauður frá móður Brjáms, sá vænsti í hjörðinni, hvítur með svartan blett yfir öðru auganu. Brjámur fór að leita hans snemma morguns, áður en birtan náði almennilega yfir fjöllin.

Hann fylgdi sporunum langt út á heiði. Fyrst lágu þau greinileg í snjónum, en síðan kom skafrenningur og þurrkaði þau út. Brjámur ætlaði að snúa við þegar hann sá litla ljósrönd milli tveggja hraunsteina. Þar var op niður í jörðina, svo þröngt að fullorðinn maður hefði ekki komist þar inn. En

Brjámur var ungur og mjór. Hann lagðist á magann og skreið niður.

Fyrir neðan var hellir, ekki dimmur og kaldur eins og hann hafði búist við, heldur lýstur bláu ljósi. Innst í hellinum sat gömul kona við rokk. Hún var ekki stærri en barn, en augun hennar voru gömul sem fjöllin.

„Þú ert kominn langt, Brjámur," sagði hún.

„Ég leita sauðar móður minnar," svaraði hann.

Konan sneri rokknum hægt. „Sauðurinn lifir. En hann er kominn þangað sem gráðugir menn komast ekki, og heimskir menn finna ekki."

„Hvernig kemst ég þangað?" spurði Brjámur.

Konan rétti honum þrjá hluti: þráð úr gráu ull, lítinn stein sem var hlýr í lófa, og svartan fjöðurstubb.

„Þráðurinn leiðir þig. Steinninn hlýjar þér. Fjaðrin segir þér hvenær þú átt að þegja. En mundu þetta: sá sem vill allt, tapar því sem hann á."

Brjámur þakkaði henni og fór eftir þræðinum. Hann lá yfir heiðina, en aðeins hann sá hann. Þegar myrkrið kom, hélt steinninn í lófa hans honum heitum. Þegar hann ætlaði að kalla upp, titraði fjaðrin, og þá þagði hann. Því handan við næstu hæð heyrði hann hlátur.

Þar sátu þrír menn við eld. Þeir voru stórir og gráleitir, eins og þeir væru gerðir úr frosti og skugga. Hjá þeim stóð sauðurinn með svarta blettinn. Mennirnir töluðu um að taka

öll fé bæjanna þegar nóttin væri dýpst.

Brjámur beið. Hann var hræddur, en hann hafði lært að sá sem hlustar getur stundum sigrað þann sem öskrar. Þegar mennirnir sofnuðu, batt hann gráa þráðinn um horn sauðarins og leiddi hann hægt í burtu. En einn hinna gráu vaknaði og reis upp.

„Hver stelur frá okkur?“ urraði hann.

Brjámur hljóp ekki. Hann tók hlýja steininn og lagði hann í snjóinn milli sín og mannsins. Þar spratt upp glóandi hringur, ekki eldur, heldur minning um eld. Grái maðurinn hrökklaðist aftur, því hann þoldi ekki hlýju sem kom úr hjarta lifandi manns.

Brjámur leiddi sauðinn heim. Þegar hann kom að bænum, var móðir hans úti á hlaði með lukt í hendi. Hún sagði ekkert fyrst, heldur lagði ennið að enni sonar síns og þakkaði Guði í hljóði.

Eftir þetta töldu menn Brjám ekki lengur daufan eða lítinn. Þeir sögðu að hann hefði farið út á heiði og komið aftur með sauðinn úr höndum vætta. En Brjámur sagði fátt frá. Hann geymdi gráa þráðinn í kistunni hjá móður sinni, og þegar börn spurðu hann síðar hvernig hann hefði unnið á hinum gráu mönnum, svaraði hann aðeins:

„Ég hlustaði fyrst. Það er stundum besta vopnið.“

ENDIR

72. Sjóræningjadraugurinn

Á litlum bæ við sjóinn bjó gamall maður sem hét Þorvaldur. Bærinn stóð undir lágum hamri, og fyrir neðan hann var vör þar sem menn drógu báta sína á land þegar veður breyttist snögglega. Þorvaldur hafði róið sjóinn frá því hann var drengur og þekkti öll hljóð hafsins: suðið í logni, öskrið í stormi og djúpa dyninn þegar öldur komu langt utan af hafi.

En eitt hljóð þoldi hann illa. Það var hljóðið af keðjum.

Á haustin, þegar dimmdi snemma og þangið lá svart í fjörunni, heyrðist stundum glamra í jární úti í þokunni. Þá slökktu menn ljósin í gluggum sínum og sögðu börnum að tala lágt. Þeir elstu sögðu að einu sinni hefði sjóræningjaskip komið að ströndinni í myrkri. Mennirnir um borð hefðu rænt bæi, tekið mat og silfur og horfið aftur út á hafið. En skipið hefði aldrei náð burt. Það hefði farist í brimi fyrir utan skerið, og sá sem stjórnaði því hefði gengið aftur síðan, bundinn við fjársjóð sem hann náði aldrei að nota.

Þorvaldur trúði ekki öllu sem sagt var. En hann hafði heyrt keðjurnar oft en einu sinni.

Eitt kvöld kom barnabarn hans, lítil stúlka sem hét Ása, hlaupandi inn í bæinn. Hún var fól og hélt á litlum koparpeningi.

„Ég fann þetta í fjörunni," sagði hún.

Þorvaldur tók peninginn og stirðnaði. Hann var gamall, grænleitur og með merki sem enginn í sveitinni notaði.

„Hvar fannstu hann?" spurði hann.

„Við gamla akkerið," sagði Ása. „Og þar var maður."

„Maður?"

„Já. Hann stóð í þokunni. Hann var blautur, en það lak ekki af honum. Hann sagði að ég ætti að koma aftur þegar tunglið væri komið upp."

Þorvaldur lagði peninginn á borðið eins og hann væri heitur. „Þú ferð hvergi."

En þegar nóttin kom, heyrðist keðjuglamrið nær bænum en nokkru sinni fyrr. Hundarnir ýlfu. Kýrnar urðu órólegar. Í glugganum birtist saltblettótt hönd og bankaði þrisvar.

Þorvaldur tók lukt, gamlan járnkross sem hafði hangið yfir rúmi konu hans, og fór út. Ása laumaðist á eftir honum þrátt fyrir bannið, því börn sem hafa séð draug vita stundum að fullorðnir segja ekki allt.

Niðri í fjöru stóð maðurinn. Hann var hávaxinn, með slitinn sjóhatt og feld sem hreyfðist í logni eins og hann væri enn undir öldu. Um mittið hafði hann ryðgaða keðju, og í annarri hendi hélt hann á brotnu sverði.

„Skilaðu mér því sem er mitt," sagði hann.

Þorvaldur lyfti luktinni. „Hvað er þitt?"

Draugurinn benti á koparpeninginn sem Ása hélt nú í lófa sínum. „Það var síðasti peningurinn úr kistunni. Svo lengi sem eitthvað úr henni liggur á landi, finn ég ekki botninn."

„Þú rændir honum," sagði Þorvaldur. „Hann var aldrei þinn."

Draugurinn þagnaði. Brimið skall á skerinu. Lengst úti í þokunni mátti sjá skuggann af skipi sem var ekki lengur heilt.

Ása gekk fram. Hún var hrædd, en ekki eins hrædd og hún hafði verið. „Ef hann var stolinn," sagði hún, „þá á hann kannski ekki að fara í sjóinn með þér. Kannski á hann að liggja í kirkjugarðinum, hjá þeim sem þú tókst hann frá."

Þorvaldur horfði á hana. Svo kinkaði hann kolli.

Þau gengu með peninginn upp að kirkjugarðinum. Draugurinn fylgdi þeim, en hann steig ekki inn fyrir hliðið. Þar grófu þau litla holu við vegginn, þar sem ókunnir menn höfðu verið jarðaðir eftir sjóránið forðum. Ása lagði peninginn í moldina.

„Fyrir þann sem átti hann," hvíslaði hún.

Keðjurnar hljóðnuðu.

Draugurinn stóð lengi við hliðið. Síðan lækkaði hann höfuðið, ekki eins og sigraður maður, heldur eins og maður sem loks hafði skilið eitthvað of seint.

Þegar þau litu aftur var hann horfinn. Úti við skerið hvarf skuggaskipið líka, eins og þoka sem sól fær ekki séð.

Eftir þetta heyrðist aldrei aftur keðjuglamur við bæinn. En stundum, þegar börn finna undarlega hluti í fjörunni, segja gamlir menn þeim að taka ekki allt sem hafið skilar. Sumt

kemur til baka af ástæðu, og sumt á að fá að hvíla.

ENDIR

73. Huldufólkið sem gaf gjöf

Í sveit einni var bær sem stóð nálægt stórum steini. Steinninn var sléttur öðrum megin og mosavaxinn hinum, og enginn vissi hversu lengi hann hafði staðið þar. Börnin kölluðu hann Grástein, en gamla fólkið sagði ekki nafn hans hátt nema með virðingu, því sagt var að í honum byggði huldufólk.

Á bænum bjó fátæk kona með tveimur börnum. Maður hennar hafði farist á fjalli veturinn áður, og nú bar hún bæði sorg og búskap á herðum sér. Hún kvartaði þó sjaldan. Hún mjólkaði kindurnar, hirti torfið, sótti vatn og söng stundum lágt þegar börnin voru hrædd við myrkrið.

Eitt kvöld, þegar haustið var orðið kalt og fyrstu snjókornin höfðu fallið í lautirnar, heyrði hún barnið yngra kalla úr rúminu:

„Mamma, einhver grætur úti.“

Konan hlustaði. Fyrst heyrði hún ekkert nema vindinn við þekjuna. En svo barst til hennar hljóð, mjótt og dapurt, eins og einhver grét undir steini.

Hún tók sjal yfir herðar sér og fór út. Við Grástein sá hún litla konu standa í skugganum. Hún var klædd í grátt, með silfurbjarta nælu við hálsinn, og í fanginu hélt hún á barni sem grét án hljóðs.

„Góða kona,“ sagði sú litla, „ég bið þig ekki um gull né mat. Ég bið þig aðeins um hlýja ull, því barnið mitt er kalt.“

Bóndakonan átti litla ull eftir. Hún hafði ætlað að nota hana í sokka handa sínum eigin börnum. Samt fór hún inn, tók besta ullarhnykilinn úr kistunni og kom með hann út.

„Taktu þetta," sagði hún. „Barn á ekki að skjálfa í kulda."

Huldukonan tók ullina, og augu hennar urðu björt. „Þú gefur meira en þú heldur," sagði hún.

Konan ætlaði að spyrja hver hún væri, en þá var huldukonan horfin. Aðeins mosinn við steininn hreyfðist lítillega, eins og dyr hefðu lokast þar sem engar dyr sáust.

Daginn eftir fór konan að sækja vatn. Þegar hún kom aftur, lá nýtt ullarteppi á rúmi barnanna. Það var grátt með hvítum röndum, svo fínt ofið að hún hafði aldrei séð annað eins. Hún hélt fyrst að nágranni hefði komið með það, en enginn kannaðist við gjöfina.

Veturinn varð harður. Snjórinn hlóðst upp við dyrnar og stundum virtist myrkrið standa inni í baðstofunni þótt lampinn logaði. En börnin sváfu alltaf hlý undir gráa teppinu. Og merkilegt nokk, þegar konan mjólkaði ærnar, gaf ein þeirra meira en áður, þó hún hefði lítið hey fengið. Þegar konan bakaði úr síðasta mjölinu, dugði deigið lengur en það átti að gera. Þegar hún hélt að eldiviðurinn væri búinn, fann hún þurrt hrís við skemmuvegginn.

Hún vissi hverjir hjálpuðu, en hún sagði ekki orð. Sumt á ekki að hrópa yfir sveitina.

Um vorið kom ríkur bóndi úr næsta dal. Hann hafði heyrt að konunni hefði farnast betur en búast mátti við. Hann sá

Grástein og spurði börnin hvort ekki væri huldufólk þar inni.

„Kannski," sögðu þau.

Bóndinn hló. „Ef það gefur gjafir, þá skal ég fá mína."

Um nóttina fór hann að steininum með poka og hrópaði:

„Komið út, ef þið eruð þar! Ég er ekki minni maður en fátæka konan. Gefið mér gull."

Enginn svaraði.

Hann sparkaði í steininn. Þá heyrðist hljóð innan úr honum, ekki grátur, heldur djúp þögn sem varð þyngri og þyngri. Bóndinn varð skyndilega svo hræddur að hann hljóp heim, og daginn eftir fann hann pokann sinn fullan af gráum, blautum mosa.

Fátæka konan hélt áfram að búa við steininn. Hún bað aldrei um neitt, og því fékk hún stundum það sem hún þurfti. Börnin hennar uxu upp og sögðu sínum börnum frá konunni í gráa kjólnum sem kom eina kalda nótt og bað um ull fyrir barnið sitt.

Og enn sagði fólk í sveitinni: „Gjafir huldufólks koma ekki til þeirra sem heimta. Þær koma til þeirra sem gefa fyrst."

ENDIR

74. Refurinn og bóndinn

Bóndi nokkur bjó í litlum bæ undir háum mel. Hann var ekki ríkur, en hann var laginn við búskap og átti hænur sem verptu vel. Hver morgunn hófst á sama hátt: haninn galaði, bóndinn fór út með fötu, og hænurnar skriðu niður af prikunum sínum eins og konur á leið til kirkju, hver með sitt kvak og sína skoðun.

En eitt vor tók eggjunum að fækka. Fyrst vantaði eitt. Svo tvö. Svo hvarf heil hæna eina nóttina, og aðeins nokkrar fjaðrir lágu við kofadyrnar.

„Refur," sagði bóndinn.

Hann setti lokur fyrir dyrnar. Hann styrkti netið. Hann vakaði eina nótt með staf í hendi. En refurinn var ekki venjulegur refur. Hann kom þegar bóndinn dottaði, fór þar sem enginn gat farið, og skildi eftir sig spor sem hurfu í grjóti.

Bóndinn reiddist. „Ef hann leikur mig svona," sagði hann, „þá skal ég leika hann."

Hann tók gamla skinnhúfu, fyllti hana af hálmi og setti hana á staf við hænsnakofann. Síðan lagðist hann sjálfur bak við torfvegginn og beið.

Um miðja nótt kom refurinn. Hann var mjór, rauður og með hala svo þykkann að hann leit út fyrir að bera eld á eftir sér. Hann nálgaðist kofann, sá húfuna og stansaði.

„Góða kvöldið, bóndi," sagði refurinn.

Bóndinn kipptist við. Hann hafði ekki vitað að refir töluðu.

„Þú ert þögull í kvöld," hélt refurinn áfram og horfði á hálmhausinn. „Kannski skammastu þín fyrir að geyma hænur inni þegar þær dreymir um frelsi."

Bóndinn beit á vörina til að hlæja ekki.

Refurinn gekk nær. „Eða kannski ertu bara gamall stafur með húfu."

Þá stökk hann fram hjá, beint að litlu gati við grunninn sem bóndinn hafði ekki séð. En í sömu svipan kastaði bóndinn neti yfir hann.

Refurinn spriklaði, en netið hélt.

„Nú hef ég þig," sagði bóndinn og reis upp.

Refurinn horfði á hann með björtum augum. „Já, það hefurðu. Og hvað ætlarðu að gera við mig?"

„Það sem menn gera við refi sem stela hænum."

„Það væri skiljanlegt," sagði refurinn. „En áður en þú gerir það, viltu þá vita hvers vegna ég stal?"

Bóndinn hikaði. „Refir stela af því þeir eru refir."

„Og bændur loka hænur inni af því þeir eru bændur," svaraði refurinn. „Samt er meira í þér en það."

Bóndinn þagði.

Refurinn sagði honum þá frá greni uppi í hlíðinni, þar sem þrjú yrðlingar biðu svangir. Veturinn hefði verið harður,

rjúpur fáar og mýs undir frosinni jörð. „Ég tók of mikið," sagði refurinn, „en ég tók ekki af illsku."

Bóndinn gekk með netið upp að hliðinni. Þar fann hann grenið, og úr því heyrðust veik lítil hljóð. Hann hugsaði um eigin börn þegar þau höfðu grátið af hungri í móðuharðindum sem gamlir menn töluðu enn um.

„Ég sleppi þér," sagði hann loks, „en þú skalt láta hænurnar mínar í friði."

„Og hvað fæ ég í staðinn?" spurði refurinn.

„Ég skal leggja út fiskhausa við steininn neðan við melinn þegar eitthvað fellur til. En ef þú tekur hænu aftur, elti ég þig alla leið inn í fjall."

Refurinn brosti eins og aðeins refir geta brosað.

„Samningur."

Bóndinn sleppti honum.

Frá þeim degi hurfu ekki fleiri hænur. Stundum sá bóndinn rauðan hala hverfa upp í hliðina eftir að hann hafði lagt út afganga. Stundum fann hann líka eitthvað við hænsnakofann: dauða mús, rjúpnaskel eða fallegt hvítt bein, eins og refurinn vildi sýna að hann borgaði sitt.

Nágrannarnir hlógu þegar bóndinn sagði að hann hefði gert samning við ref. En bóndinn yppti öxlum.

„Það er auðveldara að vinna með þeim sem hungrið rekur," sagði hann, „en að hata þá alla ævi."

Og refurinn lifði lengi í hlíðinni. Hann stal ekki frá bóndanum aftur, en hann kenndi yrðlingum sínum að menn væru misjafnir. Sumir setja gildirur. Sumir hlusta fyrst.

ENDIR

75. Kormákur skáld

Kormákur hét ungur maður á Íslandi á þeim dögum þegar orð gátu sært eins djúpt og vopn, og kvæði gátu lifað lengur en þeir sem ortu þau. Hann var fríður sýnum, óstýrilátur í skapi og svo orðheppinn að menn hlustuðu jafnvel þegar þeir vildu ekki.

En Kormákur hafði þann galla sem fylgir mörgum sem kunna vel að tala: hann sagði stundum of mikið og gerði stundum of lítið.

Einn dag sá hann stúlku sem hét Steingerður. Hún stóð við dyr bæjar síns, með ljós í hári og festu í augum. Kormákur þagnaði þegar hann sá hana, og það þótti þeim sem þekktu hann merkilegt, því hann var vanari að láta aðra þagna.

Eftir þann dag orti hann vísur. Hann orti um hárið hennar, augun, ganginn, röddina. Hann orti svo mikið að vinir hans urðu leiðir á að heyra nafnið hennar, en samt hlustuðu þeir, því vísurnar voru góðar.

Steingerður heyrði af þessu. Hún brosti stundum, en hún var ekki kona sem lét orð ein ráða för. „Ef Kormákur vill mig," sagði hún, „þá verður hann að koma heiðarlega fram, ekki aðeins kasta vísum út í vindinn."

Kormákur lofaði að koma. Hann lofaði meira að segja að ganga að eiga hana þegar rétt stund kæmi. En þá fóru menn að tala, ættingjar að ráðleggja, óvinir að hvísla og Kormákur að efast. Sumir sögðu að galdrar væru í spilin. Aðrir sögðu að stoltið í honum væri verri galdur en nokkur fjölkyngi.

Daginn sem hann átti að mæta, varð hann seinn. Ekki vegna þess að hann elskaði hana ekki, heldur vegna þess að hann barðist við sjálfan sig. Hann var hraustur gagnvart öðrum mönnum, en hikandi gagnvart eigin hamingju.

Steingerður beið. Hún beið lengur en hún þurfti. Síðan sneri hún sér frá.

Kormákur kom of seint.

Það er stundum allt sem þarf til að breyta lífi manns.

Eftir þetta varð saga þeirra ekki bein og björt, heldur hlykkjótt eins og gömul reiðgata yfir hraun. Kormákur elskaði hana enn, en Steingerður var ekki lengur tilbúin að vera verðlaun fyrir mann sem gat ekki stigið skrefið þegar það skipti máli. Hún giftist öðrum, og Kormákur bar það illa.

Hann fór í ferðir. Hann barðist. Hann orti. Hann vann heiður og skapaði ófriði. Menn dáðust að honum og þreyttust á honum. Hvar sem hann fór fylgdu vísurnar honum eins og skuggi. Og í þeim var Steingerður aftur og aftur, stundum sem ljós, stundum sem sár.

Eitt sinn hitti hann hana síðar. Hún var þá ekki lengur stúlkan í dyrunum, heldur kona sem hafði lifað með afleiðingum vals síns, eins og hann með sínum. Kormákur ætlaði að segja margt. Hann hafði búið til vísu í huganum, fulla af fegurð og tregða. En þegar hann stóð frammi fyrir henni, sá hann að engin vísa gat gert tímann ógildan.

„Þú ortir mikið," sagði Steingerður.

„Ekki nóg," svaraði hann.

„Kannski of mikið," sagði hún þá.

Kormákur skildi ekki strax hvað hún átti við. En síðar, þegar hann sat við eld og menn báðu hann um kvæði, hugsaði hann um orð hennar. Hann hafði trúað því að vísur gætu haldið öllu föstu: ást, æsku, fegurð og von. En orð eru ekki hendur. Þau geta kallað, en þau geta ekki alltaf haldið.

Samt hætti hann ekki að yrkja. Því maður hættir ekki að vera sá sem hann er. En vísurnar urðu dýpri. Í þeim var ekki aðeins löngun, heldur líka eftirsjá. Ekki aðeins stolt, heldur skilningur á því að stundum tapar maður ekki vegna óvina sinna, heldur vegna augnabliksins sem maður lét fara fram hjá.

Þegar menn segja frá Kormáki, segja þeir oft frá ást hans, einvígum og kvæðum. En gamla fólkið bætti stundum við:

„Hann kunni að finna orð fyrir hjarta sitt. En hann lærði seint að hjartað þarf stundum minna af orðum og meira af verki."

Og það er kannski ástæðan fyrir því að saga hans lifði. Ekki af því að hún endaði vel, heldur af því að hún endaði mannlega. Með kvæði sem glóðu í myrkri og manni sem vissi of seint hvað hann hefði átt að gera þegar dyrnar voru opnar og stúlkan beið.

ENDIR

76. Tröll og kirkjuklukkur

Í dal einum stóð kirkja á hól. Hún var lítil, úr timbri og torfi, og þegar vindur stóð af fjalli nötraði hún eins og gömul kona í kulda. En í turninum hékk klukka, ekki stór, en skýr í hljómi. Þegar hún var hringd, barst hljóðið yfir tún, ár og móa, og jafnvel upp í fjallshlíðar þar sem menn gengu sjaldan.

Í fjallinu bjuggu tröll.

Þau höfðu búið þar lengur en nokkur mundi. Þau þoldu myrkur, frost og þögn, en þau þoldu ekki kirkjuklukkuna. Í hvert sinn sem henni var hringt, gripu þau um eyru sér og urðu grá af reiði.

„Þessi málmróp rífa í bein mín," urraði tröllkarlinn.

„Þau minna steinana á sólarljós," sagði tröllkonan, og það þótti henni verst.

Lengi létu þau sér nægja að nöldra. En þegar nýr prestur kom í dalinn og tók að hringja bæði morgun og kvöld, ákváðu tröllin að nú skyldi kirkjan hverfa.

Þau biðu þar til nóttin var svört og menn sofnuðu. Þá gengu þau niður úr fjallinu. Tröllkarlinn bar stóran stein á öxlinni, svo mikinn að hefði hann kastað honum rétt, hefði kirkjan orðið að spýtnarusli. Tröllkonan bar annan, ekki minni.

En í bænum næst kirkjunni vaknaði gömul stúlka sem hét Ragna. Hún var talin hálfgerð sérvitringur, því hún talaði við kindur, sá veður í skýjum og trúði ekki að allt sem væri

stórt væri sterkt. Hún heyrði fótatak í fjallinu og reis upp.

Út um gluggann sá hún tröllin koma. Hún hljóp til kirkju, berfætt í snjónum, og fann lykilinn undir steini þar sem presturinn faldi hann.

Hún komst inn rétt áður en tröllin komu að hólnum.

„Nú hrynur hún," sagði tröllkarlinn og lyfti steininum.

Þá greip Ragna í klukkustrenginn og hringdi.

Hljómurinn fór út í nóttina, tær og harður. Tröllin hrukku við og slepptu steinunum. Annar féll í brekkuna og liggur þar enn, hálfur ofan í jörð. Hinn valt niður að ánni og klofnaði í tvennt.

„Hættu!" öskraði tröllkonan.

En Ragna hélt áfram að hringja. Hún var hrædd, en hún vissi að ef hún hætti myndu tröllin ná sér.

Tröllkarlinn reyndi að komast nær, en hvert klukknaslag sló á hann eins og ljós. Hann tók skref, svo annað, en varð að hörfa. Tröllkonan var slóttugri. Hún tók snjó og mold og reyndi að troða í eyru sér. Síðan skreið hún áfram á fjórum fótum, lágt við jörð.

Ragna sá hana nálgast kirkjudyrnar. Hún hafði enga vopn, ekkert nema klukkustrenginn og rödd sína. Þá tók hún að syngja með klukkunni. Hún kunni ekki marga sálma, en hún kunni einn sem móðir hennar hafði sungið þegar Ragna var lítil og hrædd við myrkur.

Söngurinn var veikur fyrst. Síðan varð hann sterkari.

Þá gerðist það að klukkan hljómaði ekki lengur ein. Hljóð hennar fyllti dalinn, og frá bæjunum fóru menn að vakna. Ljós kviknuðu eitt af öðru. Presturinn kom hlaupandi, bóndinn með járnkarl, konur með luktir, börn í ullarteppum. Enginn vissi fyrst hvað hann gat gert, en allir komu.

Tröllin sáu ljósin og heyrðu klukkuna. Austurhimininn var líka orðinn gráleitur. Sólin var ekki komin upp, en hún var farin að hugsa um það.

„Til fjalls!" öskraði tröllkarlinn.

Þau hlupu, en of seint. Fyrsti geisli dagsins snerti tröllkonuna í hlíðinni, og hún varð að steini með hendur fyrir eyrum. Tröllkarlinn komst lengra, en rétt við hellismunnann náði ljósið hælnum á honum, og þar stóð hann fastur, hálfur maður, hálfur bjarg, til enda aldar.

Eftir þetta var kirkjuklukkunni hringt með meiri virðingu í dalnum. Ekki til að hræða, sögðu menn, heldur til að minna menn á að myrkrið er sjaldan jafn sterkt þegar margir vakna saman.

Ragna varð ekki lengur kölluð sérvitringur. Eða jú, sumir kölluðu hana það enn, en nú sögðu þeir það með brosi. Og þegar börn spurðu hana hvort hún hefði ekki verið hrædd, svaraði hún:

„Jú. En stundum er nóg að halda í strenginn þótt hendurnar skjálfi."

ENDIR

77. Sagan af Hlini kóngssyni

Hlinur var sonur konungs í landi sem lá handan við sjö firði og níu fjöll. Hann ólst upp í höll með háum veggjum, gullnum skálum og mönnum sem beygðu sig áður en þeir sögðu sannleikann. En Hlinur var ekki hamingjusamur. Hann hafði allt sem menn töldu dýrmætt, nema það eina sem hann þráði mest: að vita hver hann væri þegar enginn nefndi hann kóngsson.

Einn morgun kom gömul kona að hallarhliðinu. Hún var rifin til klæða, með staf í hendi og hrafn á öxl. Varðmennildu reka hana burt, en Hlinur sá hana úr glugga og bauð henni inn.

„Hvað viltu?" spurði hann.

„Ekkert sem þú getur keypt," sagði konan. „En ég hef komið með orð til þín. Í norðri er fjall sem syngur í myrkri. Undir því sefur lind sem læknar það sem gull getur ekki læknað. En aðeins sá sem kemur án nafns og án stolts finnur hana."

Hlinur hugsaði um föður sinn, konunginn, sem lá veikur og fölur í rúmi sínu. Læknar höfðu reynt seyði, smyrsl og bænir, en ekkert dugði.

„Ég fer," sagði Hlinur.

„Þá farðu ekki sem kóngsson," sagði gamla konan. „Farðu sem maður."

Hlinur fór um nóttina. Hann klæddist grárri kápu, tók einfaldan hníf, brauð í poka og ekkert merki ættar sinnar.

Þegar menn spurðu hann síðar hver hann væri, svaraði hann aðeins: „Ég heiti Hlinur."

Fyrst kom hann að bæ þar sem eldur var slokknaður og börn sátu köld við tóman arin. Hann hefði getað gengið fram hjá, því för hans var brýn. En hann gaf þeim eldstál sitt og hjálpaði til við að kveikja eld. Gamla konan í bænum gaf honum í staðinn ullarvettlinga.

„Þú þarft á þeim að halda þar sem fjallið syngur," sagði hún.

Næst kom hann að á sem var svo breið að enginn brú var sjáanleg. Á bakkanum sat maður með brotinn bát. Hlinur hjálpaði honum að binda saman borð og ausa vatn úr skrokknum. Maðurinn ferjaði hann yfir og gaf honum lítinn stein.

„Þegar þú heyrir lygi," sagði maðurinn, „verður steinninn kaldur."

Þriðja kvöldið gekk Hlinur inn í skóg þar sem engin fuglar sungu. Þar mætti hann konu sem grét við rætur trés. Hún sagði að barnið hennar hefði horfið inn í skuggann. Hlinur leitaði alla nóttina, kallaði ekki hátt, heldur hlustaði. Loks fann hann barnið sofandi undir rótum, þar sem ljós frá mánanum féll eins og silfurþráður. Konan gaf honum vatnsflösku úr leir.

„Ekki drekka úr henni fyrr en þú hefur gleymt hver þú ert," sagði hún.

Að lokum kom Hlinur að norðurfjallinu. Það stóð eitt í auðn, svart að neðan og hvítt að ofan. Þegar kvöldið féll, hóf fjallið

að syngja. Það var ekki fallegur söngur. Hann var djúpur og gamall, og í honum heyrði Hlinur allar raddir sem höfðu einhvern tíma kallað hann herra, prins og kóngsson.

„Snúðu við," sungu þær. „Þú ert fæddur til að láta aðra ganga fyrir þig."

Steinninn í vasa hans varð kaldur.

Hlinur hélt áfram.

Við fjallsrætur stóð hlið úr ís. Fyrir framan það sat hrafninn sem hafði verið á öxl gömlu konunnar.

„Hver kemur?" spurði hrafninn.

„Kóngssonur," ætlaði Hlinur að segja. En þá mundi hann orð konunnar. Hann tók af sér kápuna, lagði hnífinn frá sér og svaraði: „Maður sem vill bjarga föður sínum."

Hliðið opnaðist.

Inni í fjallinu var myrkur. Hlinur gekk þar til hann fann lindina. Hún var lítil, ekki stærri en skál, og vatnið í henni glóði dauflega. Hann var þyrstur og þreyttur. Hann tók leirflöskuna og ætlaði að fylla hana, en þá sá hann spegilmynd sína í vatninu. Hann sá ekki prins, heldur dreng sem hafði hjálpað ókunnugum, orðið blautur, kaldur, hræddur og samt haldið áfram.

Þá skildi hann.

Hann drakk ekki. Hann fyllti flöskuna fyrir föður sinn.

Þegar hann kom heim, þekktu varðmenn hann varla. Hann var grár af ryki og fölur af þreytu. En konungurinn drakk vatnið og reis úr rúmi sínu áður en þrír dagar voru liðnir.

„Sonur minn," sagði hann, „þú hefur bjargað mér."

Hlinur svaraði: „Nei. Þeir sem ég hitti á leiðinni björguðu mér fyrst."

Eftir þetta varð Hlinur góður konungur. Ekki vegna þess að hann fæddist í höll, heldur vegna þess að hann hafði gengið einn í myrkri og lært að nafn manns er ekki það sama og maðurinn sjálfur.

ENDIR

78. Afturgangan í kirkjugarðinum

Í litlu þorpi við fjörðinn var kirkjugarður sem lá ofan við sjóinn. Þar óx gras þykkt milli leiða, og gamlar járnkrossar hreyfðust örlítið í vindi, svo stundum heyrðist lágt tíst eins og þeir væru að tala saman. Flestir fóru ekki þar um eftir myrkur. Ekki vegna þess að þeir trúðu endilega á drauga, heldur vegna þess að þeir vildu ekki fá að vita hvort þeir hefðu rangt fyrir sér.

Í þorpinu bjó unglingspiltur sem hét Jón. Hann var sendill hjá prestinum og hafði þann starfa að kveikja á luktum við kirkjuna þegar veturinn var dimmastur. Jón var hugrakkur þegar aðrir horfðu á, en þegar hann var einn gat hugrekkið orðið þynnra.

Eitt kvöld sendi presturinn hann með lykil að kirkjunni. „Ég gleymdi bókinni minni á altarinu," sagði hann. „Sæktu hana fyrir mig."

Jón vildi ekki neita. Hann tók luktina og fór.

Snjór lá yfir garðinum, og tunglið var falið bak við ský. Hann gekk eftir stígnum milli leiðanna, með luktina svo fast í hendi að fingurnir hvítuðu. Þá heyrði hann hljóð.

Skref.

Ekki hans eigin. Þau komu á eftir honum, hægt og þungt.

Jón nam staðar. Skrefin námu líka staðar.

Hann gekk hraðar. Skrefin gengu hraðar.

Við kirkjudyrnar leit hann loks við. Þar stóð maður milli leiðanna. Hann var í dökkum fötum, með höfuðið örlítið skakkt, og snjórinn féll í gegnum hann eins og hann væri gerður úr dimmu lofti.

Jón missti næstum luktina.

„Hver ert þú?“ hvíslaði hann.

Maðurinn svaraði ekki. Hann lyfti annarri hendi og benti á gamla gröf við norðurvegginn.

Jón hljóp inn í kirkjuna, lokaði dyrunum og stóð skjálfandi við altarið. Hann tók bókina, en þegar hann sneri sér við, sá hann að kirkjudyrnar stóðu opnar. Hann hafði lokað þeim. Hann vissi það.

Maðurinn stóð í dyrunum.

„Farðu," sagði Jón, en röddin var veik.

Draugurinn gekk ekki nær. Hann benti aftur út í garðinn. Svo hvarf hann.

Jón hljóp til prestsins og sagði honum allt. Presturinn var gamall maður og hafði heyrt fleiri sögur en hann sagði frá í messu. Hann tók yfirhöfn sína og bað Jón að koma með sér.

„Ég fer ekki aftur," sagði Jón.

„Þú ferð ekki einn," svaraði presturinn.

Þeir gengu að gröfinni sem draugurinn hafði bent á. Hún var gömul og sigin. Nafnið á krossinum var næstum horfið,

en presturinn las það í luktarljósinu: Magnús Einarsson.

Presturinn þagði lengi. „Hann dó fyrir fjörutíu árum," sagði hann. „Hann var jarðaður í flýti eftir illviðri. Sagt var að eitthvað hefði vantað, en enginn vissi hvað."

Jón sá þá glitta í eitthvað í moldinni þar sem frost hafði lyft grassverðinum. Hann kraup og gróf með hnífnum sínum. Þar fann hann lítinn koparhring, grænan af aldri, með innrituðu nafni konu.

Presturinn andvarpaði. „Það var trúlofunarhringurinn. Hann átti að fylgja honum í gröfina."

Þeir grófu litla holu við leiðið og lögðu hringinn þar niður. Presturinn las bæn, ekki háa og hátíðlega, heldur lága og mjúka, eins og talað væri við mann sem hefði beðið lengi.

Þegar þeir stóðu upp, stóð draugurinn við hliðina á krossinum. Nú var höfuð hans ekki lengur skakkt, og andlit hans var rólegra. Hann lyfti hendinni, ekki til að benda, heldur til að þakka. Síðan leystist hann upp í snjónum.

Eftir þetta varð kirkjugarðurinn ekki bjartari né hlýrri. Hann var enn gamall, og krossarnir tístu enn í vindi. En Jón var ekki jafn hræddur við hann. Hann hafði lært að ekki allt sem gengur aftur kemur til að hræða. Sumt kemur vegna þess að einhver gleymdi því sem ekki mátti gleymast.

Og þegar hann varð eldri og börn spurðu hvort hann hefði séð draug, svaraði hann:

„Já. En hann var ekki verri en við hin. Hann vildi bara komast heim."

ENDIR

79. Huldufólkið sem flutti búferlum

Í dal einum stóð bær við fallega brekku. Þar var gott gras, hreint vatn og stór steinn á miðju túninu. Steinninn var ekki mjög hár, en hann var undarlega sléttur að framan, eins og einhver hefði strjúkt hann með hendi í mörg hundruð ár. Gamla fólkið sagði að huldufólk byggi þar, og þess vegna var aldrei slegið alveg upp að honum.

Bóndinn á bænum hét Árni. Hann hafði erfð jörðina frá föður sínum og var duglegur maður, en hann vildi gera allt stærra og beinna en áður hafði verið. Hann vildi slétta túnið, færa garða, grafa skurði og láta ekkert standa í vegi fyrir nýjum tíma.

„Þessi steinn er fyrir," sagði hann einn morguninn.

Kona hans, Guðrún, leit á hann. „Faðir þinn sagði að ekki mætti hrófla við honum."

„Faðir minn óttaðist sögur," svaraði Árni. „Ég óttast ekki steina."

Hann sótti járnkarla og kallaði á tvo vinnumenn. Þeir tóku að grafa undan steininum. En um leið og járneið snerti rót hans, heyrðist hljóð innan úr honum. Ekki hátt, heldur þungt, eins og margir hefðu andvarpað í einu.

Vinnumennirnir stigu aftur.

„Grafa," sagði Árni.

Þeir hlýddu, en um kvöldið bilaði besta kýrin og mjólkaði ekki. Næsta dag týndist hestur. Þriðja daginn slokknadi eldurinn í hlóðunum þrisvar, þó enginn vindur væri inni. Guðrún bað Árna að hætta.

„Tilviljun," sagði hann.

Fjórdu nóttina vaknaði yngsta barnið þeirra og sagði að fólk væri að ganga í túninu. Guðrún fór að glugganum. Þar sá hún ljós, mörg lítil ljós, hreyfast kringum steininn. Hún vakti Árna.

Hann vildi fyrst ekki líta, en gerði það samt. Þá sá hann smáar manneskjur, fagrar og sorgmæddar, bera kistur, vefnaðarstóla, koparpotta og lítil rúm út úr steininum. Sum börn þeirra héldu í hendur mæðra sinna. Eldri maður með silfurhvítt hár stóð síðastur við steininn og horfði heim að bænum.

Árni fór út, ekki eins djarfur og hann hafði ætlað að vera.

„Hvað er þetta?" spurði hann.

Gamli huldufólksmaðurinn svaraði: „Við flytjum. Þú þarft tún meira en þú þarft frið."

Árni fann roða í kinnum sér. „Ég vissi ekki---"

„Þú vissir nóg," sagði hinn. „Þú vissir að þér var sagt að láta steininn vera. Stundum er það nóg."

Guðrún kom út með ullarsjal yfir sér. „Farið ekki," bað hún. „Við skulum láta steininn í friði."

Huldufólksmaðurinn horfði á hana mildari augum. „Þú hefur gert það. En heimili þarf að vera öruggt fyrir alla sem í því búa."

Ljósinn færðust niður að læknum. Þar opnaðist hæð sem enginn hafði áður tekið eftir, eins og mosi lyftist frá dyrum. Huldufólkið gekk inn, eitt af öðru. Síðastur fór gamli maðurinn. Áður en hann hvarf, sneri hann sér að Guðrúnu.

„Þú varst góð við okkur án þess að sjá okkur. Þess munum við."

Um morguninn var steinninn enn á túninu, en hann var kaldur og tómur. Gras óx ekki lengur vel í kringum hann. Fuglar settust ekki á hann. Börnin vildu ekki leika sér nálægt honum.

Árni reyndi aldrei aftur að færa steininn. Hann sléttaði túnið annars staðar, en þar sem hann hafði grafið varð alltaf blautt og seigt, sama hvað hann gerði. Hesturinn fannst þó, kýrin mjólkaði aftur, og eldurinn hélt sér. En bærinn varð aldrei jafn heppinn og áður.

Guðrún gekk stundum að læknum og lagði þar smá brauðbita eða ullarhnoðra. Hún sá huldufólkið aldrei aftur, en einu sinni þegar barn hennar veiktist og allir óttuðust hið versta, fann hún litla jurt á gluggakistunni sem enginn á bænum hafði sótt. Seyði úr henni læknaði barnið.

Þá vissi hún að sumir flytja burt en loka ekki alveg hjartanu.

Og í dalnum var lengi sagt: „Það er hægt að færa stein. En það er ekki alltaf hægt að fá nágranna sína aftur."

ENDIR

80. Útilegumenn í Ódáðahrauni

Ódáðahraun var ekki staður sem menn fóru um að gamni sínu. Það lá svart og vítt milli fjalla, með hraunbrúnum eins og frosnum öldum og sandi sem fór í augu og munn þegar vindur reis. Þar voru engin tún, engar kirkjur og fáar leiðir sem menn treystu. Samt sögðu menn að þar byggju útilegumenn, menn sem höfðu horfið frá sveitum og lifðu þar sem enginn gat fylgt þeim.

Tveir ferðamenn lögðu einu sinni yfir hraunið síðsumars. Annar hét Bjarni, gamall og reyndur. Hinn hét Ólafur, ungur og viss um að sögur væru mest til að hræða börn. Þeir höfðu þrjá hesta, þurrkaðan fisk og mjöl í poka. Ætlunin var að komast milli byggða áður en veður snerist.

Fyrsta daginn gekk vel. Annan daginn fór þoka að leggjast yfir hraunið. Hún kom ekki eins og venjuleg þoka, heldur reis hún upp úr sprungum og lautum eins og hraunið sjálft andaði henni frá sér. Bjarni vildi nema staðar og bíða.

„Við rötum," sagði Ólafur. „Ég sé fjallið enn."

En skömmu síðar sá hann ekkert.

Þeir riðu áfram of lengi. Þegar myrkrið kom, vissu þeir ekki lengur hvort þeir stefndu norður eða suður. Þá heyrðu þeir hund gelta.

„Hundur?" sagði Ólafur. „Hér?"

Bjarni þagði og lagði hönd á tauminn. Úr þokunni birtist ljós. Lítið, gult ljós, eins og frá lýsislampa. Þeir fylgdu því

varlega og komu að laut milli hraunhóla. Þar stóð kofi, hálfur inni í svörtum vegg, með torfi á þaki og reyk úr mjóum strompi.

Dyrnar opnuðust. Í þeim stóð kona með grátt hár og skarpa ásjónu. Hjá henni var hundur, svartur og hljóður nú.

„Þið eruð villtir," sagði hún.

„Við þurfum skjól," svaraði Bjarni.

Hún horfði lengi á þá. „Komið inn. En spyrjið ekki margra spurninga."

Inni var hlýrra en þeir áttu von á. Þar sátu tveir menn við eld, báðir þögulir. Á veggjum hengu skinn, þurrkað kjöt og verkfæri sem höfðu verið notuð lengi. Í horni sá Ólafur barn sofa undir sauðskinni.

Konan gaf þeim súpu. Bjarni þakkaði lágt. Ólafur leit í kringum sig og sá silfurhnappar á borði, of fínir fyrir fólk sem bjó í hrauni. Hann sá líka söðul sem hann þekkti. Hann hafði heyrt sagt frá kaupmanni sem hvarf á þessum slóðum árið áður.

Hjartað í honum kólnaði.

Um nóttina lágu þeir á gólfi. Ólafur gat ekki sofið. Hann heyrði fólkið hvísla.

„Hestarnir eru góðir," sagði annar maðurinn.

„Mjölið líka," sagði hinn.

„Mennirnir?" spurði konan.

Þögn.

„Gamli má fara," sagði hún loks. „Hann kann að þegja. Sá ungi hefur of mörg augu."

Ólafur greip í handlegg Bjarna og vakti hann. Bjarni hlustaði, kinkaði kolti og hvíslaði: „Þess vegna spyr maður ekki í hrauninu."

Þeir biðu þar til allir virtust sofa. Þá tóku þeir skóna sína, skriðu að dyrunum og komust út. En hundurinn stóð þar. Ólafur bjóst við gelti, en hundurinn horfði aðeins á hann. Þá tók Bjarni síðasta fiskbitann úr poka sínum og lagði fyrir hann.

Hundurinn tók bitann og þagði.

Þeir náðu hestunum og riðu út í þokuna. Á eftir þeim heyrðist skyndilega hróp. Ljós hreyfðust við kofann. Menn hlupu. En Bjarni þekkti eina reglu sem hafði bjargað honum fyrr: í hrauni skal ekki flýja beint. Hann sveigði milli hraunhóla, niður í lautir, upp á brúnir og yfir sandbletti þar sem spor hurfu.

Undir morgun rofaði til. Þeir sáu loks fjöllin og komust að gamalli vörðu. Þar hvíldu þeir hestana.

„Voru þetta útilegumenn?" spurði Ólafur.

„Já," sagði Bjarni.

„Eigum við að segja frá?"

Gamli maðurinn horfði aftur yfir hraunið. „Við segjum að þar sé kofi, en ekki hvar. Menn sem fara að leita hefndar í

Ódádahrauni koma ekki alltaf heim. En við segjum líka að enginn fari þar einn, og enginn fari þar án þess að hlusta á eldri menn."

Ólafur svaraði ekki. Hann hafði misst nokkuð af stolti sínu í hrauninu, og það var ekki verra en að missa lífið.

Þeir komust til byggða tveimur dögum síðar. Sagan gekk manna á milli, en enginn fann kofann þegar leitað var. Sumir sögðu að útilegumennirnir hefðu flutt. Aðrir sögðu að hraunið hefði lokað yfir þá.

En lengi eftir þetta, þegar þoka reis úr svörtum hraunlautum, sögðu ferðamenn minna og hlustuðu meira. Því í Ódádahrauni er ekki víst að allt sem virðist skjól sé björgun, og ekki víst að allt sem geltir vilji svíkja þig.

ENDIR

81. Sagan af Sigurði pokahristi

Flokkur: Ævintýri / kímileg þjóðsaga

Einu sinni var karl og kerling í litlu koti undir brattri hlíð. Þau áttu einn son, sem hét Sigurður, og þótti mörgum hann skrýtinn í háttum. Hann var hvorki sterkastur né fljótastur, og ekki var hann talinn sérlega lærður. En hann hafði þann sið að ganga með gamlan poka á bakinu hvert sem hann fór. Í pokanum var ekkert nema þurrt gras, nokkrir steinar og hrosshár, en þegar Sigurður hristi hann, heyrðist í honum eins og þar inni væru járnhringir, bein, bjöllur og eitthvað sem ekki var af þessum heimi.

Þess vegna kölluðu menn hann Sigurð pokahristi.

Sumir hlógu að honum. Aðrir forðuðust hann. Börnin í sveitinni hlupu á eftir honum og kölluðu: „Hristu pokann, Sigurður! Hristu hann fyrir okkur!“ Þá brosti hann bara lítið eitt og sagði: „Pokinn minn hristir sig ekki nema þegar á reynir.“

Það sama sumar tók að hverfa fé úr sveitinni. Fyrst ein kind, svo tvær, svo heilt lambahóp. Enginn fann spor nema djúp för í mosanum, svo stór að maður hefði getað lagt báða fætur í hvert þeirra. Þá sögðu gamlir menn að tröll byggi í giliinu fyrir ofan bæina, og að það kæmi niður um nætur og tæki það sem því sýndist.

Bændurnir komu saman og töluðu mikið, en enginn vildi fara upp í gilið. Þá steig Sigurður fram með pokann sinn á bakinu.

„Ég skal fara," sagði hann.

Menn hlógu. „Þú? Með þinn tóma poka?"

„Hann er ekki tómur," sagði Sigurður. „Hann geymir það sem maður þarf þegar maður á ekkert annað."

Um kvöldið gekk hann upp með gílinu. Þokan lá milli steinanna og vatnið rann svart undir ísgrárri birtu. Þegar hann kom að hellismunna, heyrði hann hrjóta svo hátt að mölin skalf. Þar inni svaf tröll, loðið og stórt, með kindabein í kringum sig og lambsull fasta í skegginu.

Sigurður tók pokann af bakinu og hristi hann einu sinni.

Skruðningur heyrðist úr pokanum, eins og hundrað hlekkir væru dregnir eftir steingólfi.

Trölldið opnaði annað augað. „Hver er þar?"

„Það er ég," sagði Sigurður. „Maðurinn með pokann."

„Hvaða poki er þetta?" urraði trölldið.

„Pokinn sem geymir alla sem ég hef sigrað," sagði Sigurður rólega.

Trölldið settist upp. „Alla?"

Sigurður hristi pokann aftur. Nú heyrðist í honum eins og einhver andvarpaði langt niðri í myrkri.

„Þarna er bróðir þinn úr Austurgili," sagði Sigurður. „Og frændi þinn úr Bláfjalli. Og einn lítill, leiðinlegur skessukarl sem hélt að hann gæti étið mig fyrir morgunmat."

Tröllið varð ókyrrt. Það vissi að tröll eru sterk, en ekki alltaf hugrökk þegar þau heyra talað um ættingja sína í poka.

„Sýndu mér," sagði það.

„Ekki nema þú lofir að fara úr sveitinni," sagði Sigurður.

Tröllið hló svo hellirinn skalf. „Ég lofa engu fyrr en ég sé."

Þá opnaði Sigurður pokann ögn, en inni var ekkert nema myrkur. Samt blés kaldur gustur út úr honum, því Sigurður hafði fyllt hann af næturlofti úr kirkjugarðinum kvöldið áður. Tröllið kipptist til baka.

„Lokaðu!" öskraði það.

Sigurður lokaði pokanum og hristi hann þriðja sinn. Nú skall í honum eins og steinn dytti í kistu.

„Nú vakna þeir," sagði Sigurður. „Og þeir eru svangir."

Tröllið stóð upp svo hratt að það rak höfuðið í hellisloftið.

„Ég fer," sagði það. „Ég fer áður en sólin kemur."

„Og þú skilar fénu," sagði Sigurður.

Tröllið bar út allar kindurnar sem það hafði tekið, muldrandi og skjálfandi. Síðan hljóp það upp á fjall og hvarf bak við tindana áður en birti.

Þegar Sigurður kom heim með féð, urðu menn hljóðir. Enginn hló að pokanum hans þann dag.

„Hvað var í honum?" spurði einn bóndinn að lokum.

Sigurður opnaði pokann og sýndi þeim gras, steina og hrosshár.

„Ekkert meira?" sagði bóndinn.

„Jú," sagði Sigurður og batt fyrir pokann. „Það sem tröllið hélt að væri þar."

Frá þeim degi var hann ekki kallaður skráttinn, heldur kænn. Og þegar börnin báðu hann að hrista pokann, gerði hann það stundum. Þá heyrðist aðeins mjúkt skráf í þurru grasi. En ef vindurinn stóð af fjöllumum, sögðu sumir að þar inni mætti enn heyra tröllið hlaupa, langt í burtu, hrætt við tóman poka og dreng sem kunni að tala við myrkrið.

ENDIR

82. Myrkrið í fjallinu

Flokkur: Fjallasaga / huldufólk

Í dal einum stóð bær undir miklu fjalli. Fjallið var ekki hátt eins og konungur, heldur breitt og þungt, og skuggi þess lá yfir túninu löngu áður en sól settist. Fólkið á bænum kallaði það Svartahnjúk, því bergið í því var dökkt og glansaði í rigningu eins og blautur hrafnsvægur.

Á bænum bjó stúlka sem hét Rúna. Hún var vön að sækja kindur upp í hlíðarnar og þekkti hverja laut, hvern stein og hverja þúfu. En eina reglu hafði amma hennar kennt henni: „Farðu aldrei að norðurhlið fjallsins þegar þokan kemur. Þar býr myrkur sem hlustar.”

Rúna vissi ekki hvað það þýddi, en hún hlýddi.

Einn haustdag týndist hvít gimbur frá bænum. Þokan hafði læðst yfir móana, og þegar allir héldu að kindin væri farin niður að læknum, heyrði Rúna jarm langt uppi í hlíð. Hún tók staf sinn og gekk af stað.

Því hærra sem hún gekk, því hljóðara varð allt. Enginn fugl. Enginn lækur. Jafnvel vindurinn virtist halda niðri í sér andanum. Loks kom hún að norðurhlið fjallsins, þar sem stór sprunga lá í berginu. Úr sprungunni kom kalt loft, og inni í henni var myrkur svo þykkt að það virtist ekki vera skortur á ljósi, heldur eitthvað lifandi.

„Litla kind,” kallaði Rúna lágt. „Ertu þar inni?”

Jarmið svaraði henni.

Hún steig inn.

Í fyrstu sá hún ekkert. Svo fór auga hennar að venjast dimmunni. Hún sá veggi sem voru sléttir eins og þeir hefðu verið strokknir af höndum, og á þeim glitruðu dropar eins og litlar stjörnur. Lengra inni stóð gimburin föst með fótinn milli tveggja steina.

Rúna kraup og losaði hana. En þegar hún sneri sér við, var útgangurinn horfinn.

Þar sem sprungan hafði verið, var aðeins svartur veggur.

Þá heyrði hún rödd. Hún kom ekki að ofan né neðan, heldur alls staðar í kring.

„Hvers vegna kemur barn manna inn í hjarta fjallsins?"

Rúna þrýsti gimburinni að sér. „Ég kom að sækja það sem var okkar."

„Ekkert sem kemur inn í fjallið fer aftur út óbreytt," sagði röddin.

Rúna mundi orð ömmu sinnar: myrkur sem hlustar. Hún skildi þá að best væri ekki að öskra, ekki að hlaupa, ekki að reyna að berjast við fjallið. Ef myrkrið hlustaði, þá varð hún að tala rétt.

„Ég kom ekki að taka neitt frá þér," sagði hún. „Ég kom að sækja kind sem vill heim."

Lengi var þögn.

Svo birtist lítið ljós langt framundan. Ekki bjart ljós, heldur daufur blár logi, eins og hann brenndi án elds. Rúna gekk að honum. Gimburin fylgdi fast við hlið hennar.

Við bláa logann sat kona, gráklædd, með hár eins og mosi og augu eins og djúp tjörn. Hún var hvorki ung né gömul. Það var eins og hún hefði setið þar síðan fjallið varð til.

„Fólk ykkar höggur í hlíðar mínar," sagði konan. „Það tekur grjót, brýtur mosa, kallar fjallið dautt. En fjöll muna."

Rúna laut höfði. „Ég get ekki svarað fyrir alla menn. En ég get munað þetta."

Konan horfði lengi á hana. Síðan tók hún upp lítinn stein, svartan og sléttan, og lagði í lófa Rúnu.

„Berðu þetta heim. Svo lengi sem steinninn liggur við bæjardyrnar, munu kindurnar finna leiðina heim í þoku. En ef einhver reynir að selja hann eða brjóta hann, mun myrkrið í fjallinu kalla hann aftur."

Rúna þakkaði. Þá opnaðist sprungin aftur, og köld þokubirtan féll inn.

Hún kom heim um kvöldið með gimburina í fanginu og svarta steinninn í vasanum. Amma hennar sagði ekkert þegar hún sá steinninn. Hún tók hann aðeins varlega, lagði hann við bæjardyrnar og gerði krossmark í loftið, eins og gömlu konurnar gerðu þegar þær vildu ekki segja börnum allt.

Eftir þetta týndist aldrei kind á bænum í þoku. En Rúna fór aldrei aftur inn í fjallið. Hún þurfti þess ekki. Hún vissi að myrkrið þar inni var ekki illt. Það var gamalt. Og það

hlustaði enn.

ENDIR

83. Hrafninn sem vissi meira en menn

Flokkur: Dýrasaga / fyrirboði

Á einum bæ vestur undir heiði bjó bóndi sem þótti hygginn í flestu, nema því að hann hlustaði aldrei á það sem aðrir sáu fyrr en hann hafði séð það sjálfur. Hann átti dóttur, sem hét Sólrún, og var hún öðruvísi. Hún tók eftir smáu: hvernig hestarnir sneru eyrum, hvernig hundurinn ýlfraði fyrir veðri, og hvernig fuglar hurfu af túni þegar eitthvað var í aðsigi.

Einn vetur settist hrafn á fjárhúsmæni bæjarins. Hann var stór, svartur og gljáandi, með augu svo skörp að fólki fannst hann sjá í gegnum vegg. Hann kom á hverjum morgni áður en sólin reis og krunkaði þrisvar. Síðan flaug hann upp að heiðinni og hvarf.

Bóndinn vildi reka hann burt. „Hrafnar eru hræfuglar," sagði hann. „Þeir koma ekki nema þar sem eitthvað illt er."

„Kannski kemur hann til að vara okkur við illu," sagði Sólrún.

Bóndinn hló. „Nú talar þú eins og gömul kerling."

Þriðja morguninn krunkaði hrafninn ekki þrisvar, heldur sjö sinnum. Sólrún vaknaði við hljóðið og gekk út. Hrafninn sat á mæninum, en sneri ekki að bænum. Hann horfði upp til heiðarinnar.

Sólrún fylgdi augnaráði hans.

Langt uppi á hvítum fönnum sá hún dökka línu hreyfast. Fyrst hélt hún að það væru kindur. Svo sá hún að línan var skuggi sem rann niður hlíðarnar. Snjóflóð.

Hún hljóp inn. „Vaknið! Upp með ykkur! Það kemur flóð!“

Bóndinn rauk upp, reiður og hálfsofandi. „Hvaða vitleysa er þetta?“

Þá krunkaði hrafnninn svo hátt að hljóðið skar í gegnum veggina. Hestarnir í hesthúsinu tóku að sparka í stoðirnar. Hundurinn vældi. Fjárhúsið nötraði af óróleika.

Gamla vinnukonan á bænum leit á bóndann og sagði: „Þegar öll skepnan veit það sama og barnið, þá er ekki tími til að rífast.“

Þau hlupu út og niður að gamla skemmunni við lækinn, sem stóð utan við leið flóðsins. Varla voru þau komin þangað þegar fjallið gaf frá sér hljóð eins og himinninn rifnaði. Snjórinn kom niður með grjóti, ís og mold, fór yfir túnjaðarinn og tók horn af fjárhúsinu. Bærinn stóð, en allt í kring var hvítt og brotið.

Fólkið þagði lengi.

Hrafnninn settist á stein fyrir framan þau. Hann hallaði höfðinu, eins og hann væri að spyrja hvort þau skildu nú.

Bóndinn tók af sér húfuna.

„Ég skulda þér lífið," sagði hann.

Hrafnninn svaraði með einu stuttu krunki.

Eftir þetta fékk hrafnninn mat á hverjum degi: fiskroð, kjötbíta, stundum brauðmola þegar lítið var til. Hann kom og fór eins og honum sýndist, en alltaf þegar eitthvað stórt var í vændum, settist hann á fjárhúsmæni og krunkaði.

Eitt vor hvarf hann.

Sólrún leitaði hans um tún og móa, en fann ekki. Sumir sögðu að hrafnar væru ekki vinir manna, þeir fylgdu bara lykt dauðans. En Sólrún trúði því ekki. Hún fór upp að heiðinni og fann þar svarta fjöður á steini, eina og staka. Hún tók hana heim og geymdi í kistu sinni.

Mörgum árum síðar, þegar hún var sjálf orðin húsfreyja, kenndi hún börnum sínum að hlusta á landið.

„Fuglinn veit stundum meira en maðurinn," sagði hún. „Ekki af því að hann sé vitrari, heldur af því að hann er hljóðari. Hann heyrir það sem við yfirgnæfum með okkar eigin tali."

Og þegar hrafn flaug yfir bæinn í myrkri, horfðu börnin upp og hlustuðu. Ekki af ótta, heldur virðingu.

Því í gömlum sveitum var það vitað: stundum kemur hjálpin ekki með mannsródd. Stundum kemur hún á svörtum vængjum.

ENDIR

84. Helgi í Vopnafirði

Flokkur: Sagabáttur / heiður og hefnd

Fyrir austan, þar sem firðirnir ganga djúpt inn í landið og fjöllin standa brött yfir sjónum, bjuggu menn sem kunnu bæði að yrkja og berjast. Þar var hvert orð þungt og hver móðgun gat lifað lengur en sá sem mælti hana.

Í Vopnafirði bjó ungur maður sem hét Helgi. Hann var ekki höfðingi, en hann átti góða ætt, skarpa tungu og hjarta sem var stundum of heitt fyrir hans eigin gæfu. Faðir hans hafði sagt honum frá því barnungum að maður ætti að halda orð sín, en ekki láta þau hlaupa á undan viti sínu.

Helgi mundi fyrri hlutann betur en hinn síðari.

Eitt sumar komu menn af öðrum bæ til þings. Þeir riðu margir saman, hlógu hátt og töluðu eins og landið væri þeirra. Einn þeirra, Þorbrandur að nafni, gerði gys að hesti Helga.

„Sá hestur er svo mjór," sagði hann, „að maður gæti ruglast á honum og spýtu í girðingu."

Menn hlógu. Helgi brosti ekki.

„Spýtur standa þó lengur en sumir menn," svaraði hann.

Þá þagnaði hópurinn.

Frá þessari stundu var illt á milli þeirra. Ekki vegna hestsins, heldur vegna augnanna sem horfðu á þá meðan orðin féllu. Í gömlum sögum verður ósætti sjaldan til af einu

orði. Það verður til af stolti sem finnur sér orð til að klæðast.

Um haustið týndist naut frá bæ Helga. Það fannst síðar í landi Þorbrands, slátrað og hálfgrafið í torfi. Menn sögðu að þetta væri sönnun. Aðrir sögðu að þetta væri gildra. Helgi fór sjálfur með tvo menn til Þorbrands.

„Þú tókst naut mitt," sagði Helgi.

Þorbrandur leit á hann og hló. „Kannski gekk það sjálft til mín. Jafnvel skepnur velja betri menn."

Þá lagði Helgi hönd á sverðshjalt sitt. En gamall maður sem var með honum tók í handlegg hans.

„Ekki hér," hvíslaði hann. „Ekki fyrir framan konur og börn."

Helgi sleppti sverðinu. Hann sneri sér frá, en áður en hann gekk burt sagði hann: „Þetta verður ekki gleymt."

Veturinn var langur. Snjór lagðist yfir firðina, en undir honum hélt ósættið áfram að lifa, eins og glóð undir ösku. Menn fóru með orð milli bæja. Sumir reyndu að sætta þá. Aðrir blésu í eldinn.

Um vorið hittust þeir við á, þar sem ísinn var að brotna og vatnið rann grátt til sjávar. Þorbrandur var einn. Helgi var einn. Það hefði verið hægt að tala þar. Það hefði verið hægt að enda þetta.

En hvorugur vildi verða sá sem lægi undan.

„Nú ertu án hlátursmanna þinna," sagði Helgi.

„Og þú án ráðgjafa sem halda í hönd þína," svaraði Þorbrandur.

Þeir börðust stutt. Ekki eins og hetjur í kvæði, heldur eins og menn sem hefðu verið þreyttir á eigin reiði lengi. Þegar bardaganum lauk, lá Þorbrandur í blautum snjónum, og Helgi stóð yfir honum með blóð á hendi.

Þorbrandur horfði upp. „Nú verður þú ekki frjálsari," sagði hann. „Aðeins bundnari."

Þau orð fylgdu Helga lengur en sárið á hönd hans.

Málið fór til þings. Bætur voru greiddar. Menn sögðu að réttur hefði náð fram að ganga. En móðir Þorbrands sat í dyrum sínum og horfði ekki á silfrið sem henni var fært. Hún horfði aðeins á fjöllin.

Helgi varð eldri. Hann eignaðist betri hest, meira fé og menn sem tóku undir orð hans. En þegar hann reið fram hjá ánni á vorin, heyrði hann stundum rödd Þorbrands í vatninu.

Nú verður þú ekki frjálsari.

Og þá skildi hann það sem faðir hans hafði reynt að kenna: orð geta verið eins og vopn, en sá sem dregur þau fyrstur þarf ekki alltaf að vinna.

Í Vopnafirði sögðu menn lengi frá Helga. Sumir kölluðu hann hugrakkan. Sumir kölluðu hann óvarinn. En þeir sem best þekktu söguna sögðu aðeins þetta: hann lærði seint að sverð getur bundið mann jafnfast og keðja.

ENDIR

85. Álfkona gefur gull

Flokkur: Huldufólk / gjöf og heiðarleiki

Á litlum bæ undir klettaborg bjó stúlka sem hét Una. Hún var fátæk, en ekki beisk. Hún gekk í slitnum skóm, bar vatn í sprunginni fötu og söng fyrir kindurnar þegar aðrir kvörtuðu undan veðrinu.

Við jaðar túnsins stóð stór steinn. Hann var grár á daginn, en þegar sólin settist, var eins og gylltur bjarma legði um hann. Faðir Unu sagði alltaf: „Ekki höggva í steininn. Ekki setja rusl þar. Og heilsaðu ef þú gengur fram hjá."

„Af hverju?" spurði Una þegar hún var lítil.

„Af því að ekki allt sem býr í landi vill láta sjá sig," svaraði hann.

Einn vetur varð hart í ári. Heyið minnkaði, mjölið kláraðist og faðir Unu lá veikur. Una fór á milli bæja og bað um vinnu, en allir höfðu nóg með sitt. Á heimleiðinni kom hún að steininum þegar myrkrið var að falla. Hún var þreytt, svöng og köld.

Þá heyrði hún grát.

Hann kom innan úr steininum.

Una nam staðar. „Hver grætur?"

Rödd svaraði, mjó og blíð: „Barn mitt er sjúkt, og enginn úr okkar fólki getur sótt vatn úr læknum sem rennur undir mannabænum. Það vatn eitt getur svalað því."

Una leit heim að bænum sínum. Hún átti aðeins litla fötu og lítið afl eftir. Samt fór hún að læknum, braut ísinn með steini og fyllti fótuna. Svo bar hún vatnið að álfasteininum.

Sprungu opnaðist í berginu, svo mjó að aðeins hönd komst inn. Föl hönd birtist og tók við fótunni.

„Þú skalt bíða," sagði röddin.

Una beið í kuldanum. Loks kom fatan aftur. Hún var tóm, en í botninum lá einn gullpeningur.

Una starði á hann. Einn gullpeningur gat keypt mjöl. Lyf. Hey. Kannski bjargað þeim veturinn. En hún hafði aðeins sótt vatn. Þetta var of mikið.

„Þetta er ekki mitt," sagði hún og lagði peninginn aftur að sprungunni.

Þá opnaðist steinninn meira.

Í ljósinu innan frá sá Una konu standa þar, háa og bjarta, í gráum kyrtli sem glitraði eins og dögg á grasi. Í fanginu hélt hún litlu barni, sofandi og rólegu.

„Margir hefðu tekið peninginn og hlaupið," sagði álfkonan.

„Ég hefði viljað það," sagði Una hreinskilnislega. „En ég hefði ekki getað sofið."

Álfkonan brosti. „Þá máttu þiggja það sem er gefið, ekki sem kaup, heldur sem þökk."

Hún rétti Unu lítinn poka. Í honum voru ekki margir gullpeningar, aðeins þrír. En undir þeim var handfylli af

fræjum, smáum og ljósum.

„Settu fræin í mold við bæinn þegar vorar," sagði hún. „Ekki selja þau. Ekki telja þau. Leyfðu þeim að vaxa."

Una fór heim. Fyrir einn pening keypti hún mjöl, fyrir annan lyf, og þann þriðja geymdi hún fyrir hey. Um vorið sáði hún fræjunum við suðurvegg bæjarins.

Þar óx jurt sem enginn hafði séð áður. Hún bar blöð sem læknuðu hósta, rætur sem styrktu veika menn og blóm sem héldu flugum frá mjólkinni. Faðir Unu náði heilsu, kýrin mjólkaði betur og fólk fór að koma að bænum til að fá blöð af jurtinni.

Una seldi aldrei jurtina dýrt. Hún gaf þeim sem áttu ekkert. Og á hverju kvöldi gekk hún fram hjá steininum og heilsaði.

Stundum, þegar kvöldsólin féll á klettinn, fannst henni hún heyra barn hlæja innan úr honum.

Þá brosti Una og gekk heim, ríkari en þeir sem áttu gull í kistum, því hún átti það sem gull getur ekki keypt: traust milli tveggja heima.

ENDIR

86. Draugurinn sem vildi komast heim

Flokkur: Draugasaga / miskunn

Á bæ einum við sjóinn var gömul sjóbúð sem enginn notaði lengur. Hún stóð neðan við tún, með skökkum dyrum og þangi föstu í sprungum veggjanna. Þar höfðu sjómenn sofið fyrr á öldum, en nú sögðu menn að betra væri að láta hana eiga sig.

Á vetrarkvöldum heyrðist stundum bankað í dyrnar. Ekki hratt, ekki reiðilega, heldur þrjú hæg högg.

Bank. Bank. Bank.

Síðan þögn.

Á bænum bjó drengur sem hét Arinbjörn. Hann hafði heyrt bankið frá því hann var lítill. Móðir hans sagði honum að fara aldrei niður að sjóbúðinni eftir myrkur. Faðir hans sagði að gamalt timbur léti svona í vindi. Amma hans sagði ekkert. Hún horfði bara út um gluggann þegar bankað var.

Eitt kvöldið var veður vont. Sjórinn gekk hvítur yfir fjöruna og vindurinn ýlfraði í torfinu. Þá heyrðist bankað oftast en áður.

Bank. Bank. Bank.

Síðan aftur.

Bank. Bank. Bank.

Amma Arinbjarnar lagði þrjónana frá sér. „Nú vill hann meira en að láta heyra í sér," sagði hún lágt.

„Hver?" spurði drengurinn.

„Maður sem kom aldrei heim."

Amma sagði honum þá frá sjómanni sem hét Jón. Hann hafði farist í lendingu mörgum árum áður, rétt fyrir jól. Líkið fannst aldrei. Kona hans beið lengi með ljós í glugga, en flutti að lokum burt. Enginn vissi hvar bein hans lágu.

„Af hverju bankar hann?" spurði Arinbjörn.

„Kannski vegna þess að enginn hefur sagt honum að hann megji hvíla," sagði amma.

Um nóttina gat drengurinn ekki sofið. Bankið hélt áfram í huga hans þó það þagnaði úti. Loks fór hann í ullarpeysu, tók litla lukt og gekk niður að sjóbúðinni.

Vindurinn lamdi hann, og sjórinn kastaði froðu yfir stíginn. Þegar hann kom að dyrunum, sá hann blaut spor í sandinum. Þau lágu frá fjörunni að búðinni, en ekki aftur.

Arinbjörn lyfti luktinni.

„Jón?" sagði hann.

Dyrnar opnuðust sjálfar.

Inni var kalt. Þar lyktaði af salti, reyk og gömlum ullarfötum. Í horninu sat maður í votum sjóklæðum. Hann var föllur, en ekki hræðilegur. Vatn lak úr ermum hans, þó ekkert pollaði á gólfinu.

„Ég finn ekki leiðina," sagði maðurinn.

Röddin var eins og öldur langt frá landi.

„Hvaða leið?" spurði Arinbjörn.

„Heim."

Drengurinn hugsaði um gömlu konuna sem hafði beðið með ljós í glugga. „Heimilið þitt er ekki hér lengur," sagði hann varlega.

Maðurinn lokaði augunum. „Ég veit það. En nafn mitt er enn hér. Enginn kallaði það yfir mig."

Arinbjörn skildi ekki alveg, en hann tók af sér húfuna. Hann hafði séð prestinn gera það við gröf.

„Jón sjómaður," sagði hann, hátt og skýrt yfir vindinn. „Þú mátt fara heim. Þú ert ekki gleymdur."

Maðurinn lyfti höfði. Í fyrsta sinn virtist hann sjá drenginn almennilega.

„Segðu henni," hvíslaði hann. „Ef þú finnur hana. Segðu að ljósið sást."

Síðan dofnaði hann. Ekki allt í einu, heldur eins og þoka sem leysist upp þegar birtir. Eftir sat aðeins gamall hnappur úr sjóstakki á gólfinu.

Arinbjörn tók hnappinn og fór heim. Amma hans beið í dyrunum. Hún skammaði hann ekki. Hún tók aðeins hnappinn, hélt honum í lófa sér og grét hljóðlega.

Vorið eftir kom kona gömul í heimsókn að bænum. Hún hafði heyrt að drengur hefði fundið merki um mann sem farist hafði löngu áður. Þegar Arinbjörn sagði henni síðustu orðin, lagði hún hönd yfir munninn.

„Ég hafði ljós í glugganum á hverju kvöldi," sagði hún. „Ég hélt alltaf að hann hefði ekki séð það."

Þau lögðu hnappinn í kirkjugarðinn undir lítinn stein. Eftir það heyrðist aldrei bankað í sjóbúðinni.

En stundum, þegar sjórinn var dimmur og vindur gekk yfir tún, brann ljós í glugga bæjarins alla nóttina. Ekki af ótta. Heldur til að enginn, lifandi eða dauður, þyrfti að villast í myrkrinu.

ENDIR

87. Tröllabúið í fjallinu

Flokkur: Tröllasaga / ævintýri

Í sveit einni hvarf sauður á hverju hausti. Ekki margir í einu, aðeins einn og einn, alltaf sá vænsti. Bændur kenndu refum um, svo hríðarveðri, svo lélegum girðingum. En gömul kona sem bjó ein við fjallsrótina sagði alltaf það sama: „Það er bú í fjallinu.“

Menn hlógu að henni. „Tröll búa ekki í fjöllum lengur,“ sögðu þeir.

„Nei,“ svaraði hún. „Þau búa þar af því að þið haldið að þau geri það ekki.“

Á bæ þar nærri bjó drengur sem hét Ketill. Hann var forvitinn og hafði þann ósið að trúa gömlum konum þegar aðrir hlógu. Eitt kvöldið sá hann hvítan sauð hverfa bak við stóran stein í hlíðinni. Hann hljóp á eftir og sá þá að steinninn var ekki steinn, heldur hurð, hálfopin inn í bergið.

Innan úr fjallinu barst ljós, reykjarlykt og djúpur söngur.

Ketill smaug inn.

Þar opnaðist stór salur undir fjallinu. Veggirnir voru úr svörtu bergi, en í loftinu héngu rætur trjáa eins og brúnar hárflettur. Við langborð sátu tröll, stór og smá, með skálar úr steini og hnífa úr beini. Á eldstæði kraumaði pottur, og í horninu stóðu sauðir úr sveitinni, skjálfandi en lifandi.

Ketill faldi sig bak við stein.

Við borðið sat tröllkarl, eldri en hin, með mosavaxið skegg. „Mennirnir hafa gleymt að gefa fjallinu sinn hlut," sagði hann. „Því tökum við sjálf."

„Þetta eru sauðir manna," sagði ungt tröll.

„Og grasið sem sauðirnir éta vex á landi fjallsins," svaraði sá gamli.

Ketill hugsaði um þetta. Hann hafði komið til að bjarga sauðunum, en nú skildi hann að tröllin töldu sig ekki vera að stela. Þau töldu sig innheimta skuld.

Hann steig fram.

Tröllin þögnuðu.

„Mannsbarn," urraði gamli tröllkarlinn.

Ketill reyndi að láta hnén ekki skjálfa. „Ef þið takið sauð á hverju ári, verða menn hræddir og reiðir. Þá koma þeir með járn og eld. En ef þið segið hvað þið viljið, má kannski semja."

Tröllin horfðu á hann eins og hann væri lítil mús sem hefði boðið ketti í viðræður.

„Og hvað getur þú boðið?" spurði tröllkarlinn.

„Ég get sagt bændunum að skilja eftir ull, mjólk og fyrsta heybandið við stóra steininn á haustin. En þið skilið sauðunum."

Gamli tröllkarlinn hugsaði lengi. Svo sló hann í borðið svo skálarnar hoppuðu.

„Eitt heyband. Ein mjólkurskál. Ull af hverjum bæ. Og enginn höggvi í steininn okkar."

„Samþykkt," sagði Ketill, þó hann hefði ekkert umboð frá neinum nema sjálfum sér.

Tröllin hlógu. En þau opnuðu hliðið að fjákrónni. Ketill rak sauðina út úr fjallinu einn af öðrum, og þegar hann kom heim undir morgun, trúði enginn honum fyrst.

Nema gamla konan við fjallsrótina.

Hún gekk milli bæja og sagði: „Þið getið hlegið að mér eða misst sauði ykkar. Veljið nú."

Bændurnir völdu sauðina. Um haustið var sett mjólk, ull og hey við stóra steininn. Um morguninn var það horfið, en í staðinn lágu þrjár svartar steinvölur þar sem gjafirnar höfðu verið. Gamla konan sagði að þær væru tákn um frið.

Eftir það hvarf enginn sauður úr sveitinni.

Ketill varð fullorðinn og sagði börnum sínum að tröll væru ekki alltaf vond. Stundum væru þau gömul, svöng og móðguð. En hann sagði líka að aldrei skyldi fara inn í fjall nema nauðsyn bæri til.

Því samningar við tröll geta haldið í hundrað ár, en aðeins ef menn muna að fjöllin voru hér á undan þeim.

ENDIR

88. Fóstbræðurnir

Flokkur: Sagapáttur / vinátta og ofsi

Í gömlum sögum eru til menn sem elska vin sinn svo heitt að þeir brenna allt í kringum sig. Þannig var sagt um fóstbræður tvo, Þorgeir og Þormóð. Þeir ólust ekki upp sem bræður af blóði, en sórust í bræðralag með þeim hætti að hvor skyldi standa með öðrum, hvað sem á gengi.

Þorgeir var sterkur, þögull og fljótur til reiði. Þormóður var skáld, með orð á tungu sem gátu bæði grætt og sært. Saman voru þeir eins og sverð og söngur. Menn dáðust að þeim, en óttuðust þá líka.

Eitt sinn komu þeir að bæ þar sem bóndi hafði tekið við ferðamanni illa. Maðurinn hafði beðið um mat og húsaskjól í illu veðri, en bóndinn vísað honum frá. Hann fannst síðar kaldur við stein utan túns.

Þorgeir vildi þegar í stað refsa bóndanum.

„Sá sem neitar manni skjóls í dauðaveðri hefur drepíð hann," sagði hann.

Þormóður horfði á hinn látna og sagði ekkert um stund. Svo mælti hann: „Rétt er að maður svari fyrir grimmd. En ef við svörum grimmd með ofsa einum, hver greinir okkur þá frá honum?"

Þorgeir sneri sér að honum. „Ertu orðinn hræddur?"

Þormóður brosti sorglega. „Ég er hræddur við okkur."

Þeir gengu að bænum. Bóndinn kom út, fögur og hikandi, því hann hafði heyrt hverjir væru komnir. Þorgeir lagði hönd á vopn sitt, en Þormóður steig fram.

„Maður það þig um húsaskjól," sagði hann. „Nú liggur hann dauður. Hvað segir þú?"

Bóndinn reyndi fyrst að ljúga. Hann sagði að maðurinn hefði verið drukkinn, að hann hefði sjálfur kosið að fara, að veðrið hefði ekki verið svo slæmt. En kona hans stóð í dyrunum með tár í augum.

„Segðu satt," hvíslaði hún.

Þá brotnaði eitthvað í bóndanum. Hann féll á kné. „Ég óttaðist að hann staldrði lengi. Við áttum lítið. Ég hugsaði fyrst um mitt fólk."

„Og nú hugsar fjölskylda hans um autt sæti," sagði Þormóður.

Þorgeir dró vopnið hálfa leið. „Hann á dauða skilið."

En Þormóður lagði hönd á arm hans. „Nei. Hann á að lifa með því sem hann gerði. Og bæta það."

Þorgeir horfði á vin sinn. Lengi virtist sem hvorugur myndi láta undan. Þá sleppti Þorgeir vopninu.

Þeir kváðu upp úrskurð sinn: bóndinn skyldi sjá fjölskyldu hins látna fyrir mat þann vetur, gefa þeim bestu kúna sína og reisa kross við steininn þar sem maðurinn fannst. Þar skyldi standa skál með mat fyrir ferðamenn alla tíð eftir það, svo enginn yrði aftur vísað frá tómhentur.

Bóndinn samþykkti.

Þegar fóstbræðurnir riðu burt, sagði Þorgeir: „Þú gerðir mig veikari í augum manna.“

„Kannski," sagði Þormóður. „Eða sterkari í augum þeirra sem skilja muninn á hefnd og réttlæti.“

Þorgeir svaraði ekki.

Um kvöldið orti Þormóður vísu um mann sem stóð við dyr í stormi og annan sem opnaði ekki. Vísan fór víða. Menn muna stundum vísur lengur en dóma.

Sagt er að Þorgeir hafi síðar barist marga bardaga og aldrei skort hug. En þeir sem þekktu hann vel sögðu að frá þessum degi dró hann vopn sitt örlítið hægar en áður.

Og stundum er það allt sem þarf til að mannslíf bjargist.

ENDIR

89. Sagan af mjöltunnunni

Flokkur: Ævintýri / gnægð og græðgi

Einu sinni bjuggu karl og kerling á litlum bæ þar sem moldin var rýr og fiskur sjaldan í netum. Þau áttu ekki börn og ekki margt fé. En þau áttu mjöltunnu gamla, tóma að mestu, sem stóð í horni baðstofunnar.

Einn vetur kom ókunn kona að bænum í hríð. Hún var gráklædd, með staf í hendi og snjó í hárinu. Kerlingin hleypti henni inn, þótt lítið væri til. Karlinn muldraði að þau ættu varla mat handa sjálfum sér, en kerlingin sagði: „Sá sem lokar dyrum í hríð getur sjálfur staðið úti næst.“

Hún gaf konunni síðasta grautinn úr pottinum.

Ókunna konan át hljóðlega. Síðan gekk hún að tómu mjöltunnunni, lagði hönd á lokið og sagði: „Þið gáfuð af skorti. Það gleymist ekki.“

Morguninn eftir var konan horfin.

Kerlingin ætlaði að skafa úr tunnunni fyrir brauð, en þegar hún lyfti lokinu, var tunnan full af mjöli. Hún kallaði á karlinn, og þau stóðu lengi orðlaus.

„Við erum björguð,“ sagði kerlingin.

Og það voru þau. Þau bökuðu brauð, gáfu nágrönnum sem hungraði og héldu lífi í fólki og börnum fram á vor. Tunnan tæmdist aldrei, svo lengi sem tekið var úr henni með þökk.

En karlinn fór að hugsa.

„Ef tunnan tæmist aldrei," sagði hann, „þá gætum við selt mjöl í kaupstaðnum. Við gætum keypt fleiri kýr. Kannski stærri bæ."

Kerlingin hristi höfuðið. „Gjöf sem kom vegna miskunnar má ekki verða að græðgi."

Karlinn hlustaði ekki lengi. Einn morguninn þegar kerlingin var úti, sótti hann stóra sekki og tók að moka mjöli úr tunnunni. Hann fyllti einn, svo annan, svo þriðja. Tunnan minnkaði ekki.

Hann hló. „Nú skal ég verða ríkur."

En þegar hann ætlaði að fylla fjórða sekkinn, heyrðist hljóð úr tunnunni. Fyrst lítið marr. Síðan djúpt andvarp.

Mjölið í sekkjunum varð grátt. Svo svart. Þegar karlinn stakk hendinni í tunnuna aftur, greip eitthvað um úlnlið hans. Ekki fast, en kalt.

Rödd sagði innan úr tunnunni: „Hvers vegna tekur þú meira en þú þarft?"

Karlinn féll aftur á bak. Kerlingin kom inn og sá sekkina, sá gráa mjölið og skildi.

Hún kraup við tunnuna. „Fyrirgefðu honum," sagði hún. „Hann óttaðist skort og kallaði óttann hyggindi."

Lengi var þögn.

Svo losnaði hönd karlsins. Mjölið í tunnunni var ekki lengur fullt upp að brún, heldur aðeins hálf tunna. Sekkirnir á gólfinu voru fullir af ösku.

Eftir það gaf tunnan aðeins mjöl fyrir eitt brauð á dag. Ekki meira. Ekki minna.

Karlinn kvartaði fyrst. Svo lærði hann. Eitt brauð á dag var meira en margir áttu. Og þegar gest bar að garði, dugði brauðið alltaf fyrir einn í viðbót, ef skipt var með góðu hjarta.

Mörgum árum síðar dóu karl og kerling með frið í húsi sínu. Tunnan stóð enn í horninu. Nýr bóndi tók við bænum og fann hana tóma. Hann hló að gömlu sögunni og ætlaði að höggva hana í eldivið.

Þá kom gráklædd kona að bænum í fyrstu hríð vetrarins.

Hún bankaði á dyrnar.

Og það er sagt að örlög tunnunnar hafi ráðist af því hvort honum datt fyrst í hug eldurinn í ofninum eða kuldinn í konunni fyrir utan.

ENDIR

90. Síðasta nóttin á heiðinni

Flokkur: Útilegumanna- / draugasaga

Milli tveggja byggða lá heiði sem menn fóru aðeins yfir þegar nauðsyn bar til. Á sumrin var hún græn í lautum og blá af fjarlægð, en þegar kvöldaði varð hún víð og villandi. Á vetrum var hún verri: hvít, hljóð og svo lík sjálfri sér í allar áttir að maður gat gengið heilan dag og endað þar sem hann byrjaði.

Á þessari heiði stóð gamall sæluhúskofi, hálfvallinn, með torfveggjum og litlum glugga sem sneri til austurs. Ferðamenn gistu þar stundum, en enginn vildi vera þar einn eftir miðnætti. Sagt var að síðasta nóttin í kofanum væri ekki alltaf sú sem maður héldi.

Einn haustdag lagði ungur maður, Bjarni að nafni, yfir heiðina með bréf í vasanum. Hann átti að færa það presti í næstu sveit. Veður var gott um morguninn, en undir kvöld dró skyndilega yfir. Þoka kom fyrst, svo slydda, og áður en Bjarni vissi var hann orðinn villtur.

Þegar hann sá sæluhúskofann, þakkaði hann Guði og öllum góðum vættum.

Inni var dimmt, en þurrt. Hann kveikti ljós, lagði blauta sokka við vegg og tók fram brauð. Þá sá hann að hann var ekki einn.

Í horninu sat gamall maður í slitnum vaðmálsfötum. Skegg hans var hvítt af hrími, þó enginn kuldi væri inni. Hann horfði á Bjarna með augum sem virtust bæði þreytt og

vakandi.

„Gott kvöld," sagði Bjarni hikandi.

„Það verður það kannski," svaraði gamli maðurinn.

Bjarni bauð honum brauð. Maðurinn tók við því, en borðaði ekki. Hann hélt á því í höndunum eins og hann hefði gleymt til hvers brauð væri.

„Ertu á ferð?" spurði Bjarni.

„Ég var það," sagði maðurinn. „Fyrir löngu."

Þögn lagðist yfir kofann. Úti jókst veðrið. Vindurinn ýtti á dyrnar eins og einhver vildi komast inn, en þorði ekki að banka.

Loks sagði gamli maðurinn: „Þú skalt ekki sofna fyrr en ljósið í glugganum hverfur."

Bjarni leit á litla gluggann. Þar sást ekkert nema þoka.

„Hvaða ljós?"

„Það sem vill leiða þig út," sagði maðurinn.

Rétt fyrir miðnætti birtist ljós í þokunni. Það var lítið og hlýtt, eins og lukt sem einhver héldi á. Það færðist hægt fram hjá glugganum. Síðan aftur. Síðan nam það staðar.

Bjarni stóð upp ósjálfrátt. Allt í honum vildi fylgja ljósinu. Það virtist lofa honum bæ, hlýju, fólki, rúmi.

Gamli maðurinn greip í handlegg hans. Höndin var köld sem járn.

„Ekki," sagði hann.

„Kannski er einhver úti," sagði Bjarni.

„Já," svaraði maðurinn. „En ekki lifandi."

Ljósið hvarf. Þá heyrðist rödd úti, mjúk og kunnugleg, þótt Bjarni hefði aldrei heyrt hana áður.

„Bjarni. Komdu. Vegurinn er hér."

Bjarni fölnaði. „Hvernig veit það nafnið mitt?"

„Heiðin lærir nöfn þeirra sem hún vill halda," sagði gamli maðurinn.

Bjarni settist aftur og las faðirvorið lágt. Gamli maðurinn sat hljóður. Ljósið kom þrisvar þá nótt, og í hvert sinn heyrði Bjarni röddina. Fyrst blíða. Svo biðjandi. Síðast reiða.

Undir morgun dofnaði veðrið. Fyrsta gráa birtan rann inn um gluggann. Þegar Bjarni leit í hornið, var gamli maðurinn horfinn. Þar lá aðeins gamall vettlingur, frosinn harður, og við hlið hans skorin rún í viðargólfið:

Vertu inni til dags.

Bjarni fór út þegar birti. Skammt frá kofanum sá hann spor í snjónum. Þau lágu í hringi í kringum húsið, mörg og djúp. Síðan sá hann hvar þau enduðu við brún á djúpri gjá, aðeins nokkur skref frá dyrunum. Hefði hann fylgt ljósinu, hefði hann gengið beint fram af.

Hann komst til byggða um daginn og færði prestinum bréfið. Þegar hann sagði frá gamla manninum, varð

presturinn hljóður. Hann tók fram gamla kirkjubók og fann nafn ferðamanns sem hafði horfið á heiðinni fimmtíu árum áður. Við hlið nafnsins var teiknaður lítill vettlingur.

Vorið eftir fóru menn að sæluhúskofanum og fundu bein í laut skammt frá. Þau voru grafin í vígðri mold.

Eftir það sást ljósið sjaldnar. En enn segja ferðamenn að ef maður neyðist til að gista á heiðinni, eigi hann að halda sig inni til dags, sama hvaða rödd kalli.

Því sum ljós vísa heim.

Og önnur muna aðeins leiðina niður.

ENDIR